

LIMBA ROMÂNĂ

Anul LXX

2021

Nr. 1
ianuarie – martie

SUMAR

COMEMORARE

ALEXANDRU MAREȘ, O jumătate de mileniu de la primul text scris în limba română 3

LEXICOGRAFIE

MONICA BUSUIOC, Despre spiritul înnoitor în alcătuirea bibliografiei noii ediții a
Dicționarului limbii române (I) 5

PRAGMATICĂ

CEZAR BĂLĂȘOIU, Virtuțile histrionice și agonistice ale figurilor dialogismului interlocutiv
anticipativ în discursul parlamentar românesc 27

FILOLOGIE

MARIA STANCIU ISTRATE, *Veacul acesta versus viața veacului* într-un manuscris de la
jumătatea secolului al XVII-lea 43

ALEXANDRU MAREȘ, Cine a fost autorul *Plângerii Sfintei Mănăstiri a Silvașului?* 53

MARIUS MAZILU, Relația ms. rom. BAR 2471 cu tipăritura *Pravilei* din 1640. Aspecte
fonetice și morfologice 65

CRISTINEL SAVA, Patru psalmi dosofteieni într-o copie manuscrisă de la finalul secolului al
XVIII-lea 73

EMANUELA TIMOTIN, DANIEL MUTALÂP, Cele mai vechi versiuni manuscrite
românești ale *Imnului Acatist*. Manuscrise și copiiști 91

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

<i>Psaltirea Voronețeană. Ediție facsimilată după manuscrisul 693 al Bibliotecii Academiei Române.</i> Coordonator Gabriela Dumitrescu, București, Editura Stefadina, 2020, 165 p. (dintre care, facsimilate, p. 15–162) (Alexandru Mareș); <i>Pravila de la Govora</i> , studiu introductiv, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Ștefan Găitănar, Editura Universității din Pitești, 2020, 504 p. (p. 238–417 cuprind facsimile) (Marius Mazilu); Gh. CHIVU, <i>Limbă și cultură. Studii de istorie a limbii române literare</i> , București, Editura Academiei Române, 2019, 334 p. (Emanuela Timotin)	111
<i>Indicele revistei „Limba română” pe anul 2020</i>	121
<i>Sumarul revistei „Limba română” pe anul 2020</i>	153

Alexandru Mareș

O JUMĂTATE DE MILENIU DE LA PRIMUL TEXT SCRIS ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Anul acesta se împlinesc 500 de ani de la redactarea *Scrisorii lui Neacșu*, considerată cel mai vechi text păstrat în limba română. După cum prea bine se știe, scrisoarea îi era adresată lui Johannes Benkner, judele Brașovului, căruia Neacșu din Câmpulung (jud. Argeș) îi comunica o serie de informații referitoare la debutul campaniei militare întreprinse de turci împotriva Ungariei: plecarea împăratului Soliman Magnificul din Sofia, detalii despre navigația flotei turcești pe Dunăre și despre dificultatea traversării ei prin „locul ceta strimtul” (=Porțile de Fier) și, în sfârșit, „slobozia” acordată de Soliman Magnificul lui Mahamet-Beg, pașa de Nicopole, de a trece prin Țara Românească, veste care a provocat îngrijorarea domnitorului Neagoe Basarab. Foarte probabil că tocmai această ultimă știre, obținută de la niște „boiari ce sânt megiaș” și de la ginerele său, Negre, l-a determinat pe Neacșu să-i scrie lui Johannes Benkner, întrucât oștile lui Mahamet-Beg traversau Țara Românească pentru a ajunge în Transilvania, constituind deci un pericol și pentru brașoveni.

Păstrată în Arhivele Statului din Brașov, scrisoarea este lipsită de data scrierii ei. Nicolae Iorga, care a publicat-o cel dintâi (1901), a datat-o în anul 1521, ținând seama de informația despre campania militară pornită de Soliman Magnificul împotriva Ungariei. O datare mai precisă a fost realizată de Matei Cazacu (1968). Istoricul a adus în discuție două informații noi: plecarea împăratului din Sofia, petrecută pe 22 iunie 1521, și separarea câteva zile mai târziu, pe 27 iunie, a oastei turcești în două corpuri de armată, dintre care unul condus de Mahamet-Beg. Între acest ultim eveniment și redactarea scrisorii se poate presupune un decalaj de două, trei zile, astfel că epistola datează cu mare probabilitate din 29 sau 30 iunie 1521. Ea nu a putut fi scrisă mai târziu de 30 iunie, dată la care regele Ungariei știa că oastea munteană s-a unit cu cea turcească, Neacșu neavând cunoștință despre această pactizare de ultim moment (pe 28 iunie regele conta încă pe ajutorul a 8000 de ostași munteni promiși de Neagoe Basarab).

Emitentul scrisorii a fost o persoană oarecum cunoscută în epocă. Originar din Câmpulung, Neacșu este atestat în calitate de negustor în documente brașovene din perioada 1503–1534. Venea adeseori la Brașov, singur sau însoțit de alți negustori, cumpărând de aici diferite mărfuri și aducând spre vânzare pește, produse orientale (covoare, mătăsuri, stofe, condimente etc.) sau obiecte de îmbrăcăminte (cordoane, mantale). În câteva rânduri, domnul Țării Românești,

Vlad VI (1530–1532), și județul Câmpulungului, Stoica Hurduzău, intervin pe lângă brașovenii pentru achitarea către Neacșu a unor datorii contractate de unii localnici. În calitate de negustor a călătorit mult și va fi întreținut relații numeroase cu negustorii din Transilvania și din orient, ceea ce îi permitea să țină la curent pe conducătorii Țării Românești ca și pe cei ai Brașovului cu evenimentele mai importate din Imperiul Otoman.

Desigur că această scrisoare nu este singura pe care a scris-o în limba română. De altfel, examinarea epistolei, sub raport paleografic și lingvistic, întărește o asemenea afirmație. Autorul ei era cunoscător al slavonei și, totodată, al formularului propriu genului epistolar. Stăpâna deopotrivă regulile ortografice ale scrierii limbii române cu alfabet chirilic și era deprins să scrie într-o cursivă îngrijită, apropiată de aceea a scribilor de cancelarie. Formula de adresare, urarea finală (*I Bî te ve(ș)li(t)* „Și Dumnezeu să te veselească”) și adresa sunt scrise în limba slavonă. La fel și câteva cuvinte (*I pa(k)* „Și iar”, *za* „pentru”) cu care este întrețesut textul românesc. În rest, scrisoarea este redactată într-o limbă fluentă, cu fraze bine încheiate și cu un vocabular care nu îngreuiază cititorului de astăzi înțelegerea mesajului transmis. Se poate afirma că scrisoarea lui Neacșu confirmă existența la acea dată a unei tradiții literare românești având, evident, o oarecare vechime¹.

La comemorarea de astăzi a celei mai vechi mărturii de scriere în limba română, considerăm că este de datoria noastră să reamintim necesitatea de a data *Psaltirea Hurmuzaki*. Avem convingerea că o datare reușită pe baza filigranelor va evidenția un text românesc anterior *Scrisorii lui Neacșu*.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

¹ Text republicat după Ion Gheție, Alexandru Mareș, *De când se scrie românește?*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001, p. 61–63.

Monica Busuioc

**DESPRE SPIRITUL ÎNNOITOR ÎN ALCĂTUIREA
BIBLIOGRAFIEI NOII EDIȚII
A DICȚIONARULUI LIMBII ROMÂNE (I)**

1. SCURTĂ PREZENTARE A NOII EDIȚII

După lansarea în 2010 a celui de al 37-lea volum din *Dicționarul limbii române*, denumit și *Dicționarul Academiei* sau *Dicționarul tezaur*, în anul următor, Marius Sala (2011) a anunțat decizia mult așteptată de reluare a lucrului la DLR: „În următorii ani, lexicografii din cele trei institute de profil (din București, Cluj și Iași) să refacă seria Pușcariu, după modelul DLR, introducând material nou, adus la zi, care să reflecte transformările petrecute în lexicul limbii române în secolul scurs de la publicarea primelor volume”.

Decizia de elaborare a unei noi ediții a DLR-ului, cea mai prestigioasă lucrare care apare sub egida Academiei Române, se impunea în mod firesc, dată fiind trecerea unei perioade atât de mari de timp, de la începerea, în 1906, a redactării literei A, din DA, perioadă în care vocabularul limbii române a suferit o serie de schimbări majore.

Republicarea într-o ediție anastatică, în anul 2011, a întregului *Dicționar al limbii române*, cu sprijinul Băncii Naționale a României, a contribuit la considerarea celor două serii ca fiind un tot unitar, reprezentând ediția întâi și deschizând astfel drumul pentru o nouă ediție, a doua, în ordine cronologică.

În mod obișnuit, *Dicționarul limbii române* este cunoscut sub două sigle, aparent deosebite: DA sau seria Pușcariu, pentru partea întâi și DLR, pentru partea a doua, denumită și *Serie nouă*, deși este vorba de două părți ale aceluiași Dicționar academic.

În calitate de coordonator al Proiectului fundamental din planul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, din București, intitulat: „Reluarea seriei Pușcariu după normele Seriei noi a DLR-ului”, aducerea la zi a informației, absolut necesară și benefică, trebuia să țină cont de Seria nouă, dar mai ales de modul în care se redactează la ora actuală marile dicționare tezaur în țările cu tradiție lexicografică.

Și nu este nimic surprinzător în acest mod de raportare la ceea ce se întâmplă în lexicografia internațională, atâta timp cât Sextil Pușcariu (1913: XII) afirma în momentul preluării coordonării *Dicționarului Academiei*, următoarele: „Cel ce scrie azi un dicționar trebuie să ia de bază dicționarele existente”. Afirmția își păstrează valabilitatea și după trecerea a peste 100 de ani.

Constatând că lexicografia românească nu îi oferea exemple demne de urmat (v. în acest sens, capitolul „Critica dicționarelor”, id. *ib.*) și primind „acele explicări ale predecesorilor, cari mi s-au părut bune, socotind că autorul unui dicționar nu trebuie să aibă tendința de a fi original, chiar și atunci când o compilație poate fi mai de folos pentru un cititor” (id. *ib.* XV), Pușcariu a apelat la un model străin: *Dictionnaire général de la langue française* al lui A. Hatzfeld, A. Darmesteter și A. Thomas [1890–1900], un dicționar mai puțin cunoscut, dar apreciat și astăzi pentru maniera originală de prezentare arborescentă a semnificațiilor, spre deosebire de prezentarea liniară din *Dictionnaire de la langue française* al lui Émile Littré (1873–1882).

În realizarea noului Proiect din planul Institutului, am avut în vedere atât DA, care trebuia reluat, cât și Seria nouă a DLR-ului, indicată drept model pentru refacerea DA-ului, dar, urmând exemplul lui Pușcariu, am consultat dicționarele existente de la noi și din străinătate.

Ceea ce impresionează de la prima vedere în dicționarele tezaur ale altor limbi sunt modul de prezentare, dar și de alcătuire nu numai a Bibliografiei, cât și a materialului lexical din cuprinsul articolelor de dicționar, care diferă mult de felul în care erau organizate atât bibliografia, precum și articolele din Seria nouă a DLR-ului.

Este vorba de o viziune modernă, de o nouă concepție de lucru, care conferă dicționarelor tezaur străine un aspect mai accesibil, mai clar, mai simplu și cu mult mai adecvat pentru utilizatorul de astăzi, o viziune în directă legătură cu societatea informațională apărută în ultimele decenii și de care trebuie ținut cont.

Noul context internațional ne-a determinat să inițiem un Proiect de anvergură, care să servească la redactarea, pentru prima oară în România, a noii ediții a Dicționarului, în format XML cu ajutorul programului OXygen (Busuioc – Teodorescu, 2013).

Din fericire, Proiectul de informatizare a coincis cu lucrul la noua ediție a Dicționarului și reprezintă principalul aspect inovator al acesteia. Derularea în paralel a celor două proiecte oferă posibilitatea consultării Dicționarului atât în versiunea pe hârtie, cât și on-line, facilitând intrarea lui în circuitul valorilor mondiale. Totodată, noul Proiect de informatizare ne-a obligat să regândim noua bibliografie în vederea informatizării, contribuind la sistematizarea și standardizarea cerute de calculator.

2. NECESITATEA UNEI NOI BIBLIOGRAFII

O nouă ediție a *Dicționarului Academiei* înseamnă înnoirea informației sub toate aspectele: listă de cuvinte, sensuri, definiții, scheme semantice, citate, etimologie etc.

Dar înainte de toate, presupune înnoirea Bibliografiei, deoarece toate aspectele enumerate mai sus sunt legate de o nouă concepție asupra acesteia.

Se poate spune că Bibliografia unui dicționar tezaur este axul central sau baza pe care se construiește ori din care derivă tot ceea ce conține dicționarul. Orice afirmație din dicționar trebuie să fie susținută de o informație din Bibliografie și să se sprijine pe o atestare dintr-o sursă menționată.

Introducerea de material nou, cerută de Academia Română, nu se putea face în absența unei noi Bibliografii. De aceea, actualizarea acesteia are cea mai mare importanță, fiindcă oferă Dicționarului credibilitate și ținută științifică, iar în cazul de față, ținută academică. De alcătuirea ei depinde în cea mai mare măsură reușita unui dicționar de asemenea amploare.

Într-o epocă de profunde transformări datorate influenței mass-mediei și a internetului, noua ediție trebuie să țină cont de nevoia de informare și de cunoaștere din ce în ce mai mare a unui public din ce în ce mai numeros, prin lărgirea ariei de adresabilitate. Realizarea versiunii on-line contribuie la consultarea Dicționarului de către marele public, schimbând astfel profilul DLR-ului, perceput, de obicei, ca un dicționar destinat specialiștilor, spre deosebire de DEX, destinat marelui public.

În noile condiții, Bibliografia trebuie să fie cea dintâi care să oglindească schimbarea evidentă de optică și, din aceste motive, a trebuit să fie regândită și din punctul de vedere al utilizatorului și să fie structurată în așa fel, încât să devină mai funcțională și să servească mai bine scopurilor pentru care a fost creată și care sunt cele specifice unui dicționar de tip istoric, explicativ și etimologic, cum este DLR-ul.

Problema care s-a pus încă de la început a fost de a găsi un echilibru între tradiție și inovație și de a descoperi acele elemente de continuitate între modul de organizare a Bibliografiei din Seria nouă, care îl urmează pe cel din DA, dar care acum părea învechit și nefuncțional, prin raportare la noul mod de organizare a Bibliografiei în dicționarele tezaur din limbile de cultură și civilizație.

Ideea a fost de a încerca schimbarea modului de a concepe noua Bibliografie, ținând cont de standardele actuale internaționale, în contextul noii ere digitale, deoarece Seria nouă a DLR-ului, la care se face referire în Proiect, a devenit între timp *veche*, în multe privințe, una dintre ele fiind Bibliografia.

2.1. OBIECTIVELE NOII BIBLIOGRAFII

Schimbarea însemna, în noua viziune, urmărirea a trei obiective principale. Nu era numai o simplă aducere la zi a informației pentru atingerea obiectivului de *îmbogățire a bibliografiei*, operație curentă în orice nouă ediție, ci mai ales era vorba de o reorganizare a ei, prin introducerea unui nou mod de *a sigla*, dar și de a *data* toate lucrările din Bibliografie, după modelul dicționarelor tezaur străine.

În noua Bibliografie, continuitatea este dată de păstrarea în linii mari a tehnicii de lucru din vechea bibliografie, dar beneficiind de o organizare mai riguroasă și coerentă, pe baza unor principii care să respecte multitudinea și diversitatea situațiilor existente, iar noutatea este reprezentată îndeosebi de realizarea celor două obiective noi.

În cadrul prezentării fiecărui obiectiv, se va urmări evidențierea elementelor de continuitate, dar mai ales cele inovatoare, prin comparația dintre vechea și noua bibliografie. Numai procedând astfel, se valorifică ce este nou.

3. ISTORICUL IDEII DE BIBLIOGRAFIE

Înainte de a prezenta modul de organizare și tehnica de lucru din noua Bibliografie, este necesar a urmări apariția și evoluția în timp a ideii de bibliografie în dicționarele academice românești, a unei noțiuni și a unui termen atât de des folosiți astăzi.

În ceea ce privește Bibliografia, se observă că sistemul efectiv de lucru existent în Seria nouă a DLR-ului este similar cu cel din DA, cu dispunerea informației pe două coloane și cu modul de înregistrare a ei, în fiecare coloană.

Întrebarea care se pune este dacă acest mod de aranjare a titlurilor în Bibliografia Seriei noi a Dicționarului îi aparține în exclusivitate lui Pușcariu sau dacă a fost inspirat din dicționarele epocii, românești ori străine.

Ambele dicționare, DA și DLR, sunt dicționare academice și aparțin secolului al XX-lea, desigur la o distanță de peste jumătate de secol, dacă ne referim la anii de începere a redactării și a alcătuirii bibliografiei.

În subsolul de la Bibliografia publicată în Tomul I, partea I, A–B, Pușcariu (1913: XLIII) nota, cu onestitatea unui mare savant: „În bibliografia aceasta se cuprind toate cărțile extrase de D-l A. Philippide și de colaboratorii săi, precum și câteva extrase din urmă. Lista aceasta, precum și a «Prescurtărilor» se va completa cu fiecare fasciculă”.

Nu știm dacă Pușcariu a avut la dispoziție și manuscrisul lui Philippide (1897), pe lângă fișier. Este foarte posibil ca fișele primite, în număr de câteva sute de mii, să fi conținut și siglele lucrărilor din care au fost extrase. Din „Prefața” lui Philippide, rezultă grija și minuțiozitatea pe care le avea în privința alcătuirii „biletelor”, așa cum numea fișele, pe baza cărora a elaborat dicționarul.

Cercetând istoria celor patru încercări de elaborare a *Dicționarului academic*, se observă că în Dicționarul lui A. T. Laurian și I. C. Massim (1871–1876), nu exista bibliografie, cuvintele și sensurile fiind exemplificate cu citate personale. Totul era în buna tradiție academică franceză, deoarece nici în *Dictionnaire de l'Académie française*, a cărui primă ediție datează din 1694, nu exista bibliografie, iar citatele aparțineau celor care elaborau dicționarul.

Și atunci este explicabil faptul că, atâta timp cât nu se dădeau citate extrase din autori și lucrări, nu era nevoie nici de bibliografie, această idee fiind o achiziție a timpurilor moderne.

3.1. DICȚIONARUL LUI B. P. HASDEU

În lexicografia academică românească, ideea de bibliografie este prefigurată pentru prima oară de B. P. Hasdeu (HEM, I, 1886). Maniera în care Hasdeu își concepe lucrul corespunde unei viziuni moderne în epocă, inspirată din dicționarele vremii.

Hasdeu (1885) anunță în „Prefață” (id. *ib.* 40), noul mod de lucru bazat pe indicarea tuturor „fântânelor”, adică izvoarelor, de care se va servi în redactare, pentru limba cea veche și pentru graiul actual al poporului, iar în secțiunea intitulată „Principalele prescurtări” (id. *ib.* 80), enumeră pe două coloane, în ordine alfabetică, printre alte abrevieri, și opt prescurtări, de ex.: numele unui autor (*Alex.* pentru Alexandri), titlurile a două dicționare (*L. B.* sau *Lex. Bud.* pentru *Dicționarul român* din 1825; *L. M.* pentru *Dicționarul și Glosarul* de Laurian și Maxim), denumirile unor reviste sau colecții de documente (*A. I. R.* pentru *Arhiva istorică a României, Col. I. Tr.* pentru *Columna lui Traian, Conv. Lit.* pentru *Convorbiri literare, Cuv. d. bătr.* pentru *Cuvențe den bătrâni*, ultimele două fiind preluate și în DA și în DLR). Totodată, menționează și alte sigle, de ex.: „Varlam 1643” pentru *Cazania* lui Varlaam sau „Coresi 1577” pentru *Psaltirea* lui Coresi.

La sfârșit, Hasdeu (id. *ib.*) precizează că: „Lista amănunțită a cărților consultate, a manuscrisurilor, a documentelor și a corespondențelor se va publica la finea operei”.

La o lectură atentă a articolelor din Dicționarul lui Hasdeu, din partea publicată, se observă însă că apar o mulțime de prescurtări, dar numai pentru titlurile diferitelor lucrări (pe lângă alte titluri lăsate integral), nu însă și pentru numele de autori, de ex. Alexandri apare scris în text în întregime (s.v. *afumat, -ă*).

Deși nu există lista cuprinzând izvoarele folosite, Hasdeu poate fi considerat, pe baza scurtei secțiuni despre principalele prescurtări și a siglelor lucrărilor citate în cuprinsul dicționarului, cel care a introdus în lexicografia academică românească ideea de bibliografie și sistemul de siglare a lucrărilor.

Cu titlu de comparație, trebuie prezentat modul de lucru din Dicționarul lui Littré, citat de Hasdeu în capitolul intitulat „În loc de introducere” (id. *ib.* 54). Acesta nu s-a inspirat din *Liste des auteurs et des oeuvres cités* a lui Littré, unde sunt înregistrate pe o singură coloană, în ordine alfabetică, autorii cu numele redactate integral, urmate de titlurile operelor, scrise tot integral, de ex.: RACINE (J.) *Oeuvres complètes*, 4 vol., Paris, 1807, precum și un număr mic de lucrări anonime, redactate tot integral, de ex.: MODE *Discours sur la mode*, Paris, 1613, Reimprimé par ...1851, dar s-a putut inspira din cuprinsul articolelor de dicționar, unde Littré utilizează, probabil din rațiuni de economie de spațiu, prescurtări inteligibile atât pentru numele autorilor, cât și pentru titlurile lucrărilor din care sunt extrase citatele, de ex.: RAC. *Brit.* pentru Racine, *Britannicus*. Există, în redactare, și câteva nume redactate integral, de ex.: GENIN sau lucrări cu titlul întreg, de ex.: *Phèdre*. Lista acestor prescurtări folosite în redactare nu este publicată, dar, atâta timp cât ele sunt scurte și inteligibile, s-a considerat că nu era nevoie.

3.2. DICȚIONARUL LUI A. PHILIPPIDE

Cel care a dus mai departe ideea de bibliografie și a concretizat-o și organizat-o într-un sistem nou pentru lexicografia academică românească, a fost A. Philippide, care cunoștea Dicționarul lui Hasdeu, pe care îl citează.

Dicționarul limbii române al lui Philippide (1897–1905), deși rămas în manuscris și neterminat, „promitea să devină o remarcabilă operă lexicografică” (Seche 1969: 42).

Philippide (1897) notează o listă de „Scurtări și semne”, care reprezintă echivalentul unei veritabile Bibliografii, unde sunt înregistrate 216 nume de autori și titluri de lucrări, toate abreviate, ordonate alfabetic, pe două coloane.

În lista lui Philippide, sistemul nu este unitar, în sensul că un număr mare de autori sunt enumerați cu numele prescurtat, urmat sau nu de abrevierea titlului lucrării (de ex.: A. pentru Alecsandri; A. t. pentru Alecsandri, *Teatru*; Br. ar. pentru Bărac, *Archir*; Br. d. pentru Brandza, *Flora Dobrogei*; Cant. d. pentru Cantemir, *Descriptio Moldaviae*; Cant. i. pentru Cantemir, *Istoria ieroglifică*), iar alți autori sunt înregistrați cu numele întreg (de ex.: Alexici, Frâncu, Gaster, Iarcu, Jipescu, Marian, Inedite (autor care apare și cu numele prescurtat: Mar., însoțit de abrevierea titlurilor unor lucrări: cron., desc., ins., în., naș.))

În întregime sunt scrise și numele autorilor de dicționare, urmate uneori de inițiala sau de o parte din titlul lucrării (de ex.: Barcianu; Costinescu, d.; Damé; Hasdeu, *Etymologicum* (al cărui nume apare și prescurtat H. pentru Ist. Crit.); Laurian, *Glossarium*). Dicționarul lui Bobb este înregistrat sub numele Cluj, iar Lexiconul lui Mardarie, sub numele Crețu. Alți autori sunt redați cu o combinație de două prescurtări, a prenumelui și a numelui, de ex.: I. Ep. pentru Ioan Epure. Unele reviste sunt înregistrate cu titlul întreg, de ex.: Arhiva, dar și prescurtat, de ex.: Arh. I–II pentru Arhiva lui Kogălniceanu.

De menționat că la Philippide apare prima oară sistemul de notare cu cifra exponențială pentru a doua ediție a unei lucrări, de ex.: Let. și Let.², sistem preluat și în DA, și în DLR, dar neutilizat în lexicografia străină.

Am insistat asupra listei de „Scurtări” a lui Philippide, utilizate și în redactare, pentru a vedea modul de lucru, dar și o parte din prescurtările folosite de el (de ex. Anon. car., Let., Ps., Rev. crit., Șez.), preluate și în DA, și în DLR.

3.3. DICȚIONARUL LUI S. PUȘCARIU

Dacă ideea de listă de autori și titluri de lucrări, indicate prin prescurtări sau scurtări, cu sensul „bibliografie”, nu i se datorează în exclusivitate lui S. Pușcariu, meritul incontestabil al acestuia rezidă în felul în care a reușit să ofere acea formă unitară și coerentă a Bibliografiei, cu modul de redare a lucrărilor, ce a rămas drept model și care s-a impus în lexicografia academică românească.

În acest sens, aprecierea lui M. Seche (1969: 42–43) despre Dicționarul coordonat de Pușcariu este de netăgăduit: „Dintre toate încercările făcute până astăzi de a elabora un Dicționar academic de tip general, doar aceasta din urmă a rămas recunoscută sub numele de *Dicționarul Academiei (DA)*, iar adesea și sub aceea, mai puțin propriu, dar semnificativ pentru autoritatea responsabilului ei, *Dicționarul lui Pușcariu*”.

Pușcariu s-a inspirat în alcătuirea Bibliografiei din tot ce apăruse până la el în lexicografia românească, dar și în cea străină, și, în acest sens, merită amintite cele două dicționare citate de el, în „Raportul către Comisiunea Dicționarului” (1913, XV, XXXIII): Dicționarul lui Hatzfeld, Darmesteter și Thomas și Dicționarul lui Littré (care a fost prezentat în capitolul 3.1.).

Dicționarul lui Hatzfeld, Darmesteter și Thomas, considerat de Pușcariu „cel mai bun dicționar modern” (id. *ib.* XXVII), i-a servit drept model în redactare, nu însă și în alcătuirea bibliografiei.

Aceasta deoarece cei trei autori publică „Liste des principaux auteurs et des principaux ouvrages cités en abrégé”, în care rețin numai 114 autori și lucrări motivând: „Nous ne pouvions songer à donner une bibliographie complète des ouvrages cités dans le *Dictionnaire général*, bibliographie dont l’étendue démesurée ne présenterait pas grande utilité pour le lecteur”.

În această listă apar, spre deosebire de cea a lui Littré, abrevierile numelor autorilor (cu puține excepții, de ex. LITTRÉ și VILLON), urmate de data nașterii și a morții fiecăruia (de ex. La F. pentru Jean de la Fontaine 1621–1695), în scopul de a pune la dispoziția cititorului elementele unei cronologii sumare a literaturii franceze.

Tot abreviate apar și titlurile unor dicționare, de ex. ACAD. pentru *Dictionnaire de l’Académie française*, ENCYCL. Pentru *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*. Un singur autor, M. A. Delboulle, este citat cu două lucrări cu titluri abreviate: DELB. Mater. pentru *Matériaux pour servir à l’historique du français* și DELB. Rec. pentru *Recueil de vieux arts*.

În corpul articolelor de dicționar, apar ca și la Littré, numele abreviate ale autorilor, urmate de prescurtări inteligibile pentru lucrările acestora, de ex.: RAC. *Iph.*, I, 1, pentru Racine, *Iphigénie*, MOL. *B. gent.* pentru Molière, *Le Bourgeois gentilhomme*.

Valorificând toate contribuțiile anterioare, Pușcariu (1913: XLIII–XLIX) introduce pentru prima oară într-un Dicționar academic românesc un capitol special, denumit cu titlul modern: „Bibliografie”, plasat la început, în Partea I din primul tom, care cuprindea un număr de 272 de titluri, și încă 98 de titluri într-un alt capitol, „Adaose și îndreptări” (id. *ib.* LIII–LXVI), separat pe două secțiuni: *Cărți și Comunicări*.

Pușcariu sistematizează și generalizează modelul folosit anterior de Hasdeu și Philippide, de înregistrare pe două coloane a lucrărilor, în ordine alfabetică, ca intrări separate în Dicționar, dar, spre deosebire de aceștia, cu redarea integrală, în coloana din stânga, a numelor autorilor însoțite (cu foarte puține excepții), de

prescurtarea titlului lucrării și, în dreapta, după semnul =, explicația numelui și a titlului lucrării.

Modul de redare a lucrărilor în coloana din stânga este explicat astfel de Pușcariu (1913: XXXIX): „Vom căuta să fim raționali și în alegerea prescurtărilor și să le reducem numărul pe cât se poate. Mai ales într-o privință ni s-a părut că nu e potrivită prescurtarea: când dăm numele autorilor din cari s-au scos exemple... dacă scriem ALECSANDRI, CREANGĂ, CORESI etc., orice autor inteligent va găsi răspunsul, pe când dacă prescurtăm A. Cr. CO. el trebuie să caute întâiu dezlegarea acestor prescurtări ... Dimpotrivă, e numai de interes secundar a ști din care scriere anume a lui Alecsandri, Creangă sau Coresi a fost ales exemplul ... De aceea, după Creangă, de pildă, ajunge un P. («Povești») sau un A. («Amintiri») etc. cu indicarea paginei”.

Acest sistem inedit al lui Pușcariu, de redare integrală a numelor autorilor însoțite de redarea abreviată a titlurilor lucrărilor acestora sau de redare a titlurilor abreviate ori nu ale lucrărilor fără autor atât în bibliografie, cât și în redactare, a reprezentat un element de noutate în lexicografia academică românească în raport cu încercările anterioare, dar și cu unele dicționare străine din epocă și a fost preluat în Seria nouă a DLR-ului. (De fapt, a fost preluat mai înainte în *Dicționarul limbii române literare contemporane* (DL, 1955–1958)).

Trebuie spus că acest sistem nu se folosește în dicționarele tezaur străine (v. TLF, OED, TLIO). La ora actuală, informatizarea dispensează o astfel de abordare, legătura dintre cele două liste, Bibliografie și siglar, fiind făcută electronic din programare.

Totodată, ordonarea alfabetică a titlurilor lucrărilor cu repetarea de fiecare dată a numelui autorului înaintea fiecărei lucrări, în caz că sunt mai multe la același autor, existentă și la Philippide și la Pușcariu și păstrată și în Seria nouă a DLR-ului, diferă de cea din dicționarele tezaur străine, unde numele autorului apare scris integral o singură dată deasupra și dedesubt sunt înșirate titlurile lucrărilor acestuia, redată tot integral, fie în ordine cronologică, ca în TLF, fie în ordine alfabetică, ca în OED, ambele modele oferind avantajul unei economii de spațiu și aerisind pagina.

În TLF (1971), modul de alcătuire a bibliografiei, cu înregistrarea în ordine alfabetică a textelor literare în mod separat de cele tehnice, cu nume și titluri scrise în întregime, se face pe o singură coloană. Excepție face capitolul intitulat „Études frequemment citées”, unde informația bibliografică este prezentată tot alfabetic, dar pe două coloane, prima conținând prescurtări inteligibile ale dicționarilor și studiilor utilizate în cuprinsul articolelor de dicționar, iar a doua, explicația acestor prescurtări, de ex.: *Ac. Gastr.* pentru *Dictionnaire de l'Académie des gastronomes* ..., *ALF* pentru *Atlas linguistique de la France* ..., *Dub.-Lag.* pentru Dubois (Jean), Lagane (René), *Dictionnaire de la langue française classique* ...

Dacă citarea acestor surse în cuprinsul dicționarului se face abreviat, în schimb, citarea numelor și a titlurilor celorlalte surse literare și tehnice se face integral.

Incursiunea istorică referitoare la ideea de bibliografie în dicționarele academice românești și prezentarea lor comparativă au încercat să evidențieze filonul de continuitate, chiar și firav, în privința alcătuirii bibliografiei în cele trei încercări de elaborare a Dicționarului și să sublinieze felul în care orice contribuție, cât de mică, are însemnătatea ei în realizarea unui mare proiect. Dacă modul în ceea ce privește redactarea Dicționarului academic a diferit, abordarea în realizarea bibliografiei poate fi considerată un element de unitate și continuitate.

Și, nu în ultimul rând, prezentarea istoricului acestei idei a reprezentat o datorie de onoare pentru a aduce în atenția lexicografilor contribuția înaintașilor.

4. TEHNICA DE LUCRU ÎN NOUA BIBLIOGRAFIE

Tehnica de lucru este asemănătoare cu cea din bibliografia Seriei noi a DLR-ului, dar cu o serie de modificări rezultate din felul în care a trebuit să fie actualizată și adaptată informația pentru realizarea celor trei obiective propuse: îmbogățirea surselor bibliografice, noile sisteme de a sigla și de a data aceste surse.

- În lexicografia academică românească, începând cu Seria nouă a DLR-ului, s-a încetățenit folosirea termenului *siglă* pentru a desemna, în sens larg, redarea în mod convențional, în coloana din stânga a Bibliografiei, a numelui autorului împreună cu titlul lucrării, prescurtat cel mai adesea sau numai a titlului lucrării.

În noua Bibliografie s-a păstrat acest mod de redare a numelui autorului însoțit de titlul operei sau numai a titlului operei, dar spre deosebire de vechea bibliografie, nu însă numai a numelui autorului.

În sens restrâns, dar tot în accepție lexicografică, termenul se referă la sistemul complex de fixare sau stabilire în mod convențional a formelor prescurtate pentru titlurile operelor cu ori fără autor, bazat pe abrevieri, sigle, inițiale, acronime, chiar și pe titluri întregi foarte scurte și care formează unitatea de referință pentru citarea în cuprinsul articolelor de Dicționar a exemplurilor preluate din lucrările din Bibliografie.

Se poate spune că acest sistem complex poartă numele de *siglă*, iar operația de formare a siglelor se numește *siglare*, un termen folosit de lexicografii și filologii români.

Prezentarea noului mod de lucru va urmări expunerea principiilor călăuzitoare în alcătuirea noii Bibliografii, care trebuie să fie clare, simple, unitare și transparente pentru orice utilizator. Pentru a înțelege felul în care s-a procedat în diferitele situații, se va evidenția ceea ce s-a schimbat sau ce este nou, chiar și atunci când este vorba de o serie de amănunte de interes, care țin de tehnica de redactare.

- În noua Bibliografie, s-a preluat sistemul existent în *Dicționarul limbii române*, DA și DLR, cu redarea pe două coloane, în stânga, în ordine alfabetică, numele autorului și titlul operei acestuia sau numai titlul operei fără autor, și, în dreapta, după semnul = , informațiile referitoare la operă. Informațiile conțin:

numele și prenumele autorului, titlul operei, locul, tipografia, editura, anul, și, în plus, numărul de pagini (total, împreună cu paginile nenumerotate până la căsuța tehnică).

Toate aceste informații au fost trecute în interfață.

- În general, s-a redat tot ce este scris pe foaia de titlu, deci și autorii prefețelor, introducerilor, postfețelor etc. Între paranteze drepte s-a completat tot ce nu apare pe foaia de titlu, și anume, an, localitate, tipografie, editură, număr de volum. În caz că acestea apar abreviate, ele au fost întregite, acolo unde s-a putut. Pentru fidelitate, s-a păstrat modul ușor învechit de notare a prepoziției *de*, atunci când urmează după: *Compusă...*, *Adunate...*, *Culese...*etc., dar și de scriere a prepozițiilor *cu*, *în*, *la*, după tipografie, editură, localitate.

- Nu s-a mai menționat în coloana din stânga numărul volumelor, părților, tomurilor, fasciculelor, broșurilor etc. ale diferitelor opere, fie că este vorba de unul sau de una ori de mai multe, deoarece aceste volume nu fac parte din siglă. Numărul exact al lor apare detaliat în explicația din coloana din dreapta și sunt redată uniform cu cifre romane, indiferent cum sunt scrise pe foaia de titlu, de ex.:

BABEȘ, *Opere* = V. Babeș, *Opere alese*. Vol. I–III ...

VIȘNIEC, *Teatru* = Matei Vișniec, *Teatru*. [Vol. I–II] ...

- Numărul volumului se trece în redactare, scris cu drepte, chiar și atunci când lucrările sunt paginate continuativ, deoarece volumele pot fi datate diferit. La dicționare se va indica și volumul I, să se știe că este singurul apărut.

- S-a eliminat, în cazul periodicelor, indicația I ș.u. din coloana din stânga și s-a menționat în coloana din dreapta durata de apariție a periodicului, fie prin cei doi ani reprezentând intervalul între care a apărut, fie numai cu primul an urmat de cratimă și punct, când periodicul continuă să apară.

4.1. REDAREA NUMELOR AUTORILOR

Sistemul de redare a numelor autorilor din Seria nouă a DLR-ului a fost supus unei operații de sistematizare și de aducere la zi.

- Numele și prenumele autorilor au fost preluate și redată în forma din dicționarele de referință, *Dicționarul general al literaturii române (DGLR)* și *Dicționarul enciclopedic (D. Enc.)*, pentru a pune de acord informația din noua Bibliografie cu cea existentă în aceste dicționare. În cazul în care unii autori din Bibliografie nu se regăsesc în aceste două dicționare, informațiile au fost preluate din alte surse de referință, și anume: *Bibliografia românească modernă (BRM)*, *Bibliografia românească veche (BRV)*, *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900 (D. Lit. Rom.)*, L. Predescu, *Enciclopedia României (Enc. României)*, N. A. Ursu și Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (Împr. Lex.)* și *Școala Ardeleană (Șc. Ardeleană (2018))*.

- Verificarea numelor autorilor a fost necesară, întrucât adesea numele sau/ și prenumele autorilor din vechea bibliografie, apar în coloana din stânga, la fel ca pe

foaia de titlu, într-o formă învechită, incompletă ori scrisă diferit față de forma numelui sub care un autor este consacrat și cunoscut acum de către specialiști și înregistrat în dicționarele de referință. În aceste situații, s-a recurs la modificarea sau completarea, între paranteze drepte, după semnul =, a numelor și a prenumelor la un număr de peste 100 de autori, de ex.:

Agârbiceanu [= Ion Agârbiceanu]; Bărac [= Ioan Barac]; Heliade [= Ion Heliade-Rădulescu]; Molnar [= Ioan Piuariu-Molnar]; Ollănescu [= Dumitru Constantin Ollănescu-Ascanio]; Piscupescu [= Ștefan Vasile Episcopescu] (autor care era înregistrat sub două nume: Episcopescu și Piscupescu) etc.

În bibliografia veche se păstra adesea în coloana din stânga, numele vechi al autorului de pe foaia de titlu, la fel ca în DA, dar în coloana din dreapta era dat numele întreg, de ex.: numele RETEGANUL din siglă era explicat prin Ion Pop-Reteganul.

- Au fost întregite în coloana din stânga numele autorilor care erau redată prescurtat în vechea bibliografie, de ex.:

MOGOȘ – IANC. = MOGOȘ – IANCULESCU...

- G.[eorge] Călinescu, inițiala prenumelui, așa cum semna autorul, a fost întregită după modelul din *DGLR*.

- Atunci când un autor are două prenume, au fost trecute amândouă, de ex.: Lazăr [= Lazăr (Leon)] Asachi sau Leon [= Lazăr (Leon)] Asachi, fiind vorba de un singur autor, și nu de doi, ca în vechea bibliografie.

- Când trei autori au același nume și același prenume, prenumele a fost trecut ca inițială la al doilea dintre ei și în întregime la cel de-al treilea, de ex.: cei trei autori Radu Tempea au fost menționați astfel: TEMPEA, R. TEMPEA și RADU TEMPEA.

- Atunci când numele sub care unii autori sunt cunoscuți și înregistrați în dicționarele de referință reprezintă pseudonime ale acestora, s-au menționat în subsolul paginii numele reale ale lor.

- S-a păstrat, prin tradiție, în siglă, numele diaconului CORESI, deși el nu este nici autor și nici traducător al textelor religioase tipărite. Numele lui nu a mai fost trecut după semnul =, în coloana din dreapta, ci la sfârșit, între paranteze drepte, ca tipograf și editor: [Tipărit de diaconul Coresi]. Lucrările lui sunt trecute în *DGLR* la *Tipărituri*, contribuția lui constând în epilogurile care îi aparțin.

- Au fost eliminați autorii străini traduși, menționați în vechea bibliografie, la fel ca autorii români, de ex.: GAVRIIL PROTUL, HERODOT, KOTZEBUE și lucrările lor au fost trecute fie la titlurile operelor respective, *Nifon* și *Istorie*, fie la traducătorul român, I. GOLESCU.

- Numele autorilor străini traduși, notate adesea pe foaia de titlu, într-o formă cu fonetisme vechi, au fost redată, când a fost posibil, între paranteze drepte, în forma corectă, de ex.: Molier [= Molière].

- Numele unor copişti, care figurau în vechea Bibliografie ca autori ai unor lucrări, au fost eliminate și s-au înregistrat numai titlurile lucrărilor, de ex.: MARDARIE, L. a devenit *Lex. Sl.-Rom.*

4.2. REDAREA TITLURILOR

În noua Bibliografie, s-a schimbat modul de redare a titlurilor în coloana din stânga și acest nou mod apare la fel și în redactare.

- Titlurile lucrărilor autorilor au fost scrise cu minuscule cursive, iar numele autorilor, cu majuscule drepte, după modelul dicționarelor tezaur străine. Titlurile dicționarelor abreviate au fost redactate cu majuscule cursive, ceea ce permite să se facă distincția între *DAN* (siglă de dicționar, redată cu majuscule cursive) și *Dan* (titlu de lucrare, redat cu minuscule cursive) și *DAN*, nume de autor (scris cu majuscule drepte, la care s-a adăugat inițiala prenumelui, fiind vorba de doi autori cu acest nume).

– Atunci când titlul indicat pe foaia de titlu a ediției de lucru diferă de cel din *DGLR*, s-au corelat cele două titluri, prin indicarea între paranteze drepte a titlului diferit.

- După titlul fiecărei lucrări s-a adăugat genul literar sau tipul de lucrare, între paranteze drepte, de ex.: [Proză], [Versuri], [Nuvelă], [Tratat], [Manual] etc., în caz că acesta nu apare indicat pe foaia de titlu ori nu reiese din titlul lucrării. Aceste informații sunt utile pentru versiunea pe hârtie, dar și pentru Baza de texte (chiar dacă sunt „ascunse”, ele trebuie menționate, pentru a se putea face căutări avansate).

5. ÎMBOGĂȚIREA SURSELOR BIBLIOGRAFICE

Primul obiectiv anunțat în alcătuirea noii Bibliografii este îmbogățirea listei bibliografice, prin adăugarea de noi titluri, având în vedere faptul că situația din vechea bibliografie, era cel mai adesea la nivelul anilor '60–'70 din secolul trecut. Când vorbim în acest articol de *vechea bibliografie*, ne referim la cea publicată în Seria nouă a DLR-ului, la litera D, tomul I, partea a 3-a (2006: *XVIX–CXVI*, cuprinzând și Anexele).

Situația era critică și referitor la fișele de la primele litere ale alfabetului, existente în Arhiva Institutului, care erau insuficiente și lacunare nu numai pentru epoca modernă și contemporană, dar și pentru cea veche sau pentru periodice.

Operația de reînnoire a listei de lucrări trebuia dublată de cea de fișare, care nu s-a mai făcut manual, ci electronic în cadrul unui Proiect de creare a unei Baze de texte, după modelul *FRANTEXT*, folosit la elaborarea *TLF*-ului.

- De-a lungul timpului, îmbogățirea listei bibliografice s-a făcut periodic, în *DA* și în Seria nouă a DLR-ului, prin publicarea în diferite volume, a unor completări sau suplimente, integrate ulterior în vechea Bibliografie.

– Comparativ, raportul sub aspect numeric este copleșitor: de la 553 de titluri înregistrate în *DA*, s-a ajuns la litera *D*, la peste 2 200, iar la fascicula *A–Ab*, din noua ediție, la peste 4 500 de titluri.

Este vorba numai de titlurile înregistrate ca intrări separate, numărul real fiind de câteva ori mai mare, deoarece sub multe dintre lucrările intitulate generic sunt subsumate o sumedenie de lucrări de mai mici dimensiuni.

Iar procesul de adăugare de noi titluri va continua la apariția fiecărei noi fascicule.

– De menționat că și *Anexele* la Bibliografia DLR-ului au fost actualizate.

5.1. ADĂUGAREA DE AUTORI ȘI LUCRĂRI NOI

- Ca element de noutate, reînnoirea bibliografiei s-a făcut prin preluarea a cât mai multor lucrări, dintre cele recente, dar și dintre cele (mai) vechi, din multitudinea celor apărute pe hârtie și on-line, cu scopul de a oglindi transformările suferite de lexicul românesc din diferite perioade istorice, dar și de a acoperi „golurile” din Bibliografie, care se reflectau și în redactare.

- În același timp, s-a avut în vedere echilibrarea tipurilor și a genurilor de lucrări, cele literare și populare fiind în bibliografia veche în număr mult mai mare față de cele de specialitate, tehnice și științifice.

– Astfel, au fost introduse o serie de tratate, studii, cursuri, articole, manuale etc., dar și multe dicționare de specialitate, pentru a completa informația și a furniza material pentru definirea și exemplificarea termenilor de specialitate, nu numai a celor din domeniile vechi, dar și din cele noi, urmărindu-se ca fiecare domeniu să fie reprezentat în Bibliografie prin cel puțin o lucrare.

– În acest sens, s-a adăugat o paletă mai largă și mai variată de domenii, foarte frecvente în limba actuală, de peste 200 (față de 55, câte erau în DLR), de ex.: Antropologie, Astronautică, Biochimie, Chirurgie, Cibernetică, Demografie, Ecologie, Endocrinologie, Genetică, Informatică, Neurologie, Pedologie, Psihanaliză, Sociologie, Telecomunicații, Viticultură, Zootehnie etc.

Deoarece pot fi întâlnite la cuvinte redactate în DA, au fost introduse și domeniile din acest dicționar, de ex.: Artilerie, Cășărit, Cromatică, Dogărie, Francmasonerie, Morărie, Tăbăcărie, Vopsitorie, Zidărie etc.

- Ca element de continuitate, noua Bibliografie a păstrat lucrările din vechea bibliografie, publicată la Litera *D*, care includea toate titlurile, lucrări și autori, din Seria nouă a DLR-ului, dar și din DA (introducându-se și unii autori neincluși, de ex.: Mărușca, Herzog – Gherasim).

– Nu au fost reținute în noua Bibliografie dicționarele sau studiile străine ori cele despre dialectele românești, citate în DA, în secțiunea explicativă despre etimologiile „îndoioase” (Pușcariu 1913: XXXVII), de ex.: Berneker, Meyer-Lübke, Pančev, Samy-Bey, P. Papahagi etc.

– Trebuie subliniat faptul că și în vechea bibliografie, și cu atât mai mult în cea nouă, s-a evitat ingerința factorului politic sau ideologic în alegerea lucrărilor ori a autorilor, motiv pentru care și în redactare s-au evitat citatele politizate.

- Scopul principal în alcătuirea bibliografiei noii ediții a *Dicționarului tezaur* este același ca cel menționat în *Introducerea*, publicată la tomul VI din Seria nouă, de la la litera M (1965: VI), și anume: de a cuprinde un inventar cât mai bogat atât de texte literare, cât și tehnice, precum și culegeri de texte populare, glosare regionale, atlase lingvistice, colecții de periodice, studii de specialitate etc., pentru a ilustra sub aspect cronologic, geografic și stilistic evoluția tuturor cuvintelor în toate epocile istorice și pe întreg teritoriul românesc.

Toate tipurile de lucrări au fost înregistrate împreună și în noua Bibliografie.

5.1.1. Cercetând lista de lucrări din vechea bibliografie, se observă că nu se poate vorbi de existența unor criterii riguroase în stabilirea ei.

Îmbogățirea cu noi titluri sau cu noi ediții s-a făcut fără să se țină cont întotdeauna dacă dublau ori chiar triplau pe cele deja existente, edițiile noi coexistând, la același autor, cu cele vechi, repetându-se astfel informația și ajungându-se la o situație ciudată, în care nu se știa care ediție este considerată ediția de lucru bună pentru o lucrare, iar citarea se făcea din oricare dintre ele.

De aceea, introducerea obligatorie de noi titluri s-a făcut cu respectarea principiului autorității, după modelul TLF (1971 Préface: XXI):

„La règle de sélection a été partout, dans la mesure du possible, le principe d'autorité de fait en raison de leur unicité pour tel domaine, autorité de droit de par la compétence de leurs auteurs ou la valeur des collections auxquelles ils appartiennent”.

Cunoscând faptul că nu se pot cita nici măcar într-un *Dicționar tezaur* toți autorii și toate lucrările apărute într-o anumită limbă, principiul autorității și cel al reprezentativității au prevalat în defavoarea celui al exhuastivității, având rostul de a reduce subiectivismul, inevitabil în orice proces de selecție a autorilor și a lucrărilor.

Pentru a spori gradul de obiectivitate, am apelat la lucrări de referință în privința textelor literare, și anume, *Dicționarul general al literaturii române (DGLR)* sau *Istoriile* importante ale literaturii române.

– **Criteriul de bază a fost următorul: fiecare lucrare, cu sau fără autor, trebuie înregistrată în noua Bibliografie, într-o singură ediție de lucru, cu eliminarea tuturor celorlalte.**

Fiind vorba de un Dicționar istoric, este preferabilă reținerea primei ediții a fiecărei lucrări, ca ediție de lucru. Faptul că s-au publicat numeroase ediții noi, de înaltă factură științifică, ale multora dintre autorii și lucrările din vechea Bibliografie, a fost determinant în introducerea lor în noua Bibliografie.

- Rigorile unui Dicționar general, care înregistrează evoluția vocabularului de la primele texte românești până în zilele noastre, au impus includerea, pe lângă marii scriitori și a unora de mai mică importanță pentru valoarea literară, dar interesanți pentru lexicul folosit într-o anumită epocă sau regiune (de ex.: primii noștri dramaturgi: C. Bălăcescu, C. Caragiali, C. Făca, M. Millo etc.)

- Din aceeași dorință de a oglindi bogăția și varietatea limbii vorbite în regiunile din afara granițelor actuale ale României, au fost introduși o serie de

scriitori importanți și periodice din Basarabia, Bucovina de Nord, Timoc etc., de ex.: Al. Mateevici, C. Sandu-Timoc, V. Tărățeanu, G. Vieru etc.

- S-au menținut o serie de autori, mai puțin reprezentativi, incluși din motive conjuncturale, de ex.: C. Ardeleanu, E. Camilar, I. Ciocârlan, C. Theodorescu, V. Tulbure, T. Vornic etc., deoarece în lucrările lor se pot întâlni atestări pentru vocabularul epocii respective.

- S-a continuat introducerea cu larghețe și ca un act reparator, după Revoluția din 1989, a unor scriitori de primă mărime și a tuturor operelor acestora, de ex.: E. Cioran, M. Eliade, E. Ionescu, Gib I. Mihăescu, C. Stere, I. Voronca etc., precum și a unor autori din exil, de ex.: P. Dumitriu, M. Vișniec.

5.2. ALEGEREA EDIȚIILOR DE LUCRU

Legată de împrăștierea listei bibliografice este operația de alegere a edițiilor de lucru. Problema nu este simplă și rezolvarea ei a fost un proces îndelungat și complicat și a necesitat un volum mare de muncă, care a urmărit revizuirea tuturor edițiilor de lucru existente în bibliografie, în număr de câteva mii, în vederea păstrării, înlocuirii sau eliminării, în paralel cu introducerea de noi ediții critice, științifice ori de autor.

- Ca ediții de lucru au fost alese, după compararea tuturor edițiilor și, îndeosebi, după consultarea specialiștilor și a editorilor, cele apărute la edituri de prestigiu, Editura pentru Literatură, continuată de Editura Minerva, Editura Academiei Române, Editura Științifică și Enciclopedică, din colecția „Pleiada” etc.

- S-au păstrat edițiile mari cu multe volume, ca ediții de lucru, dar s-au introdus și un număr impresionant de ediții noi (peste 200), unele înlocuind pe cele vechi, altele cu totul noi.

- Edițiile publicate cu alfabet chirilic sau de tranziție au fost înlocuite de regulă cu ediții noi, în care se face transpunerea celor vechi, cu scopul păstrării unei anumite unități și consecvențe în editarea textului (de ex.: ediția critică a Marianeii Costinescu la *Codicele Voronețean*, din 1981, a înlocuit ediția veche a lui Ion al lui G. Sbiera, din 1885; sau ediția critică a lui G. Antohi pentru *Poesiile populare române* ale lui G. Dem. Teodorescu, din 1962, a fost introdusă în locul celei vechi, din 1885, în care trebuia interpretată grafia de tranziție).

În astfel de situații, odată optat pentru o anumită ediție de lucru, în citarea exemplurilor trebuie să se respecte exact textul editorului, fiind vorba de protejarea dreptului de proprietate intelectuală. Altfel spus, trebuie transcrise fidel grafiile (pentru a se evita eventualele erori sau interpretări în transcrierea lor și confuziile cu variantele), accentele, semnele grafice, parantezele etc.

- S-au eliminat edițiile care dublau sau triplau diferitele lucrări și s-a lăsat o singură ediție de lucru (de ex.: piesele de teatru ale lui V. Alecsandri, care erau înregistrate și în edițiile de *Opere*, din 1949, și în ediția de *Teatru*, din 1875, și în

ediția de *Teatru*, în două volume, din 1952–1953, și în ediția de *Opere*, în zece volume, din 1965–1985, au rămas numai în această ultimă ediție; sau lucrarea *Țiganiada* a lui I. Budai-Deleanu, care era citată și în manuscris, și în ediția lui J. Byck, din 1953, și în ediția lui F. Fugariu, din 1974, a fost înregistrată numai în noua ediție de *Opere*, a lui G. Chivu – E. Pavel, din 2011).

- Edițiile noi în care au fost suprimate sau modificate unele capitole ori au fost înlocuite unele cuvinte, fără a se da vreo explicație a intervenției editorilor în textul original, au fost evitate (de ex.: ediția Aristiței și a lui Tiberiu Avramescu la lucrarea *Bucureștii de altădată* a lui C. Bacalbașa).

- S-a renunțat la introducerea acelor ediții noi, în care s-au actualizat și modernizat, probabil din dorința de a face textul mai accesibil cititorului de astăzi, lexicul sau formele-titlu ori cele gramaticale (de plural, genitiv-dativ, prezent indicativ etc.) ale unor cuvinte, pierzându-se astfel variantele vechi, interesante pentru un dicționar istoric (de ex.: ediția lui S. Ghinea Vrancea, la lucrarea *Originile democrației române. Cărvunarii. Constituția Moldovei de la 1822* a lui D. V. Barnovschi; ediția lui I. Popescu Teiușan, la *Istoria învățământului românesc* a lui N. Iorga; ediția lui V. Țircovnicu, la *Cursul de filosofie* a lui E. Murgu).

- S-a renunțat la edițiile, dintre anii 1948 și 1953 și chiar până în anul 1960, atunci când existau în vechea Bibliografie, ediții mai bune, de ex.: ediția de *Scrieri alese* a lui I. I. Mironescu, din 1953, a fost înlocuită cu cea de *Scrieri*, din 1968.

- S-au păstrat edițiile vechi în cazul unor autori, care nu au fost reeditați, deoarece pot conține atestări ale unor cuvinte dintr-o anumită perioadă (de ex.: ediția *Anii tineri* a lui D. Corbea, din 1951).

- Pentru actualizarea informației și furnizarea de atestări noi, s-au introdus un număr mare de manuale școlare recente, pentru toate obiectele de învățământ și pentru toate clasele, păstrându-se și cele din 1962.

- S-au introdus lucrări noi de specialitate, de ex.: pe lângă *Studiu de patologie chirurgicală* al lui P. Protici, din 1859, s-a adăugat o lucrare nouă, în două volume, a lui O. Vlăduțiu, *Patologia chirurgicală a animalelor domestice*, din 1962 și 1966.

- Au fost introduse crestomații și antologii noi, conținând fragmente din diverse lucrări tipărite sau manuscrise, care erau deja înregistrate separat în bibliografia veche, cu toate informațiile despre ediția ori manuscrisul original: anul tipăririi sau al scrierii, autor ori traducător, tipografie sau biblioteca unde se găsește manuscrisul, număr de pagini ori de file.

Aceste crestomații și antologii nu trebuie însă considerate ediții de lucru în locul lucrărilor publicate separat și nu trebuie folosite în scopul citării de exemple la cuvintele redactate. Pentru astfel de cuvinte trebuie date atestări din edițiile sau manuscrisele originale, apărute separat și independent, care conțin lucrarea în întregime, de ex.: lucrarea *Loghica* a lui S. Micu, publicată fragmentar în volumul al III-lea, din ediția din 2018, a *Școlii Ardelene*, nu se va cita din această ediție, în care sunt publicate numai 31 p. din lucrarea lui Micu, ci se va cita din ediția

originală, integrală, din 1799, care are 205 p., apărută la Buda, ediție ce era înregistrată în vechea Bibliografie și care figurează și în noua Bibliografie și din care au fost extrase fișe din întreaga lucrare, ce au fost deja folosite în redactare.

Ediția nou-introdusă a *Școlii Ardelene*, din 2018, nu trebuie să facă excepție și nu trebuie citată nici în bibliografie, nici în redactare, decât în cazul acelor lucrări publicate *integral* în ea și care beneficiază de transcrierea unitară a textului original. În cazul lucrărilor publicate fragmentar, citarea *Școlii Ardelene* trebuie evitată, așa cum s-a evitat citarea în Seria nouă a DLR-ului a textelor reproduse fragmentar din alte crestomații sau antologii din bibliografie (de ex.: din edițiile *Crestomației limbii române vechi*, din 1994 și 2016, coordonate de Alexandru Mareș), pentru că trebuie să existe o consecvență și o unitate de tratament în situația lucrărilor similare.

În aceeași logică, nici lucrările lui P. Maior, publicate fragmentar în ediția de *Scrieri*, în două volume, din 1976, a lui F. Fugariu nu au fost reținute în noua Bibliografie, aceste lucrări trebuind să fie citate din lucrările originale, publicate în întregime și din manuscrisele integrale și care erau înregistrate separat în vechea bibliografie.

Din crestomații și antologii se dau numai acele texte ori manuscrise, care nu sunt tipărite separat, de ex: *Scrisoarea lui Neacșu*, din 1521, se citează din *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, ediția din 1979.

- S-a renunțat la lucrările cu același titlu și cu același text, care apăreau de două ori în vechea bibliografie, cu două sigle diferite, de ex.: *Leguire a prea înălțatului și prea pravoslavnicului domn și oblăduitoriu a toată Ungrovlahia, Io Ioan Gheorghe Caragea Vv.* Tipărită în Privileghiata Tipografie ... Mavrogheni, București, 1818, era înregistrată și sub sigla CARAGEA, L. și sub sigla LEGUIRE. În acest caz, s-a optat pentru ediția critică nouă, din 1955, din colecția Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris.

- Au fost introduse numeroase Colecții de documente, care să suplinească lipsa atestărilor din perioade mai vechi de limbă sau din diferite regiuni istorice, de ex.: Arhivele Basarabiei, Arhiva someșană, Documente bucovinene, Documente privind istoria orașului București, Documente putnene etc., precum și multe periodice din secolul al XIX-lea ori din epoca interbelică sau contemporană.

5.3. TRANSPUNEREA EDIȚIILOR VECHI ÎN CELE NOI

Reînnoirea edițiilor existente în vechea Bibliografie devenise o necesitate și o prioritate într-o perioadă de peste 50 de ani, cât a durat redactarea Seriei noi.

Transpunerea în ediții noi a prevalat în raport cu cea a păstrării edițiilor vechi și s-a făcut pe baza unor criterii unitare.

- Atunci când a fost vorba de o singură lucrare, transpunerea a fost simplă, înlocuindu-se ediția veche cu cea nouă, cu păstrarea datei primei ediții a lucrării și cu paginile din noua ediție de lucru.

- În cazul seriilor de volume colective mari, intitulate generic, *Opere, Scrieri, Versuri, Poezii, Proză, Teatru* etc., care erau numeroase în vechea bibliografie și care conțineau lucrări publicate sau scrise la date diferite și având titluri deosebite, transpunerea a fost mai complicată.

De regulă, astfel de volume colective, intitulate *Opere, Scrieri* etc., alese ca ediții de lucru, au fost grupate pe genuri literare, specii, cicluri, după cum sunt menționate de către editori în cuprinsul volumelor respective, de ex.: Poezii, Proză, Nuvele, Teatru, Corespondență, Publicistică, Articole etc. Volumele colective nu mai apar separat în noua Bibliografie, deoarece au fost „desfăcute” în lucrările componente, de sine stătătoare, urmărindu-se ca fiecare lucrare separată să fie transpusă după modelul oferit de editor, ținându-se cont de titlul și de data primei ediții a lucrării respective și indicându-se numărul de volum și paginile din volumul mare de *Opere, Scrieri* etc.

- În situația volumelor de *Poezii* ale scriitorilor mai importanți, s-au despărțit ciclurile mari de poezii, care au fost siglate și datate fiecare, de ex.:

- Ediția de *Poezii* a lui D. Anghel din 1968, a fost separată în cele două cicluri:

ANGHEL, *Fantazii* = D. [= Dimitrie] Anghel, *Fantazii*. În *Poezii*, I. Originale, traduceri și opere în colaborare... p. 43–86. [Publicate în reviste între 1907 și 1911 și în volum în 1911]

ANGHEL, *Grăd.* = D. [= Dimitrie] Anghel, *În grădină*. În *Poezii*, I. ... p. 3–41 [Publicate în reviste între 1894 și 1904 și în volum în 1905].

- Ediția de *Proză* a lui D. Anghel, din 1975, a fost separată în cele șapte lucrări componente, din care cităm numai două, de ex.:

ANGHEL, *Fantome* = D. [Dimitrie] Anghel, *Fantome*. În *Proză* ...p. 3–60. [Publicate în reviste între 1907 și 1911 și în volum în 1911]

ANGHEL, *Steluța* = D. [Dimitrie] Anghel, *Steluța*. *Fantazii și paradoxe*. În *Proză*, p. 154–180. [Publicate în reviste între 1910 și 1912 și în volum în 1913].

În astfel de situații, titlul generic, *Poezii*, al volumului colectiv, care a fost desfăcut, nu se citează decât în Bibliografie, nu și în redactare, unde la citatul extras din lucrarea separată, se va da numai numele autorului și sigla lucrării, de ex.:

1908 ANGHEL, *Fantazii*, 14.

- S-a renunțat la edițiile (mai) vechi de volume colective, de ex.: CM, LET., MAG. IST., PR. DRAM., RET. ROM., care cuprindeau mai multe lucrări, separându-se în noua Bibliografie fiecare cu sigla și cu data primei ediții sau a primei scrieri și cu citarea ediției noi aleasă ca ediție de lucru, în care sunt reeditate.

- Edițiile mari cuprinzând *Cărțile populare*, cea din 1963, în două volume, a lui Ion C. Chițimia și Dan Simonescu, și cea din 1996–, în mai multe volume, datorată Departamentului de filologie și limbă literară, au fost separate pe lucrările componente, fiecare cu titlul și data primei publicări sau scrieri.

- În operația de transpunere a lucrărilor din edițiile de lucru mari, s-au păstrat toate lucrările care existau separat în vechea bibliografie, în ordinea și cu titlurile date de către editori, fie adăugându-se unele lucrări noi, dintre cele omise, dar care

erau reprezentative pentru limba unui scriitor, fie renunțându-se la altele, întrucât nu este necesar să se transpună întreaga creație a unui scriitor, publicată în opere mari, colective de câte 10, 15... volume, care prezintă interes pentru literați, dar nu și pentru lingviști (de ex.: din ediția de *Opere*, în 18 volume, ale lui V. Eftimiu, s-au reținut numai patru volume, I, X, XII, XIII, care conțin lucrările reprezentative ale acestuia).

– Transpunerea și citarea din aceste serii de volume colective, alese ca ediții de lucru, au mai multe avantaje: respectarea lucrului cu o singură ediție, care cuprinde întreaga creație a unui autor, beneficierea de o concepție și interpretare unitare sub aspect lingvistic (evitându-se probleme de transcriere și de grafie) și oferirea unor informații prețioase despre datarea exactă a tuturor lucrărilor din volumul respectiv.

Într-un instrument de lucru nou, numit Siglar mixt, au fost menționate și explicate toate informațiile despre lucrările transpuse, cu indicarea surselor documentare, precum și modul în care s-a „desfăcut”, siglat și datat conținutul unui volum mare.

- Extrem de rar, atunci când nu se pot transpune în noua ediție de lucru unele lucrări din ediția veche, pentru care există fișe în Arhiva Institutului, ce pot prezenta importanță, s-a păstrat în actuala Bibliografie și ediția veche, alături de cea nouă, dar ea se citează numai pentru lucrările care nu se pot transpune, de ex.:

MACEDONSKI, *Opere*, IV. Ediție de Tudor Vianu, 1946 ... este ediția veche, din care s-a reținut numai vol. IV, nerepublicat în ediția nouă și

MACEDONSKI, *Opere*², vol. I–VII. Ediție de Elisabeta Brâncuș, 1966–1980 ... este ediția nouă de lucru, în care s-a transpus cea veche.

6. SIGLAREA SURSELOR LEXICOGRAFICE

Operația de fixare a siglelor tuturor surselor bibliografice reprezintă cel de-al doilea obiectiv avut în vedere în alcătuirea noii Bibliografii și a constat într-un proces complex și dificil de verificare și de reorganizare a miilor de sigle din vechea bibliografie în cadrul unui sistem coerent, cu respectarea a trei criterii principale, și anume: concizia, univocitatea și transparența.

- Întrucât noua Bibliografie s-a construit pe baza celei din Seria nouă a DLR-ului, trebuia analizat mai întâi vechiul mod de siglare pentru a vedea în ce măsură toate siglele îndeplineau cele trei cerințe de mai sus și dacă era nevoie de o schimbare..

6.1. SIGLAREA ÎN SERIA NOUĂ A DLR-ului

- Dintre tipurile de sigle din DLR, cele care respectau criteriile conciziei, univocității și transparenței au fost preluate în noua Bibliografie, fiind formate:

– fie din inițiala primului cuvânt din titlul lucrării și din abrevierea unuia sau a mai multor cuvinte din titlu, de ex.: F. DUM., N. REV. R.

– fie din prescurtarea unor cuvinte din titlul lucrării, astfel încât combinarea lor să sugereze conținutul lucrării respective, de ex.: ACT. JUD., ANT. LIT. POP.

– fie din titluri redată în întregime, formate dintr-un singur cuvânt, de ex.: ALEXANDRIA, ALGEBRA, MOLITVENIC.

- Majoritatea siglelor însă o reprezentau cele formate numai dintr-o singură literă, cel mai adesea din inițiala primului cuvânt din titlu, care nu respectau decât criteriul conciziei și care nu au putut fi preluate în noua Bibliografie, fiind echivoce și opace pentru cititorul comun. Astfel, litera M. era folosită pentru abrevierea a 56 de titluri de lucrări, de ex.: *Elemente de matematică*, *Macroviotica*, *Manual de patriotism*, *Maitreyi*, *Graiul și folclorul Maramureșului*, *La Medeleni*, *Melodii intime*, *Minerii*, *Moartea lui Socrate*, *Mărturii strămoșești*, *Fanatismul lui Mahomet*.

– La fel de numeroase erau siglele formate din inițialele a două cuvinte din titlul diferitelor lucrări, de ex.: A. P. = *Alfabet poetic* sau *Apostolul și alte poezii*.

– Foarte rar sigla era formată din inițiala numelui autorului, combinată cu inițiala primului cuvânt din titlu, de ex.: CP = Căpăruș, *Principia de limba și scriptura*.

– Ideea lui Pușcariu, întâlnită și la Philippide (dar neîntâlnită în dicționarele franțuzești pe care Pușcariu le citează), de a sigla titlul unei lucrări numai cu inițiala primului cuvânt avea o justificare atunci când bibliografia conținea un număr redus de autori cu puține lucrări, ca în DA, iar alăturarea siglei lângă numele unui autor dezambiguiza sigla pentru cunoscători. Dar nu se mai susține acum, când în noua Bibliografie sunt înregistrați autori cu lucrări cu titluri diferite, care încep cu aceeași literă, ca în exemplul cu cele două scrieri ale lui D. Anghel, intitulate *Fantazii* și *Fantome* (v. capitolul 5.3.), când cititorul trebuie să „caute dezlegarea prescurtării”, de care vorbea Pușcariu.

- Alte inconsecvențe sau suprapuneri priveau:

– Sigle care desemnau titluri diferite de lucrări, de ex.: CH. însemna *Chromatica poporului român* sau *Chemare la tipărirea cărților românești*.

– Sigle care semnificau cuvinte diferite în diverse combinații: AN. DOBR. = *Analele Dobrogei* și AN. IST. NAȚ. = *Anuarul Institutului de Istorie Națională*.

– Sigle formate din cuvinte redată fie în întregime, fie prescurtat, de ex.: ARITM. și ARITMETICA, INSTR. și INSTRUCȚIUNI.

– Sigle în care același cuvânt era abreviat diferit, de ex.: BUL. COM. IST. pentru *Buletinul Comisiunii istorice a României* și BULET. GRĂD. BOT. pentru *Buletinul de informații al Grădinii Botanice*.

– Sigle, puține la număr, formate numai din numele autorului, fără titlul lucrării, de ex.: DUMITRACHE, CHIRIAC etc.

- Lipsa unor reguli în stabilirea siglelor din vechea bibliografie a condus la necesitatea inițierii unui nou mod de a sigla izvoarele în vederea sistematizării lor.

Așa cum există norme de redactare în elaborarea DLR-ului, este firesc și necesar să existe și un set de reguli pe baza cărora să se fixeze siglele tuturor surselor, din moment ce citatele din redactare se referă la sursă într-un mod organizat și siglat.

Acest set nou de reguli și norme în stabilirea siglelor, întocmit sub forma unui *Îndrumar* sau a unui *Îndreptar*, a fost trimis, discutat și a primit acordul colegilor de la București, Iași și Cluj-Napoca și a stat la baza alcătuirii noii Bibliografii.

- Ideea de continuitate este dată de păstrarea acelor tipuri de formare a siglelor din vechea bibliografie care respectau cele trei criterii amintite.

Fiecare încercare de elaborare a Dicționarului academic a reprezentat un pas înainte aducând ceva nou, în concordanță cu ideile epocii în care a fost realizat. Tot la fel și această reorganizare a Bibliografiei constituie o certă contribuție și reprezintă elementul de noutate în raport cu ce a fost anterior.

- Modificarea siglelor netransparente din vechea Bibliografie, formate dintr-o singură sau chiar din două inițiale ale unor cuvinte din titlu s-a făcut prin întregirea sau explicitarea acestor inițiale pentru a ușura deciptarea lor și a sugera conținutul lucrării respective. Modificarea unor astfel de sigle a atras inevitabil și schimbarea altora, deoarece totul trebuia regândit, pe baza unor principii pe cât posibil unitare.

Transparența este utilă, deoarece Dicționarul, atât în varianta pe hârtie, unde informația trebuie să fie la vedere, cât și în varianta on-line, este consultat de orice cititor sau utilizator, nu numai de către lingviști.

Operația de fixare a noilor sigle este firesc marcată de un anumit grad de subiectivism și a deschis o adevărată „Cutie a Pandorei”, în măsura în care orice titlu de lucrare poate fi perceput de către fiecare în moduri diferite. Totul trebuia însă integrat în cadrul unui sistem logic, cu reguli simple și coerente, evitându-se crearea de sigle individualizate pentru câte o singură lucrare, fără a se ține seama de ansamblu. Efortul a constat în găsirea unor tipuri generale de siglare, cât mai puține ca număr și cât mai ușor de reținut și de operat cu ele, în care să se poată repartiza orice titlu de lucrare. Numai respectarea acestor tipuri, care urmează un set de tipare de gândire, cu o anumită simetrie, ordine și rigoare evidente, asigură unitatea sistemului și facilitează atât consultarea Dicționarului, dar și procesul de informatizare. Și, mai ales, oferă o economie a sistemului și o garanție în folosirea corectă a tipurilor de sigle. Pentru a le înțelege și a fi știute de către toți, am considerat necesar să explicăm de fiecare dată de ce s-a procedat într-un anumit fel, într-o anumită situație.

- Toate siglele noi ale lucrărilor, la fel ca în vechea bibliografie, sunt cuprinse în ordine alfabetică într-un Siglar sau Breviar, un instrument de lucru de uz intern, folosit de autori în redactarea articolelor de Dicționar. Siglarul corespunde primei coloane, cea din stânga, din Bibliografie. Pe lângă siglarul alfabetic, există și un siglar cronologic, în care lucrările sunt ordonate în ordinea crescătoare a datărilor, de la primele texte scrise în limba română până în prezent, și un siglar mixt.

Citarea acestor sigle introduse în interfață de către informatician se face automat în redactare pentru fiecare lucrare.

Cezar Bălășoiu

VIRTUȚILE HISTRIONICE ȘI AGONISTICE ALE FIGURILOR DIALOGISMULUI INTERLOCUTIV ANTICIPATIV ÎN DISCURSUL PARLAMENTAR ROMÂNESC

1. SCOP ȘI METODĂ

În acest studiu suntem interesați să punem în lumină calitățile histrionice și agonistice ale figurilor dialogismului interlocutiv anticipativ (FDIA, de aici înainte), figuri pe care le vom defini mai jos. Articolul nostru beneficiază de siajul creat de studii anterioare, în care discursul parlamentar este definit ca având și cele două calități amintite. În interacțiunea parlamentară, cercetările de până acum au relevat caracterul histrionic pe care îl au structura accesului la cuvânt și sistemul intervențiilor (Ilie 2003b: 39) sau caracterul agonistic al întrebărilor (Ilie 2015: 9–10), al întrebărilor retorice (Ilie 2003b: 42), al comentariilor parentetice retorice (Ilie 2003b: 43–45, Ilie 2003c) sau al atribuirii retorice a intenției (Ilie 2003a: 86–87), printre altele.

Ilie 2003b observă că dialogul parlamentar are în comun cu spectacolul teatral existența unui auditoriu. În cazul dialogului parlamentar, acest auditoriu este (într-un mod mai evident și mai semnificativ pentru activitatea parlamentară decât este publicul spectator al unui spectacol dramatic) stratificat. O diferență suplimentară este faptul că dialogul parlamentar „își poate îndeplini scopul instituțional (în esență dezbaterile problemelor politice și luarea deciziilor politice) chiar și fără un auditoriu străin” (Ilie 2003b: 28, trad. mea, CB) (*outsider audience*, termen prin care autoarea citată înțelege pe cei invitați să ia parte la dezbaterile parlamentare și pe cei care urmăresc la TV aceste dezbateri).

În studiul nostru, plecăm însă de la observarea altei deosebiri importante, și anume faptul că dialogul extern, al vorbitorului cu auditoriul său din „primul cerc de audiență” (Ștefănescu 2019: 415–416) sau „the insider audience of fellow MPs” (Ilie 2003b: 28) – auditoriul privilegiat format din colegii parlamentari – este secundat de un dialog intern discursului, un dialog pus în scenă de vorbitor și ai cărui actanți sunt două ființe discursive¹, una reprezentându-l pe vorbitor și cealaltă pe un posibil oponent al acestuia. Cu alte cuvinte, cercetarea noastră vizează celălalt pol al fluxului informațional – nu structura, prezența sau absența

¹ Ființele discursive sunt „imagini ale «persoanelor» care populează discursul, create de către locutor” (Nølke 2009: 81).

auditoriului, ci sporirea numărului de locutori, fie aceștia și interni discursului. Metafora unei scene interne discursului este a lui Bahtin; acesta a observat primul că microdialogul particular secvențelor dialogice poate fi comparat cu o scenă pe care se desfășoară un spectacol performativ: „faptul că vorbitorul ia în considerare un contraargument produce modificări specifice în structura dialogică a discursului, transformându-l în *scena interioară* a unui eveniment și punând într-o lumină nouă chiar obiectul discursului, descoperindu-i fațete noi, inaccesibile discursului monologic” (Bakhtin 1999: 197, trad. mea, subl. mea, CB).

Celălalt element de care suntem interesați aici este caracterul agonistic al discursului parlamentar, sau mai precis al dialogului confruntativ parlamentar, și are legătură cu faptul că acesta „este adesea o formă de concurs *win-lose*, menit să proclame un câștigător și să elimine un învins”. (Ilie 2003b: 31, trad. mea, CB).

Calitățile histrionice și agonistice ale discursului parlamentar sunt interconectate și se potențează reciproc în FDIA. Figurile de care ne ocupăm aici au capacități histrionice și agonistice și fac parte din echipamentul de luptă al oricărui orator.

Studiul de față valorifică noțiuni de retorică, pragmatică și analiza discursului, concentrându-se pe nivelul microstructural al discursului și pe dimensiunea dialogică a schimburilor verbale.

2. CORPUS

Am extras corpusul de exemple din antologia *Discursuri și dezbateri parlamentare*, coordonată de Gh. Buzatu (1939–2013), volum care strânge 78 de discursuri parlamentare considerate relevante pentru perioada 1864–2004, care acoperă aproape 100 de ani de discurs parlamentar românesc (97 de ani, mai precis, adică 1864–1947, 83 de ani, și 1990–2004, 14 ani).

Coordonatorul, istoric și senator în legislatura 2000–2004, utilizează o terminologie foarte diversă și eterogenă pentru a desemna discursurile pe care le selectează, dar acestea ar putea forma două grupe mari, pe care le-am denumit discursuri în modul de lucru (grupa A, care cuprinde discursuri, dezbateri, intervenții, interpelări, dar și expozeuri, expuneri, declarații, analize sau prezentări de program, pe care le-am încadrat tot aici) și discursuri în modul solemn (grupa B, în care intră cuvântări (cu sensul de *alocuțiune*), conferințe, alocuțiuni, declarații politice și cuvinte inaugurale). Am operat această distincție pentru a vedea dacă există diferențe în trăsăturile histrionice și agonistice ale FDIA în funcție de caracterul conflictual (predominant în cele 62 de discursuri din grupa A, în care am înregistrat 93 FDIA) sau consensual (caracteristic pentru cele 16 discursuri din grupa B, din care avem 10 FDIA).

Cele două grupe amintite conturează două tipuri de situații de comunicare: primul tip, A, este unul în care locutorul este conștient de faptul că prezintă un punct de vedere (al său, al partidului, al guvernului) față de care pot exista obiecții

sau care necesită lămuriri, ceea ce duce la o probabilitate ridicată de apariție a FDIA, dar și la apariția întreruperilor, care înseamnă de multe ori începutul unui dialog între vorbitor și sală. Tipul B este cel în care locutorul este conștient că prezintă un punct de vedere comun, că este portavocea unei comunități mai largi; acest fapt induce o probabilitate scăzută de apariție a FDIA, întreruperile sunt absente și prin urmare nu există nici dialog cu auditoriul. Aceasta revine la a spune că există subgenuri ale discursului parlamentar mai dialogice decât altele.

În mod similar, o comparație efectuată între cele două perioade amintite (1864–1947 și 1990–2004) demonstrează o concentrare mai ridicată a numărului de figuri ale DIA în prima perioadă față de cea de-a doua, deși comparația suferă întrucâtva din cauza diferenței de volum (antologia cuprinde doar 17 discursuri din perioada 1990–2004, față de 61 din prima perioadă).

Trăsăturile histrionice și agonistice ale FDIA au directă legătură cu auditoriul pe care vorbitorul îl are în vedere. Unul dintre elementele care diferențiază cele două grupe de discursuri este tipul de oponent selectat în FDIA: în timp ce discursurile în modul de lucru tind să aducă în microdialog vocea unui interlocutor care face parte din primul cerc de audiență și care poate fi identificat nominal, ca în prolepsa din (1), discursurile în modul solemn au tendința de a capta în interiorul lor un oponent care face parte dintr-un cerc de audiență mai larg, așa cum se întâmplă în prolepsa din (2), unde „celălalt” este „tânăra generație”:

- (1) [Să nu uităm că după război, noi, ajutați de alte popoare, am creat unele organisme politice internaționale, care s-au dovedit de o mare valoare și de o mare eficacitate: ideea Miciei Înțelegeri a plecat de aici.]_x [**Veți zice – poate n-am să intru în această discuție – că și alții s-au gândit la aceasta înainte**]_y, [dar nu este mai puțin adevărat că unul din înaintașii noștri la Ministerul de Externe a fost acela care a conceput ideea aceasta și a ajuns s-o realizeze.]_z (G. G. Mironescu, Cameră, 20.II.1930, p. 394)
- (2) [E lesne de imaginat ce s-ar fi ales din Europa creștină dacă ređuta Moldovei ar fi cedat, așa cum avea să cedeze, după circa 50 de ani, ređuta Ungariei, în bătălia de la Mohacs, din 1526, când Buda a devenit pașalâc.]_x [**Toate acestea sunt Istorie, s-au petrecut acum o jumătate de mileniu” – pot spune unii și alții, mai ales din tânăra generație, care are alte preocupări.**]_y [În principiu, ei au dreptate, așa este, viața merge înainte – dar i-aș ruga să remarce un lucru, destul de greu de sesizat, pentru că este ca aerul pe care îl respirăm și la care luăm aminte abia atunci când nu-l mai avem: e vorba de Limba Română!]_z (C. V. Tudor, Ședința solemnă a Parlamentului României, 30.VI.2004, p. 928–929)

3. FIGURILE DIALOGISMULUI INTERLOCUTIV ANTICIPATIV

În acest studiu înțelegem prin *figură* un „model secvențial” (Bres *et al.* 2016, trad. mea, CB) care descrie microdialogurile ce apar în interiorul unei singure mișcări dialogale și care se pot manifesta sub patru forme: *prolepsa*, *integrarea*, *elipsa* și *ecoul*.

Bres *et al.* 2011 și Bres *et al.* 2016 stabilesc pentru toate acestea o structură dialogică cu trei constituenți:

[x] – enunțul locutorului;

[y] – enunțul atribuit alocutorului, ca posibil răspuns la [x];

[z] – enunțul locutorului, ca răspuns la [y].

3.1. Prolepsa

Bres *et al.* 2016 propun pentru prolepsă formula [x] → DR [y] → [z], ceea ce înseamnă că [y] are forma unui discurs raportat, actualizat ca discurs direct, ca în (3) și (4), indirect, ca în (5), indirect liber, ca în (6), sau narativizat, ca în (7):

- (3) [Dacă va învinge Germania, legea va fi stăpânirea pumnului de fier, domnia singurului popor ales de Dumnezeu; dacă vor învinge ceilalți – și vor învinge – legea va fi legea dreptății, ca să se bucure toți de binefacerile civilizațiunii. (*Aplauze prelungite*). Aceasta e problema.]_x [**Dar, o să-mi ziceți: Ce? Va dispărea Germania?**]_y [Dar cine se gândește la aceasta? Poate însă, și trebuie, să dispară Austria.]_z (*Aplauze*). (T. Ionescu, Cameră, 16-17/29–30.XII.1915, p. 137)
- (4) [Vasăzică, dăm bonuri de tezaur, dăm garanții suplimentare și de la Banca Națională și de la Ministerul de Finanțe și, în schimb, ni se face o reducere de 15 la sută.]_x [**Veți zice dvs.: da, dăm garanții, bonuri de tezaur și scrisori după model; da, ne face Škoda o reducere de 15 la sută, dar de unde știți că aceste 15 la sută reprezintă compensația garanțiilor? Se poate întâmpla ca statul să fi dat garanții, iar Škoda, pentru cu totul alte considerațiuni, să dea reducerea.**]_y [Avem dezlegarea și acestui punct. Iată, am aci un document, care se găsește la dosarele noastre și care lămurește punctul de vedere al Škodei (...)]_z (A. Călinescu, Cameră, 28.III.1935, p. 579)
- (5) Ceea ce, însă, vreau să spun este faptul, și o spun ca specialist, și îmi exprim satisfacția în acest sens și mulțumirea, și-i felicit pe toți cei care au contribuit, este faptul că [noi, românii]_x, și este un proces istoric în care suntem și noi angrenați ca neam și ca țară, ca Parlament, ca specialiști, ca oameni politici, [am reușit]_x, [**sigur că s-ar putea să se spună că, mă rog, folosesc vorbe**

mari]_y [dar am reușit, totuși,]_z [să dăm un exemplu prin modul în care am gândit revizuirea Constituției.]_x (A. Iorgovan, Senat, 25.VIII.2003, p. 764)

- (6) *Eckstein-Kovács Peter*: [Interesul înfăptuirii justiției este ca ea să fie dreaptă și fiecare persoană să beneficieze plenar de aceste drepturi și aici o poate face mai bine dacă se exprimă în limba maghiară.]_x (...) Anticipez puțin întrebări care se vor pune. [**Dacă se practică acest lucru în Europa și în lume,**]_y [răspunsul este da.]_z Nu voi da exemplul unor state federale, ci unele foarte apropiate nouă, ca Spania...

Dumitru Petru Pop (din sală): Franța.

Eckstein-Kovács Peter: Italia, unde, vai de mine!, se judecă merci-bine în germană în anumite regiuni, nu în toată țara, desigur... Voi da exemplul Finlandei. (dezbateri, Senat, 28.VIII.2003, p. 773)

- (7) [...]_x [Poate că vreunul sau altul din d-nii deputați sau din colegii mei de la minister **să fie de altă părere,**]_y [aceasta nu-mi importă.]_z (T. Maiorescu, Cameră, 23.I/4.II.1873, p. 78)

Se poate observa cu ușurință că prolepsele în care [y] este în discurs direct (ca în ex. 3 și 4) au potențial un impact mai puternic decât cele în discurs indirect (5), indirect liber (6) sau narativizat (7), pentru că lasă să se audă, nealterată de transformări gramaticale, vocea „celuilalt”, iar acest lucru face ca prolepsa să aibă în egală măsură caracter histrionic (vorbitorul este pentru scurt timp altcineva, un personaj căruia îi *împrumută* replica) și agonistic (oratorul vorbește în numele oponentului său, sugerând că replica acestuia este previzibilă, din moment ce poate fi anticipată, și că nu merită să fie repetată, din moment ce a primit deja un răspuns). Prolepsa amestecă într-un mod inextricabil trăsături histrionice și agonistice; pentru descrierea funcționării acesteia nu poate fi găsit un termen mai potrivit decât verbul ambiguu *a împrumuta*: vorbitorul pare să fie dotat cu un simț care îi permite să perceapă o replică inaudibilă și să îi dea glas în locul oponentului său, împrumutând-o de la acesta; în același timp, el pune pe seama adversarului său o replică posibilă și previzibilă, împrumutând-o acestuia doar pentru a-i da apoi răspunsul potrivit.

3.2. Integrarea

Bres *et al.* 2016 propun pentru integrare formula [x] → [z[y]], care trimite la o transformare sintactică în care [y] nu este raportat explicit, ci este integrat în sintaxa lui [z]. Această încorporare se poate realiza în trei moduri diferite, ceea ce produce trei tipuri mari ale acestei figuri: integrarea prin *coordonare*, prin *subordonare* și prin *amalgamare*.

În primele două, opinia unui posibil oponent este cuplată cu comentariul vorbitorului, iar această conexiune se realizează fie prin coordonare, utilizând

structuri precum *nu numai...* (*cum ar crede cineva*), *ci și...*; *nu atât pentru a...* (*cum s-ar putea crede*), *cât, din contră, pentru a...*; *dar nu pentru că/ca să..., ci pentru că/ca să...*, fie prin subordonare, situație în care locutorul arată că el consideră o anumită opinie, enunțată într-un posibil enunț *X*, ca fiind evidentă, adevărată, normală etc., ceea ce duce la structuri precum: *evident că X, este adevărat că X, normal că X, firește că X* etc.

În acest fel, enunțul atribuit unui oponent și comentariul locutorului asupra acestui enunț nu mai formează două componente distincte ale figurii, [y] și [z], ci unul singur, în care [y] a fost absorbit în [z] și a devenit o parte a sintaxei acestuia, ca în exemplele de mai jos, primul ilustrând coordonarea, iar cel de-al doilea, subordonarea:

- (8) [D-lor senatori, statul corporativ reprezintă asocierea organică a corporațiilor, asociația organică a breslelor.]_x [**Dacă insist asupra acestui punct este nu pentru că aş voi să dezvolt idei pur personale, dar fiindcă în programul cu care m-am ales, cu o mare majoritate, am avut acest punct de principiu.**]_{z[y]} (M. Manoilescu, Senat, 17.VIII.1932, p. 501)
- (9) [...]_x [**Acum recunosc că guvernul de azi, de exemplu, nu ar abuza prea mult de aceste dispoziții.**]_{z[y]} (*Ilaritate*). Dar cine mă garantează pentru guvernele viitoare? (Titu Maiorescu, Cameră, 23.I./4.II.1873, p. 75)

În (8), vorbitorul atribuie unui adversar obiecția că insistă asupra unui punct pentru a se pune pe sine în lumină și o exclude reamintind faptul că respectivul punct apare în programul cu care a fost ales deputat, iar în (9) locutorul este de acord (*recunosc*) cu un enunț pe care îl atribuie unui membru al guvernului (*Nu vom abuza prea mult*). Până în acest punct, figura poate fi interpretată ca o reluare în ecou; forma de condițional a verbului *a abuza* este însă un indiciu că locutorul trimite la un citat fictiv și în același timp se distanțează de acesta, ceea ce face ca exemplul să fie simultan și o ironie².

În aceste două tipuri de integrare, vocea locutorului și vocea oponentului său nu se mai aud la fel de distinct ca în prolepsă, dar ele mai pot fi încă separate, în timp ce în al treilea tip de integrare, și anume în amalgamare, ele se suprapun.

Amalgamarea cuprinde la rândul ei mai multe subtipuri, din care vom discuta aici doar întrebările reluate în ecou și construcțiile injonctive negative.

3.2.1. Întrebările ecou

Întrebările ecou reprezintă un tip de integrare relativ bine reprezentat în corpus (7% din exemple); frecvența lui indică puterea de impact asupra auditoriului, de care oratorii sunt conștienți. În acest subtip de amalgamare,

² Potrivit teoriei relevanței, „ironia autentică este ecoică și are în primul rând scopul de a ridiculiza opinia pe care o reia în ecou” (Sperber și Wilson 1995: 241, trad. mea, CB).

vorbitorul reia în ecou și sub formă interogativă un enunț eliptic (pe care îl atribuie „celuilalt”), și îi adaugă un comentariu, manifestat prin amalgamarea enunțului eliptic reluat în ecou cu intonația interogativă specifică cu care este „citat” acesta³. Iată un prim exemplu:

- (10) În realitate, ce vă cer? [Vorbiți!]x [**Pentru noi?**]_{z[y]} Nu, domnilor, pentru dv. înșivă. Noi am cunoscut atâta suferință, încât ceva mai multă sau mai puțină nu ne va schimba cursul vieții. (...) De aceea, dv., englezii, trebuie să vă convingeți pe voi înșivă. Tăcerea înseamnă moartea tuturor acelor ființe născute pentru a fi fericite. (N. Titulescu, Camera Comunelor, Londra, 3.VI.1937, p. 637–638)

În (10), oratorul reia un enunț eliptic [(Ne ceri să vorbim) pentru voi?]_y, pe care îl anticipează la polul alocutorului, îi conferă o intonație specifică, ascendentă, comentându-l mai întâi intonațional, apoi verbal, prin glosa pe care i-o atașează. Enunțul la care face trimitere vorbitorul nu poate fi recuperat decât ulterior, din [z], care rezonază dialogic cu [y], pe care îl înglobează.

Dacă în (10) enunțul anticipat este o întrebare, în (11) el este o afirmație:

- (11) Avem, deci, pletoră de titrați, trebuie numai să știm a-i menține. În această privință, permiteți-mi o amintire personală: la anul 1881, când am intrat în magistratură la tribunalul de Ilfov, eram șapte doctori de la Facultatea din Paris; [ei bine, azi câți din ei au rămas? Din cei de atunci, nici unul, și pentru ce aceasta?]_x [**Pentru că nu ne-am făcut datoria?**]_{z[y]} Nu! Dar pentru că ne-am format repede convingerea că magistratura nu este încă la noi o carieră. (A. Marghiloman, Cameră, 30.XI./12.XII.1885, p. 113–114)

Aici, oratorul reia în ecou o posibilă afirmație a unui oponent și în același timp îi pune la îndoială conținutul, transformând-o în întrebare. În felul acesta, enunțul [y], care ar fi o prolepsă, în forma explicită a secvenței (*[Pentru că nu v-ați făcut datoria!, ar spune cineva.]_y [Dar eu nu cred că este așa.]_z*) este absorbit în [z], cu care formează acum un amalgam (afirmația celuiilalt și contestarea ei): *Pentru că nu ne-am făcut datoria?*

³ „Întrebările ecou au fost în general definite ca întrebări ce reiau în ecou ori repetă, integral sau parțial, un enunț anterior, cu scopul de a obține o repetare ori o clarificare a acelor părți din acesta care au fost rostite prea încet pentru a putea fi auzite ori au fost înțelese greșit sau pentru a adresa o calificare ori o provocare a enunțului reluat în ecou”. (Ilie 2015: 5) Trebuie să remarcăm, totuși, că autoarea se referă aici la reluările în ecou produse în conversație (așa cum se întâmplă în – *Și cu asta am terminat. – și cu asta ai terminat? Ce vorbești?*, cazuri de diagrame și de manifestare a sintaxei dialogice (Du Bois 2014, Deppermann 2014), prin urmare cazuri de întrebări ecou orientate spre *amonte* (ele citează un enunț anterior). Situațiile de care suntem interesați în acest studiu sunt însă cele în care întrebarea ecou „reia” un enunț eliptic situat în *aval* (fenomen care poate apărea în egală măsură în monolog și în dialog).

3.2.2. Construcțiile injonctive

Mișcarea $z_{[y]}$ a unei integrări poate fi realizată utilizând construcții imperative. Ceea ce face ca acestea să fie exemple de integrare este faptul că ele amalgamează un enunț atribuit adversarului, pe care locutorul îl anticipează, cu un comentariu care este atașat acestui enunț și care poate lua diferite forme.

- (12) *Al. Alexandrini*: [Dv. nu știți că d-l colonel Pomponiu era prim comisar regal, deși erați la Ministerul de Interne?!] $z_{[y]}$ (integrare; locutorul pune pe seama interlocutorului său afirmația, pe care apoi o comentează prin forma interogativ-exclamativă a enunțului și prin secvența „deși erați la Ministerul de Interne”)

Arman Călinescu: [D-lor, chestiunea se prezintă așa: câțiva funcționari, fără să avizeze pe șeful responsabil, fac o percheziție, ridică documente pe care le duc în altă parte decât la șefii ierarhici și la descindere participă și un comisar regal, despre care se spune că este rudă cu deputatul interpelator.] x

I. G. Vântu: [Organele administrative v-au persecutat!] $z_{[y]}$ (integrare, „asta vreți să spuneți, nu?”) (*ilaritate pe băncile majorității, întreruperi*). (A. Călinescu, *Cameră*, 28.III.1935, p. 569–570)

Integrări precum cele din (12) sunt comparabile, pe scara combativității, cu cele care folosesc injoncțiuni negative (construite cu *nu* și conjunctivul, deci având forma tipică „să nu ni se spună că”, actualizată cu *verbe dicendi* sau de atitudine), așa cum se întâmplă în următoarele exemple:

- (13) Și apoi astăzi ni se cere să păzim neutralitatea? Prin urmare, neutralitatea să lăsăm pe bașibuzuci și cerchezi să treacă la Calafat, la Oltenița, la Giurgiu și Dumnezeu știe unde. [Dară locuitorii după țărmurile Dunării nu plătesc și ei dări și n-au și ei fiii lor în armată? N-au dară și ei drept să ceară să fie apărați? (*Aplauze*) Și cei din Galați și cei din Brăila n-au dreptul să reclame aceeași apărare?] x [**Să nu ni se zică că căutăm ceartă turcilor apărând pământul nostru.**] $z_{[y]}$ Și asemenea să fie bine încredințat domnul Iepureanu că armata noastră nu va fi și nu voiesc să fie o jandarmerie. (M. Kogălniceanu, *Cameră*, 9.V.1877, p. 98)

- (14) [Fazele deosebite prin care a trecut revoluția, sistemul de guvernare de astăzi, diferitele crize economice, criza comunismului agrar care bântuie și astăzi atât de greu Rusia, politica economică a Rusiei, dificultățile de care se lovește, programul ce și l-a propus să-l realizeze, politica externă a sovietelor față de Asia și față de Europa, în sfârșit, răscoalele cu caracter separatist național, atâtea probleme care sunt studiate îndeaproape în școlile, în universitățile, în curcurile științifice și diplomatice din străinătate, în Europa și în cele două Americi, și care pe noi, vecinii imediați ai marelui imperiu, ne lasă cu

desăvârșire reci.]_x [**Să nu ni se spună, d-lor deputați, că studiul acestor probleme ar sluji primejdioasa propagandă bolșevistă.**]_{z[y]} (Gr. Gafencu, Cameră, 3.XII.1930, p. 411)

- (15) [Legea de organizație din 1868 pune germenul inamovibilității, și noi azi, în fața răului necunoscut, ne încrucișăm brațele și nu ne simțim capabili să operăm ameliorarea ce prevedea deja Regulamentul Organic!]_x [**Să nu credeți că în inamovibilitate vedem îndreptarea generală.**]_{z[y]} (A. Marghiloman, Cameră, 30.XI/12.XII.1885, p. 116)

La fel ca și prolepsele și reluările în ecou, construcțiile injonctive negative au un puternic caracter agonistic, pentru că vorbitorul își asumă poziția privilegiată de a enunța ceea ce nimeni nu poate susține (incluzând aici și pe potențialii săi oponenți).

Comentariul implicat în injoncțiunile negative trimite simultan în ambele sensuri ale fluxului de comunicare: vorbitorul pare îngrijorat că a existat un precedent, pe care îl citează, și în același timp exprimă o replică posibilă, dându-i glas doar din dorința de a se asigura că precedentul nu se va mai repeta. Locutorul ocupă prin urmare două poziții: una, comună, din care efectuează citarea, iar cealaltă, privilegiată, pentru că este singurul care poate enunța (prin vocea unui terț, real sau fictiv) ceva ce nimeni nu va mai putea spune ulterior.

Interferența dintre anticiparea unui enunț (*cineva ar putea spune că*), citarea acestuia (*cineva a spus deja că*) și injoncțiune (*să nu ni se (mai) spună că*) poate avea amalgamări cu grade diferite de combativitate, integrările în care accentul este pus pe injoncțiunea negativă (exemplele 13-15) fiind mai puternice din acest punct de vedere decât cele care folosesc forma pozitivă a imperativului sau decât cele din care injoncțiunea a fost eliminată.

Acest ultim caz este ilustrat de (16), unde segmentul $z_{[y]}$ trimite simultan în amonte (ca răspuns la (16')), un fragment dintr-o interpelare a unui membru al opoziției și în aval (încercând să preîntâmpine o posibilă afirmație ulterioară). Segmentul $z_{[y]}$ este rezultatul unui compromis între necesitatea ancorării în citat, dorința de a opri repetarea precedentului și un mod ezitant, non-injonctiv (compară *nu se poate afirma că*, modalitate delocutivă, folosit în (16), cu tipul *să nu ni se spună că*, modalitate alocutivă, din (13), (14) și (15)), de combatere a adversarului:

- (16) Închei cu aceste cuvinte: Ministerul nostru de Externe nu mai este o instituție, este o familie. Nepotismul, relațiile de clică s-au introdus puternic. Dar chiar în legea familiilor aristocratice este un imperativ de ordin biologic, care spune că familiile care se însoară, care se încuscresc între ele, degenerază încetul cu încetul. D-le ministru, introduceți mezalianța în Ministerul de Externe, pentru a salva acest minister. (M. Ralea, Cameră, 20.II.1930, p. 390), interpelare

(16') [Și în alte țări, nu numai meritul hotărăște la numiri, înaintări și transferări. Se poate ca la noi coeficientul acelora care se întemeiază pe relații, pe stăruințe, pe prietenii, să fie ceva mai pronunțat decât în țările occidentale.]_x (...) [**Nu se poate afirma însă că acest coeficient este hotărâtor sau constituie regula generală.**]_{z[y]} (G. G. Mironescu, Cameră, 20.II.1930, p. 396), răspuns la interpelare

3.3. Elipsa

Formula propusă de Bres *et al.* 2016 pentru elipsă este $[x] \rightarrow \{y\} \rightarrow [z]$. Caracteristic pentru aceasta, în cadrul FDIA, este faptul că enunțul $[y]$, atribuit alocutorului, „este presupus de $[z]$, care nu poate fi înțeles decât ca răspuns la enunțul eliptic $[y]$ ” (Bres *et al.* 2016: 88, trad. mea, CB).

Pot fi distinse două tipuri de elipsă: cel în care $[z]$ confirmă sau respinge enunțul eliptic din $[y]$ și cel (mai frecvent în corpus) în care $[z]$ răspunde unei întrebări eliptice, ca în (17), unei presupuse nelămuriri, ca în (18), sau unei posibile solicitări de clarificare a unui termen, ca în (19):

(17) [Și când mi s-a zis că d-l Sturdza este gata a executa acest program, am răspuns: el poate să o zică, dar nu poate să o facă! Și nu a făcut-o!]_x [*De ce spui asta?*]_y⁴ [Și nu a făcut-o pentru că chiar în anul acela, în întâiul an de economii, bugetul de 220 de milioane a fost în realitate de 228 de milioane!]_z (P. P. Carp, Cameră, 4/16.XII.1909, p. 120)

(18) Domnule Președinte, [Domnilor judecători]_x, [*judecători?!*]_y [judecători în materia dispozițiilor alin. (4) din art. 114 din Constituție, și spun că astăzi trebuie să fiți judecători, stimați colegi, pentru că efectiv aceeași chestiune se repune în fața Senatului pentru a treia oară.]_z (D. I. Tărăcilă, Senat, 1.IX.2003, p. 817)

(19) Dar Bismark se întreabă: aceasta înseamnă că noi vom sprijini pe Austria în politica ei balcanică? Prea ne-ar cere mult Austria, zice el, și cu această ocaziune adaugă: [„Este lesne de înțeles că locuitorii din bazinul Dunării să poată avea nevoi și vederi care să treacă dincolo de hotarele actuale ale Monarhiei Austro-Ungare; constituirea imperiului german arată Austriei drumul pe care ar putea să împace interesele politice și materiale care există între frontiera orientală a națiunii române și Cattaro”]._x [*Acum spune-ne ce înseamnă asta.*]_y [Va să zică, d-lor, după Bismark, este legitimă năzuința locuitorilor din bazinul Dunării, adică a Austriei, să-și întindă hotarele până la cele orientale ale rasei românești, adică Nistru, și că nu are decât să caute în

⁴ Peste tot în această lucrare, enunțurile cu caractere italice din $[]_y$ reprezintă intervențiile noastre; aici, de pildă, în original segmentul este vid.

modul cum s-a făcut imperiul german mijlocul de a reconcilia lucrurile acestea și de a ajunge la acest rezultat!]_z (Take Ionescu, Camera, 16–17/29–30.XII.1915, p. 145–146)

Elipsele sunt un mod strategic de configurare a discursului și de menținere a controlului asupra auditoriului. Vorbitorul presupune că auditoriul îi solicită să sprijine prin glose afirmațiile pe care le face. Este o situație obișnuită, însă, cea în care vorbitorul „plantează” în discurs pauze, termeni ambigui sau secvențe interpretabile, tocmai pentru a avea ce să explice. Așa se întâmplă în (17), unde trebuie să presupunem o pauză între cele două ocurențe ale aceluiași enunț (*Și nu a făcut-o.* (pauză) *Și nu a făcut-o, pentru că...*), în (18), unde vorbitorul se adresează colegilor săi din Senat cu apelativul *judcători*, a cărui utilizare se simte apoi justificat să o explice, în (19), unde citatul ales conține sintagme ambigui, precum „locuitorii din bazinul Dunării” sau cupluri de tropi, precum „frontiera orientală a națiunii române (pentru a înțelege *Nistru*) și Cattaro (pentru a înțelege *frontiera meridională a Imperiului Austro-Ungar*)”.

Peste tot în aceste exemple vorbitorul „aude voci” și aude replicile acestora, cărora se oprește să le ofere un răspuns. Aceste voci au ele însele capacitatea de anticipare, așa cum se poate vedea din (20), unde enunțul eliptic [y], împrumutat unui membru al auditoriului, pune sub semnul întrebării o afirmație pe care locutorul urmează să o facă (*Modul în care s-a constituit această comisie [y] este un model în Europa*):

(20) [Dar dacă forțele politice ale țării s-au așezat la masă, am făcut o comisie și modul în care s-a constituit această comisie este,]_x [*Chiar este?/Ești sigur?/Vorbești serios?*]_y [vă rog să mă credeți, recent am primit laude, le-am primit eu, pe acolo, pe unde am fost, la reuniunile internaționale,]_z [este un model în Europa.]_x (A. Iorgovan, Senat, 25.VIII.2003, p. 765)

Inventarea unui interlocutor și a replicilor acestuia conferă trăsături dialogice unui discurs care este un monolog adresat și are, prin aceasta, un puternic caracter histrionic.

În unele FDIA, vocea din segmentul [y] se aude slab, așa cum se întâmplă în prolepsa cu discurs narativizat; în altele, ea este mai puternică, lucru evident în prolepsa cu discurs direct, în elipsă și în ecou. Modul în care vorbitorul reacționează la această voce poate transforma microdialogul intern într-o confruntare. De pildă, faptul că interlocutorul adus în scenă se îndoiește de afirmațiile făcute de vorbitor (ceea ce îl obligă pe acesta din urmă să reia afirmațiile făcute) face ca secvențele ce conțin enunțuri eliptice să aibă caracter

agonistic. În exemplul următor⁵, vorbitorul reia și confirmă întrebările unei voci pe care el o aude clar (și odată cu el, toți ceilalți, spectatori ai schimbului de replici dintre vorbitor și potențialul său oponent); trăsătura agonistică a fragmentului este accentuată de modul ferm în care vorbitorul reia și subliniază afirmațiile formulate anterior:

- (21) [Nu este cu puțință ca o țară, chiar bogată ca România noastră, să reziste cu vremea la un sistem la care tot,]_x [?]_y [da! tot]_z, [și averea, și onoarea oamenilor, și educațiunea lor se subordonă intereselor de partid și se fac toate concesiunile.]_x [?]_y [Da, toate concesiunile.]_z (P. P. Carp, Cameră, 4/16.XII.1909, p. 130)

3.4. Ecoul

Ecoul ca figură DIA apare la Bres *et al.* 2011, care îl reprezintă prin formula: [x] (enunțul locutorului) → [y/z] (ecou al enunțului atribuit de locutor interlocutorului său). (Bres *et al.* 2011: 177). Pentru a uniformiza această definiție cu cele propuse pentru prolepsă, integrare și elipsă de Bres *et al.* 2016 (care nu discută și cazul ecoului), ar trebui să presupunem o ecuație cu trei termeni, [x] → {y} → [z (=y)], care arată clar că diferența dintre elipsă ([x] → {y} → [z]) și ecou este faptul că în elipsă [z] *se află în rezonanță cu* [y] (care nu poate fi decât presupus), pe când în ecou [z] *il repetă identic* pe [y], fapt care echivalează cu un răspuns. Ceea ce este aluziv în elipsă, devine explicit în ecou:

- (22) P. P. Carp: Ați introdus sistemul excedentelor. (...) [Excedentele pe care le avem noi de lungă vreme, n-am făcut adițiunea, dar d-l ministru de Finanțe poate să mă întrerupă și să mă controleze, eu le evaluez, așa, *grosso-modo*, la 230-240 milioane, în diferite exerciții.]_x [Poate ceva mai mult.]_y [Poate ceva mai mult, nu-i așa?]_z
Em. Costinescu, ministrul Finanțelor: Este o notă, care are să vi se arate. (Cameră, 4/16.XII.1909, p. 120–121)

Marca lingvistică specifică pentru ecou este întrebarea de confirmare *nu-i așa?*, atașată secvenței ecoice, ca în exemplul (22). Dar această întrebare este aici și semnul unui aparte, al unui dialog fără martori („suma e de fapt mai mare, nu-i așa? haideți, mie îmi puteți spune, suntem doar noi doi”) într-o sală plină de spectatori. Vorbitorul trasează un cerc imaginar, ca un con de lumină pe un colț de scenă, care îl include pe el și pe interlocutorul său și îi lasă în afară pe toți ceilalți, puși în situația de auditori ocazionali ai unui schimb verbal ce întreține iluzia

⁵ Care este o elipsă sau un ecou? Depinde ce anume presupunem în [y]: un posibil lanț [Tot]_x [Vorbești serios?]_y [Da, tot!]_z ilustrează o elipsă, pe când un lanț [Tot]_x [Tot?!]_y [Da, tot!]_z ilustrează un ecou.

intimității. Toate aceste distincții iluzorii (noi/ceilalți, intim/public) sunt convenții specifice reprezentării teatrale.

Dacă prolepsa este orientată prospectiv, ea fiind reacția presupusă a alocutorului la o afirmație a locutorului, ecoul este orientat retrospectiv, el este reflectarea, reluarea, în replica locutorului, a unei afirmații deja rostite de către alocutor. Locutorul pare că dorește să treacă mai departe, dar ceva îl oprește: necesitatea de a reproduce spusele celuilalt, pe care doar el le aude, și de a indica auditoriului o problemă care se revelează în acestea doar la reluare. Această ecolalie, derivată din capacitatea de a auzi voci, alimentează iluzia unui dialog între cei doi. Și pentru că iluzia este mai slabă în cazul prolepsei, dar mai puternică în cazul ecoului, și valoarea combativă a acestuia din urmă este mai ridicată.

Eticheta interogativă *nu-i așa* din (22) este orientată atât prospectiv, solicitând o confirmare în plan dialogal, cât și retrospectiv, caz în care este ea însăși o confirmare, fiind sinonimă cu „da, așa e, și eu sunt de aceeași părere” – o replică dată unui alocutor a cărui voce nerostită locutorul o aude, dar care i-ar putea răspunde oricând, dialogal: „Dar eu nu am spus nimic!”.

Dacă ironia este ecoică, ecoul poate fi încărcat de ironie, deoarece reluarea în ecou nu este niciodată gratuită – ecoul semnalează faptul că există o problemă și că vorbitorul se distanțează de modul în care oponentul său o gestionează.

O pregnantă trăsătură histrionică a ecoului este faptul că reverberația pe care el o potențează se poate transforma uneori într-un schimb verbal real – vocea căreia vorbitorul îi răspunde intră atunci în dialog cu auditoriul din sală. De pildă, în exemplul (23) răspunsul [z] al vorbitorului (*există și de aceștia*), este ecoul unei întrebări [y] eliptice (*există și de aceștia?*), dar produce și o intervenție din sală, care verbalizează o presupuziție declanșată de adverbul *și* din [z] (*dacă există și din cei sinceri, înseamnă că nu toți sunt sinceri*), adverb care apare însă în [z] ca reluare ecoică din enunțul eliptic [y]. Se produce în acest fel o reacție în lanț, al cărei rezultat este o structură hibridă, jumătate dialogică și jumătate dialogală și în care vocea anticipată din [y] se aude la fel de puternic ca și celelalte două, ale vorbitorilor în carne și oase:

(23) *Al. Dobrogeanu-Gherea*: Raporturile între clase s-au schimbat mult față de ce erau înainte de război. În afară de aceasta, preponderența pe care ajunsese să o exercite și la care nu vrea să renunțe clasa stăpânitoare asupra celor stăpânite este mai mare azi ca oricând, grație stării de asediu, [a stării excepționale de război, o stare pe care naționaliștii sinceri,]_x [*există și de aceștia?*]_y [**există și de aceștia**]_z, [o recunosc]_x.

O voce: Nu sunt toți sinceri? (Cameră, 7.VIII.1920, p. 249)

La fel, în (22), întreruperea realizată de ministrul de Finanțe urmează invitației pe care i-o adresează vorbitorul în [x] și întrebării de confirmare din [z], atașată la ecoul enunțului eliptic din [y], iar efectul cumulat al acestora este atât de mare,

încât impresia finală este că ministrul putea să nu dea curs invitației (*d-l ministru de Finanțe poate să mă întrerupă*), dar trebuia să răspundă întrebării de confirmare (*nu-i așa?*).

4. CONCLUZII

Prin figurile FDIA, locutorul (parlamentar care ia cuvântul într-o ședință) anticipează și (re)scrie partea alocutorului său. El dă viață unei replici pe care celălalt ar putea sau ar trebui să o spună (în plan ipotetic), chiar dacă regula prevede că vorbitorul nu poate fi întrerupt (în plan real). Iar alocutorul este constrâns atât formal, prin regulile ședinței parlamentare, cât și convențional, prin figurile FDIA, la tăcere. Din acest punct de vedere, FDIA sunt modalități de monopolizare a discursului: prin ele, locutorul subliniază faptul că un posibil preopinent nu are și nu poate avea replică.

Pentru că FDIA anticipează, redând-o uneori în discurs direct, o posibilă replică a adversarului de opinii, căruia în acest fel i se face publică opinia (prin [y]) și i se dă răspuns la aceasta (prin [z]), aceste figuri au simultan caracter histrionic și caracter agonistic. Aceste proprietăți sunt însă gradabile, ele fiind mai evidente în prolepsele cu discurs direct, amalgamările cu reluare în ecou, construcțiile injonctive negative, elipse și ecouri, dar mai estompate în prolepsele cu discurs indirect și narativizat sau integrările realizate prin coordonare și subordonare. Unul dintre criteriile după care poate fi apreciată puterea combativă (dar și histrionismul) FDIA este capacitatea acestora de a mima schimburi dialogale. Iluzia unui dialog între vorbitor și adversarul său de opinii este, de exemplu, mai puternică în cazul ecoului – prin urmare, și valoarea combativă a acestuia este mai ridicată.

SURSE

Buzatu, Gh. (coord.), 2011, *Discursuri și dezbateri parlamentare (1864–2004)*, București, Mica Valahie.

BIBLIOGRAFIE

- Bakhtin, Mikhail Mikhailovich, 1999 [1984], *Problems of Dostoevsky's Poetics* (translated by Caryl Emerson), Minneapolis/London, University of Minnesota Press.
- Bres, Jacques și Aleksandra Nowakowska, 2011, « *Sourire de chat... sans chat*. Discours rapporté et dialogisme interlocutif anticipatif. Mais pourquoi donc faire parler l'autre alors qu'il n'a rien dit? », în Anna Jaubert, Juan Manuel López Muñoz, Sophie Marnette, Laurence Rosier și Claire Stolz (ed.), *Citation I. Citer à travers les formes. Intersémiotique de la citation*, Louvain-la-Neuve, Harmattan-Academia, p. 165–179.
- Bres, Jacques, Aleksandra Nowakowska și Jean-Marc Sarale, 2016, "Anticipative Interlocutive Dialogism: Sequential Patterns and Linguistic Markers in French", *Journal of Pragmatics*, 96, p. 80–95.

- Deppermann, Arnulf, 2014, “Don’t get me wrong: Recipient design by using negation to constrain an action’s interpretation”, în Susanne Günther, Wolfgang Imo și Jörg Bücken (ed.), *Grammar and Dialogism: Sequential, Syntactic, and Prosodic Patterns between Emergence and Sedimentation*, Berlin, De Gruyter Mouton, p. 15–52.
- Du Bois, John W., 2014, “Towards a dialogic syntax”, *Cognitive Linguistics* 25 (3), p. 359–410.
- Ilie, Cornelia, 2003a, “Discourse and Metadiscourse in Parliamentary Debates”, *Journal of Language and Politics*, 1 (2), p. 269–291.
- Ilie, Cornelia, 2003b, “Histrionic and Agonistic Features of Parliamentary Discourse”, *Studies in Communication Sciences* 3 (1), p. 24–53.
- Ilie, Cornelia, 2003c, “Parenthetically Speaking: Parliamentary Parentheticals as Rhetorical Strategies”, în Marina Bondi și Sorin Stati (ed.), *Dialogue Analysis 2000: Selected Papers from the 10th IADA Anniversary Conference, Bologna 2000*, Tübingen, Max Niemeyer, p. 253–264.
- Ilie, Cornelia, 2015, “Question and questioning”, în Karen Tracy, Cornelia Ilie și Todd Sandel (ed.), *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*, Chichester, West Sussex, UK/Malden, MA, USA, Wiley Blackwell (am utilizat un e-print, numerotat de la 1 la 15).
- Nølke, Henning, 2009, « Types d’êtres discursifs dans la ScaPoLine », *Langue française*, 164, p. 81–96.
- Sperber, Dan, Deirdre Wilson, 1995, *Relevance. Communication and Cognition*, Oxford/Cambridge, Blackwell.
- Ștefănescu, Ariadna, 2018, „Forme de interacțiune comunicativă. Cadre și practici de comunicare. Imaginea oratorului politic”, în Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și Mihaela-Viorica Constantinescu (ed.), *Discursul parlamentar românesc (1866–1938). O perspectivă pragma-retorică*, București, Editura Universității din București, p. 406–444.

HISTRIONIC AND AGONISTIC VIRTUES OF THE FIGURES OF ANTICIPATIVE INTERLOCUTIVE DIALOGISM IN THE ROMANIAN PARLIAMENTARY SPEECH

(Abstract)

Studies concerned with the particularities of parliamentary dialogue highlighted the fact that it has several elements in common with theatrical performance. They have also underlined the agonistic nature of confrontational parliamentary dialogue, the fact that it “is often a form of win-lose contest, designed to proclaim a winner and eliminate a loser”. (Cornelia Ilie). Our article, however, is not about macro-discourse, but about micro-discourse in parliament, more precisely about those sequences in which we can discover an internalized dialogue, staged by the speaker and whose actors are two discursive beings, one representing the speaker and the other a possible opponent. We try to see, in other words, what happens on an internal stage of discourse, where the histrionic and agonistic qualities of parliamentary discourse are interconnected and mutually potentiate each other in the figures of anticipatory interlocutory dialogism: *prolepsis*, *integration*, *ellipsis* and *echo*. The figures we deal with have histrionic and agonistic capacities and are part of the battle equipment of any orator.

Cuvinte-cheie: *dialog parlamentar confruntativ, histrionic, agonistic, prolepsă, integrare, elipsă, ecou.*

Keywords: *confrontational parliamentary dialogue, histrionic, agonistic, prolepsis, integration, ellipsis, echo.*

Universitatea din București
Facultatea de Litere, Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
cezar.balasoiu@litere.unibuc.ro

Maria Stanciu Istrate

**VEACUL ACESTA VERSUS VIAȚA VEACULUI
ÎNTR-UN MANUSCRIS DE LA JUMĂTATEA SECOLULUI
AL XVII-LEA¹**

1. INTRODUCERE

1. Obiectul lucrării de față îl reprezintă analiza termenului de origine slavă *veac* și a expresiilor din care face parte acesta, consemnate în romanul popular *Varlaam și Ioasaf*, versiunea Udriște Năsturel. Cercetarea noastră se întemeiază pe cea mai veche copie păstrată a originalului traducerii lui Năsturel, aflată în manuscrisul 588 de la BAR din București, care are avantajul de a expune pe două coloane paralele versiunile română și slavonă ale textului. Narațiunea urmează îndeaproape legenda vieții lui Gautama Buddha și este o scriere apologetică, având ca obiect convertirea la creștinism a prințului Ioasaf de către pustnicul Varlaam². Pentru a fi convingător, Varlaam îi prezintă lui Ioasaf, în imagini antitetice, viața pământească și viața de după moarte. Pentru fiecare dintre acestea de multe ori elementul central este termenul *veac*.

Din punct de vedere etimologic, *veac* este un împrumut din sl. **вѣкъ** „aevum” (Miklosich, *Lexicon* s. v.). În textul nostru apare cu sensurile: „viață; vreme, epocă; existența pământească; existența veșnică de după moarte, vecie”. Totodată, ca și în alte scrieri cu caracter religios, *veac* este înregistrat în traducerea lui Năsturel în structura mai multor frazeologisme ori locuțiuni, în care traduce adjectivul sl. **вѣчный**. Le vom analiza pe rând.

2. VEAC „VIAȚĂ”

Mai ales în limba veche, dar și ulterior, *veac* era folosit cu sensul învechit și popular astăzi „durata vieții omului în succesiunea tuturor întâmplărilor trăite”. Atestările pentru acest sens coboară în timp până la începutul secolului al XVI-lea și continuă până în epoca modernă: „Pus-ai fărădelegea noastră între tine și *veacu*

¹ Text prezentat la *Al 21-lea Colocviu internațional al Departamentului de lingvistică. Orientări actuale în lingvistica teoretică și aplicată*, Universitatea din București, 19–20 noiembrie 2021.

² Vezi Stanciu Istrate 2013.

nostru, în luminarea feței tale” (PH, 77^r); „Pus-ai fără-legile noastre între tire, *véculū* nostru în lumiratulū fetei tale” (PS, 149^r); „Den începuta *veaculu*, den păcate întră boală în trupul lui Cain. Că după ce ucise frate-său elu, se bolnăvi trupul lui” (CC², 58); „Trece *veacu* desfrânat, trec ani cu roată, / Fug vremile ca umbra și nicio poartă / A le opri nu poate. / Trec toate prăvălite lucrurile lumii” (M. Costin, O. 320); „Ochiul cel ce ascunsele inimii și dzilele *veacului* privește, după faptă în trup și-n suflet să le răsplătească” (Cantemir, I. I., II, 125); „Omule, ... *Veacul* ți-i o minută și întinderea o fită” (Conachi, P., 261)³.

Pe una dintre primele file ale ms. rom. 588, apare notată marginal, ca soluție alternativă de traducere pentru sintagma *cestui veac*, secvența *ceștii vieți*, într-un context în care în redacția slavonă paralelă lui *veac* îi corespunde житіа „viață”: „Nu iubireț lumea, nici cealea ce sânt în lume, că toate câte sânt în lume, pohta trupului și pohta ochilor și trufiia *cestui veac*” (11^r). Glosarea traducătorului probează că cei doi termeni, *viață* și *veac*, erau interșanjabili.

Veac are același sens și în locuțiunea adverbială *în tot veacul* „toată viața”, calchiată după expresia slavonă corespondentă въ веѣ вѣкѣ: „Că-ț port grija ca întru dulceață necurmată și întru toată bucuriia și veselii să trăiești *în tot veacul*” (27^{r-v}). DLR nu semnaleză expresia, deși ea apare într-un proverb al lui Anton Pann pe care dicționarul tezaur îl include pentru sensul analizat al lui *veac*: „Aștept *în tot vacul* / Ca mortul colacul” (Pann, P. V., II, 147/2).

3. VEAC „VREME, EPOCĂ”

Veac apare cu sensul etimologic mai general „vreme, epocă” în următorul context, în care, în versiunea slvonă, îi corespunde вѣкѣ, forma de locativ a lui вѣкѣ: „dentr-acealea le da pilde, nu că doară vrea să le arate că sânt într-aceia *veac* nunte și mease, ce umblând după grosimea lor, cu nume ca aceastea le chema, vrând să arate lor cealea ce vor să fie” (71^r).

4. VEAC „EXISTENȚA PĂMÂNTEASCĂ”

În foarte multe contexte din *Varlaam și Ioasaf*, *veac* este precedat ori succedat de adjectivul demonstrativ *acesta*, desemnând „existența pământească (în opoziție cu existența veșnică de după moarte)”⁴. Comparând aceste contexte cu porțiunile corespondente din versiunea slavonă, constatăm că *cestui veac* sau

³ Vezi DLR, s. v. *veac*.

⁴ *Ibidem*.

veacului (a)cestuia traduc de fiecare dată cu fidelitate sl. **вѣка цего**: „m-au scos den lacul tinei și de la cel iute și pierzător domn al întunearecului *cestui veac* și mi-au arătat cale dereaptă” (7^v); „era având războiu împotriva domniilor și a biruințelor, împotriva țiitorilor de întunearec a *veacului cestuia*, împotriva duhurilor răotății, cum au zis fericatul Pavel” (12^v); „Că cum strâng neghina den grâu și o ard în foc, așa va fi și la sfârșeniia *cestui veac*” (66^v); „Orașul acela să-l înțelegi a fi ceastă lume deșartă și înșelătoare, iară oroșanii – domniile și biruințele dracilor, țiitorilor *veacului acestuia*, carii ne înșală cu puținea dulceață a avea noi putredele și trecătoarele ca cum n-ară fi putrede și trecătoare” (119^v–120^f).

5. VEAC „EXISTENȚA VEȘNICĂ DE DUPĂ MOARTE, VECIE”

Urmat de propoziții atributive, *veac* desemnează viața de după moarte:

veacul cela ce nu se strică: „Așa sfātuiesc și pre tine a le cunoaște, ca să le socotești ca nește striine ce sânt și degrab trecătoare și să-ți iai de aicea toate să le ascunzi în *veacul cela ce nu se strică*, comoară nefurată, bogăție nedeșertată, unde cade-ți-se a merge fără-de-pestea” (126^f); cf. în sl. **вѣ негнѣнимѣ вѣцѣ**.

veacul ce va să fie: „Aurul și hainele ce zici să dai lor, împarți-le săracilor de-ț ascunde ție comoară nefurată în *veacul ce va să fie*” (161^v); cf. în sl. **вѣ вѣдѣиѣ вѣцѣ**; „A căroră cuvinte și Spășitorul cu adeverință întărindu-le, învățatune-au a creade-nviiarea morților și plata faptelor den ceastă vviață și vviață cea nesfârșită a *veacului ce va să fie*” (76^f); cf. în sl. **вѣдѣиѣ вѣка**.

Data fiind credința în caracterul permanent al existenței postume, sintagmele cu *veac*, privitoare la aceasta, ajung să exprime eternitatea. Acest sens este dat de substantivul *veac*, care fie determină un alt substantiv, aflându-se în cazul genitiv, fie reprezintă nucleul unor locuțiuni adjectivale:

5.1. substantiv + *veac* în genitiv

viața veacului „fericirea veșnică de care se vor bucura drept-credincioșii; starea de mântuire”⁵: „Și aveț roada voastră întru sfinție și sfârșeniia de-aciia iaste *vviața veacului*” (153^v); cf. în sl. **живѣ вѣчнѣиѣ**; „Dici carii au păzit poruncile lu Hristos și în credința cea direaptă au umblat, moștneni-vor *vviața veacului*, iară ceia ce se-au spurcat în păcate și se-au ferit de credința direaptă, merge-vor în munca veacului” (166^v); cf. în sl. **жизнѣ вѣчнѣиѣ**; „Apucă-te de *vviața veacului*, la carea ești și chemat” (170^v); cf. în sl. **вѣчнѣиѣ жизнѣ**.

munca veacului „chinurile iadului”: „Iară ceia ce au făcut realele, toți păgânii și păcătoșii merge-vor în *munca veacului*, carea se chiamă gheena” (63^v); cf. în sl. **вѣ мѣкѣ вѣчнѣиѣ**; „Ce ei vor lăcui în *munca veacului* și munca cu dâșii va lăcui în veaci” (64^f); cf. în sl. **вѣ вѣчнѣиѣ мѣцѣ**;

⁵ Vezi DLR, s. v. *viață*.

rușânea veacului „rușine veșnică”: „derepții vor luci ca soarele, iară pre păcătoși acoperi-i-va întunecarecul și *rușânea veacului*” (276^v); cf. în sl. **сѣдѣ въ вѣчнѣмъ**.

Comparând contextele românești cu cele din redacția slavonă, se observă că substantivul *veac* corespunde, de fiecare dată, adj. sl. **вѣчнѣмъ** „veșnic, etern”, expresiile analizate constituind calcuri frazeologice aproximative⁶ după sintagmele slavone corespondente.

Veac cu sensul „durată nelimitată în viitor; existența veșnică de după moarte; vecie, veșnicie, eternitate”⁷ apare în construcții similare în *Cugetări în ora morții*: „Duceți-vă de la mine blăstemaților, în *focul veacului*, unde e gătit diavolului și îngerilor lui, că ați făcut voie lui” (1590–1602⁸; CS, 44^v); „Derepții, ei voru lumina ca soarele într-o părația Tatălui, iară păcătoșii în *munca veacului*” (1590–1602⁹; CS, 45^f); „Cine-l va cruța sufletul său atunce și nu-l va da pentru Hristos, acela iaste carele caută să-ș spăsească sufletul și acela și-l piarde în veacul cela ce va să fie (ce se zice în *munca de vecie* tremis va fi)” (CC², 71).

5.2. Locuțiuni adjectivale

Cel mai des întâlnită locuțiune adjectivală este *de veac* „care nu va avea sfârșit, veșnic, etern”, înregistrată o singură dată în textul nostru în forma de plural *de veaci*, situație în care exprimă o caracteristică a lui Dumnezeu.

de veaci: „Acesta, ce e în trei staturi, un Dumnezeu fără de începătură iaste și fără de sfârșenie, *de veaci* și pururea fiind, nezidit, neschimbat, fără trup, nevăzut, nescris, neștiut, bun și drept însuș, carele toate au tocmit den ce nu era, și văzutele, și nevăzutele” (42^v); cf. în sl. **вѣченъ**.

În celelalte contexte în care l-am întâlnit, *veac* apare numai la singular. În funcție de substantivul determinat, sintagmele în a căror componență intră locuțiunea *de veac* denumesc fie fericirea veșnică ori raiul, fie chinul nesfârșit al iadului:

bucurie de veac: „Și să răbdăm toată goana și toată scârba și împuțaciunea pântru dreptatea drept numele lui, ce ne iaste adus ca să ne învrednicim *bucuriei de veac* la împărțea la luminatelor daruri” (88^v); cf. în sl. **радости вѣчныа**.

bunătăți de veac: „Fericit aceia și de trei ori fericit, că cu neprelăstitorii ochi ai minții cunoscură deșertarea cestor lucruri de aice și nestarea și netocmeala a bunului traiu omenesc. Și de acela bine lepădându-se, *bunătățile de veac* ascuseră-ș șie” (108^f); cf. în sl. **блага вѣчныа**.

focul de veac: „cu totul se-au făcut mâncare *focului de veac*” (125^f); cf. în sl. **огню вѣчномъ**; „cum iaste gheena *focului de veac*, carele arde și lumină nu are și muncind, niciodinioară nu se contenește” (181^v); cf. în sl. **огна вѣчнаго**.

⁶ În legătură cu calcurile frazeologice aproximative, vezi Maria Stanciu Istrate 2006, p. 124.

⁷ Vezi DLR, s. v. *veac*.

⁸ Pentru datare, vezi Chivu 1993, p. 51.

⁹ *Ibidem*.

împărăție de veac: „De vom răbda cu dânsul, vom și împărăți *împărăție de veac* și fără-sfârșenie” (289^v); cf. în sl. ЦРѢВО ВѢЧНОЕ.

mântuire de veac: „să fim moșneani împreună cu aceia ce se-au născut cătră neputrezire și să priimim *mântuirea de veac*” (56^r); cf. în sl. СПАСЕНІЕ ВѢЧНОЕ.

muncile de veac: „Și vederea a bunătăților ce vor să fie și *muncile de veac* nedespărțite le avea de inemile lor” (107^v); cf. în sl. МЪКЫ ВѢЧНЫЯ.

neputrezire de veac: „Că atunce se deșartă și piare până în sfârșit putearea morții, nici întru un chip mai mult nu va camai lucra, ce nemuire de-acia și *neputrezire de veac* se dă oamenilor” (68^v); cf. în sl. НЕТАЛѢНІЕ ВѢЧНОЕ;

scârbă de veac: „Și goli de tot binele și în rușine îmbrăcați și sarcini greale încercând pre dânsii, trimeate-i întru *scârba de veac*” (109^r); cf. în sl. ВѢЧНОЮ СКРѢВЪ.

5.3. Comparația cu contextele slavone a scos la iveală faptul că de fiecare dată locuțiunea adjectivală *de veac* traduce adjectivul sl. ВѢЧНЫЯ, așa încât expresiile: *bucurie de veac*, *bunătăți de veac*, *focul de veac*, *împărăție de veac*, *mântuire de veac*, *muncile de veac*, *neputrezire de veac*, *scârbă de veac* sunt calcuri frazeologice aproximative după frazeologismele slavone РАДОСТЬ ВѢЧНАЯ, БЛАГОДѢТИ ВѢЧНЫЯ, ОГНЬ ВѢЧНЫЙ, ЦАРСТВО ВѢЧНОК, СПАСЕНІЕ ВѢЧНОЕ, МЪКЫ ВѢЧНЫЯ, НЕТАЛѢНИК ВѢЧНОК și, respectiv, ВѢЧНАЯ СКРѢВЪ.

Locuțiunea adjectivală *de veac* apare în expresii asemănătoare ori identice în secolul al XVI-lea, la Coresi, și la începutul secolului al XVII-lea, în *Cugetări în ora morții* sau în *Tâlcul evangheliei de la judecată din Codex Sturzanus*: „Învățătoare dulce, ce să fac, *viița de veaci* să moștenesc?” (CC², 429); „Veniți, blagosloviții de Tatăl meu, de dobândiți împărăția și *viița de veacu*” (1590–1602¹⁰, CS, 44^r); „Duceți-vă de la mine, blăstemaților de tatăl meu, în *focul de veac* cela ce iaste gătit dracului și îngerilor lui” (1609–1618¹¹, CS, 111^v).

Analiza textului a evidențiat totodată că, pentru același sens, în contexte similare apar adjectivele *fără-sfârșenie*, *nesfârșit* și *veacinic*:

împărăție fără-sfârșenie: „să te învrednicești întru toată umplearea bunătăților a nemeri *împărăția* ce va să fie, *fără-sfârșenie* și netrecătoare și strălucit a fi cu lumina fericitei și de-viiță-începătoarei Troițe” (176^v; cf. în sl. ЦРѢВІА ... ВЕЗКОНЕЧНАГО); „Că ceia ce slujesc lui, de vor și păți puținel în ceastă *viiță*, însă vor culeage poama platei lor, roadă fără-de-moarte întru *împărăția cea fără-sfârșenie*, și dumnezeiasca fericire” (252^r); cf. în sl. ЦРѢВІИ ВЕЗКОНЕЧНѢА.

împărăție nesfârșită: „au dăruit *împărăție nesfârșită* celora ce-l iubesc (195^v); cf. în sl. ЦРѢВО ВЕЗКОНЕЧНОЕ); pre putearea lor fi-vor părtași și *nesfârșitei împărății*” (101^v); cf. în sl. ВЕЗКОНЕЧНАГО ЦРѢВІА.

mângâierea cea nesfârșită: „Că plânseră tânguindu-se zioa și noaptea ca *mângâierea cea nesfârșită* să nemerească” (107^r); cf. în sl. СТѢШЕНІЕ ВЕЗКОНЕЧНОЕ.

¹⁰ Pentru datare, vezi Chivu 1993, p. 51.

¹¹ *Ibidem*, p. 50.

bogăție veacinică: „Și pântru darea săracilor trimeaseră-ș acolo înainte *bogăție veacinică*”(129^r); cf. în sl. БОГАТСТВО ВѢЧНОЕ.

moarte veacinică: „Crez alt ce va fi, fără numai iaste-mi a fi spurcat de ale lor multe fealiuri de măiestrii și a muri cu *moar<te> sufletească veacinică* (vaiu de mine!), care lucru întâmplează-se a fi luptătorilor celor neiscușiț și fricoși”(287^v–288^r); cf. în sl. ДШЕВНЮ (ОУВЫМНѢ) И ВѢЧНОЮ СЪМРТИЮ; „Crez cine iaste atâta de nechizuit și atâta fără-de-minte, carele n-ară mai voi a răbda mii de morți de ceaste vremești, pântru să se izbăvească de *moartea cea veacinică* și fără-sfârșenie”(210^r); cf. în sl. СЪМРТИ ВѢЧНЫА И БЕЗКОНЕЧНЫА.

nădejdie veacinică: „De vream ce întrebi, împărate, începătura de unde-m fu mie a nu băga în seamă pre ceaste vremenice și a mă lipi cu totul cătră *nădejdie veacinică*, ascultă!” (6^r); cf. în sl. ВѢЧНЫА НАДЕЖДА.

slobozie veacinică: „cela ce te-ai răstignit pre lemn și ai legat pre tarele și celora ce era legaț de dânsul, *slobozie veacinică* dăruitu-le-ai” (264^v); cf. în sl. СВОБОЖДЕНІЕ ВѢЧНОЕ.

viață veacinică: „moartea ce ne se aduce noauă de la voi ne iaste o treacere cătră *viiată* cea mai bună, *veacinică*” (23^v); cf. în sl. ЖИЗНИ ... ПРНОСЦИИ; „fusease întrebat cum ară putea face să moștnească *viiată veacinică* și se-au fost lăudând că au păzit toate câte sânt scrise în leage” (128^v); cf. în sl. ЖИВО ВѢЧНЫИ; „De-aciiia cu a lui dumnezeiască poruncă scoțându-mă de aicea, cătră altă *viiată* mă mută, *nesfârșită și veacinică*” (147^{r-v}); cf. în sl. ЖИТИЮ ... БЕЗКОНЕЧНОМЪ И ВѢЧНОМЪ; „Iară tu, a mă spăsi, puternec ești, carele toate văzutele și nevăzutele ții și le păzești, nu mă lăsa a umbla pre urma voiei trupului ce voia ta mă învață să fac și mă păzește întru a ta *veacinică* și fericită *viiată*” (183^v); cf. în sl. ВѢЧНЫИ (...)
ЖИЗНИ.

Dacă *fără-sfârșenie* și *nesfârșit* constituie calcuri lingvistice după același model, respectiv sl. БЕСКОНЪЧНЫ „infinitus” (v. Miklosich, *Lexicon* s. v.), *veacinic* corespunde, de cele mai multe ori, adjectivului sl. ВѢЧНЫ.

5.4. Inițial *vecinic* a fost folosit numai în legătură cu Dumnezeu, având sensul „care există în afara timpului; a cărui existență nu se supune niciunei determinări cronologice, etern”: „Se înțelege și se slăvească în trei numele Dzedului *veacinic*” (PS, 336); „Audză-i Domnul și să-i smerească, Cela ce-i *veacinic* să le plătească” (Dosofti, PV, 88^v); „Au chemat acolo pe numele Domnului Dumnezeu *veacinicu*” (BB, 14). Din acest sens a derivat semnificația „care aparține lui Dumnezeu; care este de esență divină; care este dat, orânduit de Dumnezeu”, specifică contextelor excerptate din scrierea analizată aici. Prima atestare din DLR cu privire la acest sens este în *Cazania* lui Varlaam: „Toate faptele ceriului și a pământului împlă și mărg... la sorocul și la marginea sa, la care înțelepciunea cea *vecinică* le-a făcut” (Caz. V., 4); „Temându-se de *muncile vecinice*, să părăsesc de păcate și vin la

pocăință” (Caz. V., 157). Există însă o atestare mai timpurie pentru sensul analizat, într-un text din 1639, intitulat *Cuvânt de înmormântare*, aflat în ms. rom. 167 de la BAR București: „Odihnește-l în locuri frumoase, în locuri minunate, în locuri de pace și fără de grije (...) în curțile ceale *veacince*, întru lăcașurile ceale nerăsipite”¹².

5.5. Prezența în textul nostru a mai multe modalități de exprimare a sl. **вѣчиннѣ, вѣчиннѣи** arată trecerea de la traducerea perifrastică ori prin substantiv în genitiv a adjectivului slavon, rezervat inițial doar pentru a-l caracteriza pe Dumnezeu, la echivalarea sa prin împrumutul *veacinic*, a cărui folosire s-a extins și asupra a ceea ce este generat ori orânduit de divinitate. Totodată, folosirea locuțiunii *de veaci* în asociere cu numele lui Dumnezeu, pe care am surprins-o anterior în scrierea lui Năsturel, pare a fi singulară. *De veaci* a rămas specializat în limbajul bisericesc doar pentru a denumi ceva ce nu are sfârșit ori care este etern.

5.6. Locuțiuni adverbiale

În componența locuțiunilor adverbiale, *veac* a fost înregistrat de cele mai multe ori în forma de plural, care are rol augmentativ:

den veac(i) „dintotdeauna”: „Și sufletele ce era *den veac* acolo încuiate, slobozitu-le-au” (52^v); cf. în sl. **Ѡ вѣка**; „Aceasta iaste taina cea mare, ascunsă *den veaci* și den neamuri, iară la marginea ailor arătată” (54^v); cf. în sl. **Ѡ вѣкоѣ**.

în veaci 1. „veșnic”, după sl. **вѣ вѣкы**: „Și lumea toată și pohta ei treace, iară cine face voia lu Dumnezeu trăiaște *în veaci*” (11^f); cf. în sl. **вѣ вѣкы**; „Și cum ceia ce-au fost mai nainte de mine, a se îndulci *în veaci* de ceastea ce sânt aice nu fură lăsaț, așa va fi și asupra mea” (122^f); cf. în sl. **вѣ вѣкы**; 2. „niciodată”: „În tine, Doamne, mă nădăiiu să nu mă rușinez *în veaci*, nici să-ș răză vrăjimașii miei de mine” (243^v); cf. în sl. **вѣ вѣкы**.

în veaci nesfârșiți „veșnic”: „Aceasta iaste partea lor, aceasta e soarta lor, cu carii fi-vor munciți *în veacii nesfârșiți*, drept ce bunătățile ceale făgăduite împinseră-le și le lepădară” (209^v); cf. în sl. **вѣ вѣки ве³конечныя**.

în veacii veacilor „veșnic”: „Că pre tine pohtesc și ție mă închin, Tatălui și Fiiului și Sfântului Duh, acum și pururea și *în veacii veacilor*” (239^f); cf. în sl. **вѣ вѣкы вѣко^м**.

în veacul veacului „veșnic”: „Înălța-te-voiu, împăratul meu și Dumnezeul meu, și voiu blagoslovi numele tău *în veaci și în veacul veacului*” (264^f); cf. în sl. **вѣ вѣкы и вѣ вѣкѣ вѣка**.

Comparând contextele românești cu cele din redacția slavonă, se observă că toate locuțiunile adverbiale semnalate reprezintă calcuri frazeologice perfecte după slavonă, în care *veac* corespunde sl. **вѣкѣ**, aflat la baza sa.

¹² Vezi CLRV I, p. 221–222.

6. CONCLUZII

Termenul de origine slavă *veac* apare înregistrat în romanul *Varlaam și Ioasaf* cu sensurile specifice etimonului sl. **вѣкъ**. Dat fiind subiectul scrierii, există multe contexte în care *veac* denumește fie viața pământească, situație în care este determinat de adjectivul demonstrativ *acesta*, calchiind împreună expresia sl. **вѣкъа cero**, fie viața de după moarte. Pentru sensul din urmă există mai multe modalități de expresie:

- 1) *veac* + propoziție atributivă
- 2) substantiv + *veac* în cazul genitiv
- 3) substantiv + *de* + *veac*

În funcție de substantivul determinat, frazeologismele care conțin termenul *veac* pot exprima fericirea veșnică, starea de mântuire, specifice raiului, sau chinurile eterne, proprii iadului. Comparația cu redacția slavonă a manuscrisului a scos la iveală faptul că în toate aceste frazeologisme, *veac* corespunde adj. sl. **вѣчннъ** împrumutat în română în forma *veacinic*, varianta mai veche a lui *veșnic*. Structurile astfel rezultate reprezintă calcări frazeologice aproximative după expresiile slavone corespondente și menționate în continuarea fiecărui exemplu analizat.

Analiza textului a scos la iveală exemple în care adj. sl. **вѣчннъ** a fost echivalat de către Năsturel și prin corespondentul său românesc *veacinic*. Atestările de care dispunem au reliefat faptul că, cel puțin până în 1639, *veacinic* caracteriza ființa divină însăși, în vreme ce locuțiunea adjectivală *de veac* denumea ceva care aparținea acesteia, care era de esență divină ori care era orânduit de Dumnezeu. Ulterior, această specializare semantică s-a pierdut, *veacinic* extinzându-și aria de întrebuințare.

SIGLE. IZVOARE

BB	<i>Biblia, adecă dumnezeiasca Scriptură</i> , București, 1688.
Cantemir, I. I.	D. Cantemir, <i>Istoria ieroglifică</i> . Ediție îngrijită, note și glosar de Ion Verdeș și P. P. Panaitescu, ediția a doua, vol. II, București, 1983.
Caz. V.	Varlaam, mitropolitul Moldovei, <i>Cazania (1643)</i> . [ed. J. Byck]. București, 1943.
CC ²	Diaconul Coresi, <i>Carte cu învățătură</i> (1581). Publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici. Vol. I. <i>Textul</i> . București, 1914.
Chivu 1993	<i>Codex Sturdzanus</i> . Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, București.
CLRV I	<i>Crestomația limbii române vechi</i> , volumul I (1521–1639), București, 2016, p. 221–222).
Conachi, P.	Logofătul Costachi Konachi, <i>Poesii</i> . Alcătuirii și tălmăcirii. Partea I. [Ed. II]. Iași, [1886].
CS	<i>Codex Sturdzanus</i> , ms. rom. BAR 447, 1580–1619; v. Chivu 1993.
DLR	<i>Dicționarul limbii române</i> (DLR), serie nouă, tomul VI–XIV, 1965–2010.
Dosoftei, PV	Dosoftei, <i>Psaltirea în versuri, 1673</i> . Ediție critică de N. A. Ursu, Iași, 1974.

- M. Costin, O. Miron Costin, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, [București], 1958.
- Miklosich, *Lexicon* Franz Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Emendatum auctum, Wien, Scientia Verlag Aalen, 1963.
- Pann, P. V. Anton Pann, *Culegere de proverburile sau Povestea vorbei*. De prin lume adunate și iarăși la lume date. București. Partea a II-a, 1853.
- PH *Psaltirea Hurmuzaki*, ms. rom. BAR 3077. *Psaltirea Hurmuzaki*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de I. Gheție și Mirela Teodorescu, București, 2005.
- PS *Psaltirea Scheiană*, ms. rom. BAR 449. *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, ediție de I.-A. Candrea, București, 1916.
- Stanciu Istrate 2006 Maria Stanciu Istrate, *Calcul lingvistic în limba română (cu specială referire la scrieri beletristice din secolul al XIX-lea)*, București.
- Stanciu Istrate 2013 Maria Stanciu Istrate, *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche. „Varlaam și Ioasaf” în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, București.

VEACUL ACESTA VERSUS VIAȚA VEACULUI
DANS UNE TRADUCTION ROUMAINE DU MILIEU DU XVIIÈME SIÈCLE

Résumé

L'auteur analyse les significations du mot roumain d'origine slave *veac* et certaines expressions dont il fait partie, en comparaison avec les contextes correspondants répertoriés dans la version slave du roman *Varlaam et Josaphat*. L'analyse du texte a révélé que l'expression *de veac* ou le nom *veac*, que l'on retrouve dans la structure de certaines unités phraséologiques comme *munca veacului*, *viața veacului*, rendent l'adjectif sl. **вѣчный**. Le même adjectif slave est traduit aussi par *veacinic*. La présence dans le roman *Varlaam et Josaphat* de plusieurs formes qui expriment le sl. **вѣчный** montre le passage de la traduction de l'adjectif slave **вѣчный** par une périphrase ou par un nom au génitif, vers son équivalence par l'emprunt *veacinic*.

Cuvinte-cheie: *Varlaam și Ioasaf*, epoca veche, original slavon, calc frazeologic, *veac*, *de veac*, *în veacul veacului*, *veacul acesta*, *veacinic*.

Mots-clés: *Varlaam et Josaphat*, roumain ancien, source slavonne, calque phraséologique, *siècle*, *éternel*, *à toujours*, *ce siècle*, *éternel*.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Alexandru Mareș

CINE A FOST AUTORUL *PLÂNGERII SFINTEI MĂNĂSTIRI A SILVAȘULUI* ?

1. Povestire istorică în versuri, redactată în 1763, *Plângerea sfintei mănăstiri a Silvașului* tratează istoria Mănăstirii Prislop din Silvașul de Jos, jud. Hunedoara, și evenimentele religioase survenite în Transilvania după unirea românilor ardeleni cu biserica Romei, combătând cu patos catolicismul, pe papă și îndeosebi pe episcopul Petru Pavel Aron. Considerată ani buni după publicare¹ creația unui călugăr din Țara Hațegului, poate chiar din Prislop², scrierea a fost atribuită în 1964 de I. Pervain unui „necunoscut” din Șcheii Brașovului³. Argumentele invocate în sprijinul noi paternității constau în prezența în *Plângere* a unor versuri care ar fi fost preluate din *Istoria sfintei beseareci a Șcheilor Brașovului* a lui Radu Tempea, precum și în consistența accentelor anticatolice din cronica versificată, „caracteristică istoriografiei brașovene”⁴. Un compromis între ipoteza din urmă și vechea ipoteză a fost susținut de Octavian Șchiau și Lidia Bote, care au atribuit realizarea *Plângerii* unui călugăr din Mănăstirea Prislop, refugiat în Șcheii Brașovului, unde a avut acces la cronica lui Radu Tempea⁵.

Prima identificare a autorului soldată cu indicarea unui nume s-a datorat lui L. Burlec, care, la capătul unui examen amănunțit al textului, l-a propus în calitate de creator al scrierii pe călugărul Efrem de la Mănăstirea Prislop⁶. Peste șaisprezece ani, N. A. Ursu, împărtășind opinia lui I. Pervain, l-a identificat pe

¹ Vezi Cezar Bolliac, în *Buciumul*, I, 1863, p. 11–12, 16, 19–20, și Ghenadie Enăceanu, în *Biserica Ortodoxă Română*, IV, 1878, nr. 8, p. 497–507.

² N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, București, Vol. I, 1901, p. 158, 160, Augustin Bunea, *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagiului, Silvașului și Belgradului*, Blaj, 1902, p. 45–46, Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913, p. 64, Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, 1930, p. 190, Nicolae Drăgan, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIIIe siècle*, în *La Transylvanie*, Cluj, Bucarest, 1938, p. 62, D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 138, Al. Piru, *Literatura română veche*, Ediția a II-a, București, Editura pentru Literatură, 1963, p. 445.

³ *Istoria literaturii române*, I, București, 1964, p. 703.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Radu Tempea, *Istoria sfintei beseareci a Șcheilor Brașovului*, 1969, p. 17.

⁶ L. Burlec, „Contribuții la studiul cronicii *Plângerea Mănăstirii Silvașului*”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, tom. XV, 1978, p. 330–333 (se va cita în continuare Burlec, *Contribuții*).

autor în persoana dascălului Ioan Duma din Șcheii Brașovului⁷. Replica lui L. Burlec, survenită cu promptitudine, a reiterat paternitatea călugărului Efrem asupra *Plângerii*⁸, fiind urmată după trei ani de riposta lui N. A. Ursu, susținător mai departe al paternității dascălului brașovean⁹. Care dintre cele două ipoteze este îndreptățită de faptele aduse în discuție de protagoniștii lor constituie subiectul pe care îl vom examina în continuare.

2. Pentru început vom prezenta argumentele pe care este clădită fiecare ipoteză în parte.

Ipoteza susținută de L. Burlec are ca punct de plecare convingerea că autorul *Plângerii* a fost un călugăr legat sufletește de Mănăstirea Prislop și cunoscător în amănunt al istoriei acestui așezământ monahal. La identificarea autorului în persoana călugărului Efrem de la mănăstirea precitată s-a ajuns în urma fructificării unor știri, potrivit cărora acesta împreună cu călugărul Teodosie de la Mănăstirea Plosca au fost întemnițați în 1762 la Sibiu și apoi izgoniți în Țara Românească. Or, în cronica versificată sunt consemnați „călugărașii” închiși în 1762 la Sibiu „zece luni și jumătate”, după care au fost goniți „pă Olt în jos/Surguni în Țara Rumânească”. Același Teodosie de la Mănăstirea Plosca ne încredințează că Efrem știa „sama muntelui”, dovadă că mai trecuse prin aceste locuri în Oltenia¹⁰. Moartea lui Petru Pavel Aron survenită la 25 februarie/9 martie 1764 plasează scrierea cronicii la sfârșitul anului 1763¹¹. *Plângerea* a fost alcătuită în cea mai mare parte în perioada detenției la Sibiu, fiind terminată în anul următor în Țara Românească¹².

În privința opiniei lui I. Pervain, L. Burlec consideră că asemănările dintre unele versuri din *Plângere* și versurile corespunzătoare din *Istoria sfintei beseareci a Șcheilor Brașovului* a lui Radu Tempea se explică prin faptul că ambele scrieri au apelat la niște versuri de factură populară, care circulau în lumea ortodoxă din Transilvania, fiind îndreptate împotriva lui Atanasie Anghel, mitropolitul Unirii. De altfel, în lucrarea lui Radu Tempea, versurile respective sunt precedate de precizarea „Arăta-vom și alte ale lui Atanasie stihuri”, care lasă să se înțeleagă că au mai existat și alte versuri în circulație pe seama acestui mitropolit. Apelul la forma versificată prin care se transmiteau critici la adresa catolicilor de rit oriental l-a întreprins și călugărul Sofronie din Cioara, jud. Alba, unul dintre luptătorii de

⁷ N. A. Ursu, „Dascălul brașovean Ioan Duma, autorul cronicii în versuri *Plângerea Mănăstirii Silvașului*”, în *Cronica*, XXIX, 1994, nr. 6, p. 12–13 (se va cita în continuare, Ursu, *Dascălul brașovean*¹), republicat în volumul autorului *Contribuții la istoria literaturii române. Studii și note filologice*, Iași, Editura Cronica, 1997 (se va cita în continuare Ursu, *Dascălul brașovean*²).

⁸ L. Burlec, „Din nou despre autorul cronicii *Plângerea Mănăstirii Silvașului*”, în *Cronica*, XXIX, 1994, nr. 11, p. 12–13 (se va cita în continuare Burlec, *Autorul cronicii*).

⁹ Ursu, *Dascălul brașovean*², p. 269–284.

¹⁰ Burlec, *Contribuții*, p. 329–332.

¹¹ *Ibidem*, p. 328–329.

¹² *Ibidem*, p. 332.

frunte împotriva uniaților, ceea ce dovedește că astfel de manifestări nu constituiau în acea perioadă o raritate¹³. În plus, dacă autorul cronicii rimate era un brașovean, cum susținea I. Pervain, ar fi fost de așteptat să aflăm în cuprinsul scrierii și unele referiri la puternicul centru al ortodoxismului din Transilvania reprezentat de Șcheii Brașovului¹⁴.

Premisele ipotezei lui N. A. Ursu, care atribuie alcătuirea *Plângerii* dascălului brașovean Ioan Duma se regăsesc în opiniile exprimate de I. Pervain (autorul provenea din Șcheii Brașovului) și Dan Simonescu (autorul era mirean). Trecând extrem de repede peste argumentele expuse de L. Burlec în favoarea lui Efrem, catalogate ca „neconvingătoare”¹⁵, cercetătorul ieșean respinge paternitatea călugărului din Prislop pe considerentul că „nu există nicio dovadă că acesta ar fi avut preocupări literare”¹⁶.

Cele opt versuri din *Plângere* ca și cele asemănătoare din *Istoria sfintei beseareci a Șcheilor Brașovului* se află într-o legătură nemijlocită, explicația preluării lor dintr-o mai veche scriere comună fiind respinsă fără a se produce vreo dovadă. Aceeași interdependență între cele două scrieri o evidențiază alte opt versuri din *Plângere*, preluate, de asemenea, din scrierea istorică a lui Radu Tempea¹⁷.

Autorul povestirii versificate a fost dascălul Ioan Duma din Șcheii Brașovului, cunoscut prin activitatea sa de copist, traducător și dascăl de muzică psaltică, dar având și o înclinație deosebită pentru versuri (patru dintre manuscrisele sale conțin stihuri)¹⁸. Comparția versurilor din *Plângere* cu versurile alcătuite de Ioan Duma a dus la surprinderea unor particularități stilistice comune: 1) „structură prosodică deficitară”, 2) folosirea antitezei, 3) folosirea frecventă în rime a adj. *mare* și 4) folosirea cuvântului *insuflat*)¹⁹, care sprijină atribuirea cronicii rimate dascălului brașovean.

3. Cum am mai spus, fiecare dintre cei doi protagoniști antrenați în stabilirea paternității *Plângerii* a avut posibilitatea să revină în dispută și să respingă obiecțiile formulate de preopinientul său.

Riposta lui L. Burlec a fost promptă și s-a concretizat într-un examen critic punctual vizând atât obiecțiile furnizate de N. A. Ursu la adresa paternității călugărului Efrem, cât și dovezile invocate de cercetătorul ieșean în favoarea paternității lui Ioan Duma. Punând la contribuție o informație furnizată de Ștefan Moldovan, preluată însă prin intermediul *Istoriei Mănăstirii Prislop* a lui Mircea Păcurariu²⁰, L. Burlec a arătat că Efrem a copiat în 1757 lucrarea lui Dimitrie

¹³ Burlec, *Contribuții*, p. 329–330.

¹⁴ *Ibidem*, p. 330.

¹⁵ Ursu, *Dascălul brașovean*¹, p. 13.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Burlec, *Autorul cronicii*, p. 12.

Cantemir, *Divanul sau gânceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*. S-a încercat, astfel, să se dovedească că și călugărul Efrem a avut anumite preocupări literare. Pe urmele lui Mircea Păcurariu, s-a considerat că ultimele 66 de versuri ale cronici rimate au fost alcătuite la Episcopia Râmnicului²¹.

Particularitățile stilistice pe baza cărora alcătuirea *Plângerii* a fost atribuită dascălului Ioan Duma, sunt, după L. Burlec, „caduce”, apreciere motivată prin următoarele considerente: 1) diferențe între numărul de silabe al versurilor supuse comparației (8–14 silabe în *Plângere*, 14–21 silabe în stihurile lui Ioan Duma), 2) adj. *mare* (în rime) apare de șapte ori în cronica versificată, neîntâlnindu-se, în schimb, în stihurile dascălului brașovean din ms. rom. 2489 (BAR) și 3) cuvântul *insuflat* este înregistrat într-un grupaj de 17 versuri existent numai în versiunea publicată de Cezar Bolliac, nu și în versiunile celorlalte manuscrise; de altfel, cuvântul a fost considerat de editorul bucureștean a nu aparține autorului povestirii rimate²².

Revenind în 1997 asupra problemei paternității *Plângerii*, N. A. Ursu îi reproșează lui L. Burlec că, respingând argumentele sale stilistice în sprijinul atribuirii acestei scrieri dascălului brașovean, nu a sesizat „valoarea probatorie a fiecărui argument respins”²³. Faptul că Efrem a copiat din îndemnul starețului Varlaam lucrarea precitată a lui Dimitrie Cantemir nu înseamnă că acesta a avut „o preocupare literară proprie” și, în consecință, nu poate fi considerat autorul cronicii rimate²⁴. Întreaga argumentare în favoarea alcătuirii *Plângerii* de către călugărul Efrem „este neconvingătoare”²⁵, constatare care l-a determinat să nu mai discute „netemeinicia fiecărui argument” invocată de L. Burlec și nici să răspundă „criticilor neavizate” formulate de acesta. Adevăratul autor al cronicii versificate este dascălul Ioan Duma, în favoarea căruia se mai aduc acum două argumente de natură lingvistică: folosirea verbului *descoperi* cu sensul „a revela” și scrierea numelui propriu *Ioan* cu reduplicarea lui *n*, precum se iscălea Ioan Duma²⁶.

4. Cunoscând argumentele produse în sprijinul fiecărei ipoteze, urmează să stabilim care dintre cei doi candidați la titlul de autor al *Plângerii* este îndreptățit să poarte acest titlu.

Călugărul Efrem de la Mănăstirea Prislop și-a câștigat acest drept în urma valorificării unor evenimente relatate în cronica versificată, evenimente în desfășurarea cărora a fost și el implicat: întemnițarea la Sibiu în 1762 și alungarea în Țara Românească. Pentru dascălul Ioan Duma dreptul de a i se atribui elaborarea cronicii versificate a fost dedus din unele particularități stilistice pe care versurile sale le prezintă în comun cu versurile *Plângerii*. Ne aflăm, așadar, în prezența a

²¹ Burlec, *Autorul cronicii*, p. 13.

²² *Ibidem*, p. 12.

²³ Ursu, *Dascălul brașovean*², p. 283.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 284.

²⁶ *Ibidem*, p. 281–282.

două modalități diferite de a aborda și soluționa chestiunea paternității acestei povestiri versificate: raportarea la contextul istoric, în cazul lui L. Burlec, și, respectiv, raportarea la contextul lingvistic, în cazul lui N. A. Ursu.

Fiecare dintre cei doi autori a suprasolicitat valoarea propriilor argumente. Dovezile produse de L. Burlec pledează într-adevăr pentru recrutarea autorului cronicii versificate din rândul călugărilor de la Mănăstirea Prislop, dar aceleași dovezi nu-l indică în mod indiscutabil drept autor pe călugărul Efrem. Acesta a putut fi autorul *Plângerii*, dar în egală măsură cronica versificată a putut fi elaborată și de un alt călugăr din Mănăstirea Prislop, care, ca și Efrem, a fost întemnițat în 1762 la Sibiu și apoi expulzat în Țara Românească. Obiecția lui N. A. Ursu (Efrem a fost „actorul unor evenimente relatate în *Plângere*, nu și autorul textului”)²⁷ trebuie reformulată: Efrem a fost actorul unor evenimente relatate în cronica versificată, dar și posibilul autor al scrierii respective.

Pe de altă parte, particularitățile stilistice la care recurge N. A. Ursu nu sunt suficient de convingătoare pentru a susține paternitatea dascălului Ioan Duma. Antiteza, definită ca o construcție ale cărei elemente exprimă opoziția și sunt introduse prin conjuncția adversativă *iar(ă)*²⁸, nu este o trăsătură caracteristică în epocă numai versurilor lui Ioan Duma. Iată câteva exemple extrase din versurile altor autori din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea:

Hiece început de folos nevoiea-l arată,

Iară svârșitul a tot lucrul ia plată.

(Varlaam, *Carte românească de învățătură*, 1643)²⁹

Că să poticniră de să răsturnară

Toț pizmașii noștri, călări și din cară.

Iară noi, creștinii, stăm fără cădere,

C-am făcut izbândă cu a ta putere.

(Dosoftoi, *Psaltirea în versuri*, 1673)³⁰

Ce-i fâgăduiala

Fără dăruiala?

Trecătoare brumă,

Fum, vânt, prah sau spumă.

Iară ce-i în mână

Nu este minciună.

(Valentin Franck von Franckenstein, *Versuri*, 1679)³¹

²⁷ Ursu, *Dascălul brașovean*², p. 284.

²⁸ Ursu, *Dascălul brașovean*¹, p. 13, Ursu, *Dascălul brașovean*², p. 280 (unde se reproduc și exemple).

²⁹ Varlaam, *Cazania 1643*. Ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Academiei, 1966, p. 498.

³⁰ Dosoftoi, *Psaltirea în versuri*. Ediție critică de N. A. Ursu, Iași, 1974, p. 137.

El era și desfrânat și fără de rușine.
Iar niamentul lui nu l-au lăsat a fi într-acea rușine,
Ci l-au trimis la unchiu-său ca să-ș găsească bine,
Ca să slujească, mult- puțin, să dobândească minte.

(*Uciderea postelnicului Constantin Cantacuzino*)³²

Că eu nu sânt vinovat,
Nici nimic amestecat.
Iară în știre de-m va fi,
Dumnezeu îmi va plăti.

(*Uciderea lui Constantin-Vodă Brâncoveanu*)³³

Corbulu îi aducea lui hrana cea trupească.
Iară acuma noao, hrana cea sufletească.

(*Versuri la stema țării, Octoih, Râmnic, 1750*)³⁴

Și pe turci i-au înecat.
Iar câți au mai rămas vii
Fugi tot făr de mestii.

(*Cronica Hotinului, 1769*)³⁵

La Râmnic și la Buzău
Tot ferise Dumnezeu,
Din mănăstiri și din case
Tot rămăsese nearse!
Iar acuma, de curând,
Le-au ars ș-acelea de rând.

(*Istoria Țării Rumânești dă la lét 1769*)³⁶

Nici recurgerea în rime la adj. *mare* nu este specifică numai versurilor lui Ioan Duma:

³¹ *Crestomația limbii române vechi*. Volumul al II-lea (1640–1715), alcătuit de Liliana Agache, Violeta Barbu, Cristina-Ioana Dima, Magdalena Georgescu, Alexandru Mareș, Anca-Mihaela Sapovici, Cristinel Sava, Maria Stanciu Istrate, Emanuela Timotin și Florentina Zgraon. Coordonator: Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Române, 2020, p. 162.

³² Simonescu, *Cronici*, p. 39.

³³ *Ibidem*, p. 63.

³⁴ I. Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, vol. II, București, 1910, p. 114 (se va cita în continuare BRV).

³⁵ Simonescu, *Cronici*, p. 112.

³⁶ *Ibidem*, p. 128.

Crucea și cârja în duhovnicescul războiu tare
Arhierilor Hristos datu-le-au putere mare.

(*Versuri la stema metropolitană, Îndereptarea legiei, Târgoviște, 1652*)³⁷

Perit-au cu sunet vestea lui cea mare,
Și Domnul cu vecii costă pre-așezare.

(*Dosoftei, Psaltirea în versuri, 1673*)³⁸

Întoarce-le spre bine, domnitoaria mare,
Cu care fă și țărâi parte milei tale.

(*Ceasornicul domnilor, ante 1712*)³⁹

Iar când au fost în zioa de sântă Măriia Mare,
Frică și cutremur tare.

(*Uciderea lui Constantin-Vodă Brâncoveanu*)⁴⁰

Cântați, slăviți, lăudați pre Dumnezeu cel Mare
Cu dragoste, cu frică, că e împăratu tare.

(*Dimitrie Pandovici, Cătră pravoslavnicul norodu alu Țării Rumânești, Catavasier, Râmnic, 1742*)⁴¹

În Țarigradu s-au aflat un boiaru mare,
Spătariu după vrednicie, ca un balauriu de tare.

(*Cronica uciderii spătarului Iordache Stavarache, 1765*)⁴²

Cu șaitan cel mare,
Plângire și întristare.

(*Cronica Hotinului, 1769*)⁴³

Acel oraș frumos și mare
La o jalnică schimbare.

(*Istoria Țării Rumânești dă la lét 1769*)⁴⁴

³⁷ BRV I, p. 192.

³⁸ Dosoftei, *Psaltirea în versuri* (ed. N. A. Ursu), p. 69.

³⁹ Nicolae Costin, *Ceasornicul domnilor* de Antonio Guevara. Traducere din limba latină de Nicolae Costin. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1976, p. 8.

⁴⁰ Simonescu, *Cronici*, p. 65.

⁴¹ BRV II, p. 57.

⁴² Simonescu, *Cronici*, p. 93–94.

⁴³ *Ibidem*, p. 111.

Celelalte două argumente aduse în sprijinul paternității lui Ioan Duma nu sunt nici ele fericit alese. Verbul *descoperi* cu sensul „a revela” a fost înregistrat și în scrisul altor autori din trecut⁴⁵, iar pentru *insufla*, cum s-a mai precizat, nu avem certitudinea că a figurat în versiunea originală a scrierii.

Dintre cele două ipoteze prezentate, cea emisă de L. Burlec întrunește șanse reale să corespundă adevărului. Atașamentul față de Mănăstirea Prislop, al cărei istoric este cunoscut în amănunțime, dovedește că autorul cronicii a fost un călugăr din acest locaș monastic, opinie împărtășită, cu excepția lui Dan Simonescu și N. A. Ursu, de majoritatea specialiștilor⁴⁶. Felul în care Dan Simonescu și-a argumentat punctul de vedere exprimat (autorul a fost mai degrabă un mirean decât un cleric)⁴⁷ este tendențios, lipsit de obiectivitate. Cum se poate pretinde că „motivele religioase din cronică sunt puține, în timp ce temeiurile ei istorice, politice, sociale sunt esențiale și dominante”⁴⁸, câtă vreme scrierea are ca temă principală istoria Mănăstirii Prislop⁴⁹, fiind presărată de la un capăt la altul cu relatările unor evenimente care privesc exclusiv istoricul Bisericii Greco-Catolice din Transilvania în perioada 1701–1762⁵⁰. În aceeași categorie a argumentelor

⁴⁴ *Ibidem*, p. 129.

⁴⁵ DLR, s.v. *descoperi*.

⁴⁶ Vezi supra, nota 2.

⁴⁷ Simonescu, *Cronici*, p. 72.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Autorul cronicii considera că Nicodim a fost întemeietorul mănăstirii (v. 25–29) și știa că acesta a întemeiat în Țara Românească mănăstirile Motru, Vodița și Tismana (v. 33–58). El îl amintește pe schimnicul Ioan, trăitor într-o peșteră din regiunea hațegană numită „chilia sfântului” (v. 105–114) dar și pe domnița Zamfira, fata lui Moise-Vodă, care a refăcut mănăstirea în 1520 (v. 83–98; data este greșită, cea reală fiind 1580; vezi A. Kovács, „Date privind viața Zamfiriei, fiica lui Moise-Vodă”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca*, XXVII, 1985–1986; p. 349–374). Autorul amintește de refacerea chiliilor, a acoperișului bisericii și de zugravirea acesteia, întreprinse în jurul anului 1750 de Vasile Toplițanu, Ioan și Pavel Sălișteanu (v. 455–476), deplângând situația mănăstirii în anul 1762, când a fost lipsită de ajutorul împărătesei Rusiei Elisabeta Petrovna (v. 655–657), dar și de sprijinul mitropolitului ortodox al Transilvaniei Dionisie Novacovici (v. 658–663). Este anul în care călugării mănăstirii sunt închiși la Sibiu (v. 672–677) și apoi izgoniți în Țara Românească (v. 700–703), mănăstirii dându-i-se foc (v. 685–693).

⁵⁰ Astfel, se consemnează faptul că în 1701 Atanasie Anghel a fost amăgit „de popii latinești” să primească „cele 4 dogme” ale credinței catolice (v. 155–157), promițându-i-se că iobăgia „să va piiiarde” (v. 178). Același mitropolit a „surpat din Beligrad mitropolia” (v. 178), zidită de Mihai Viteazul (v. 198). Se insistă asupra mișcării din anul 1774 a ieromonahului Visarion Sarai împotriva greco-catolicilor (v. 235–324), amintindu-se întâlnirea acestuia cu Inochentie Micu Klein (v. 270–274), soborul din același an ținut de episcopul unit (325–362), urmat de plecarea episcopului la Viena și apoi la Roma (v. 381–394). Nu sunt uitate intrigile lui Petru Pavel Aron la Curtea din Viena (372–380, 385–386), insistându-se asupra măsurilor blamabile luate de acest episcop: înlăturarea lui Nicolae Balomireanul din „curtea arhierescă” (v. 395–398), întemnițarea preoților Măcenic din Săliște, Oprea Miclăuș din Scaun și Ioan din Galeși (v. 405–420), arestarea altor preoți și credincioși, cum ar fi preotul Ioan din Răchita, întemnițat la Sibiu (v. 527–531), „tunderea” preoților care nu i s-au supus (v. 521–522), distrugerea bisericii din satul Cut, „zidită de un domn din Țara Rumânească” (v. 542–557), înscrierea forțată a unor tineri în armata habsburgică (v. 560–571), arestarea a trei negustori din Belgrad care se întâlneau cu Visarion Sarai (v. 578–589), uciderea credinciosului

nefondate se înscrie și invocarea formei inferioare a versurilor, lipsite de măsură și „anarhice din punctul de vedere al cadenței ritmice”⁵¹, care ar indica tot un autor laic, ca și cum versuri „șchioape” nu puteau fi create și de un cleric. N. A. Ursu a preluat cu o ușurință surprinzătoare opinia exprimată de Dan Simonescu, considerând că atribuirea scrierii respective unui dascăl din Șcheii Brașovului va căpăta astfel o notă suplimentară de credibilitate. Pe de altă parte, acceptarea ipotezei lui I. Pervain (autorul a fost o persoană din Șcheii Brașovului) l-a determinat să-l caute pe acest necunoscut în rândul traducătorilor și copiştilor care au activat în vechea suburbie brașoveană. Convingerea că acesta nu a putut fi altul decât dascălul Ioan Duma a fost absolută, făcându-l să treacă din nou cu o nepermisă lejeritate peste argumentele părții adverse. Cumulul de cunoștințe de care dă dovadă autorul *Plângerii* cu privire la istoricul Mănăstirii Prislop și la derularea evenimentelor antiuniat din perioada 1701–1762 l-ar fi putut deține, după N. A. Ursu, și Ioan Duma, acesta având, „desigur și posibilitatea să cunoască, eventual chiar direct, locurile din Hațeg și din împrejurimile Sibiului menționate în cronică”⁵². Este o afirmație în practică greu de probat. În cronică versificată întâlnim destule amănunte referitoare la Mănăstirea Prislop, dar și la alte locuri și evenimente pe care dascălul brașovean, chiar dacă ar fi vizitat acest așezământ hațegan, nu ar fi avut de unde să le cunoască. Cum putea să afle Ioan Duma numele celor trei ardeleni din Toplița și Săcele, care într-un moment neprecizat din jurul anului 1750 au lucrat la repararea chiliilor și la zugrăvirea bisericii din Mănăstirea Prislop⁵³? Sau cum ar fi putut el să dobândească o serie de detalii geografice privind amplasarea schiturilor și mănăstirilor întemeiate în Țara Românească de călugărul sârb Nicodim?⁵⁴ Pentru un călugăr de la Mănăstirea Prislop obținerea acestor informații era întru totul firească. Chiar cunoașterea la fața locului a așezămintelor monahale întemeiate de Nicodim în dreapta Oltului devine cu totul plauzibilă pentru un astfel de călugăr, când ținem seama de strânsele legături existente până la unirea cu Roma între Mănăstirea Prislop și Mănăstirea Tismana⁵⁵.

Nemiș Toader din Pogăcea de către feciorii unor preoți uniți (v. 592–603), tipărirea de cărți liturgice, „care dogmele bisericii au stricat” (v. 514–515), distrugerea de biserici ortodoxe (v. 637) etc.

⁵¹ Simonescu, *Cronici*, p. 72.

⁵² Ursu, *Dascălul brașovean*¹, p. 13.

⁵³ Simonescu, *Cronici*, p. 84–85 (v. 460–474).

⁵⁴ Vezi precizările: Mănăstirea Motru „la apa ce să zice Motru” (v. 46), schitul Topolnița localizat „spre Vodița” (v. 49) și, în special, Mănăstirea Tismana localizată la „pișătorile” (=cascadele; v. 51).

⁵⁵ Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaj, 1902, p. 320; Simonescu, *Cronici*, p. 76: „Apoi, după sfântul Nicodim au urmat/ Și Tismenei să-i fiu fată m-au închinat” (v. 99–100) și p. 78: „Că, după ce Ardealul cu papistașii s-au uniat/ Și la papa cu totul s-au plecat,/ Atuncea și maica mea, Tismana, s-au scârbit/ Și cu totul pre mine m-au părăsit” (v. 205–208); ms. rom. 3469 (BAR), f. 50^r: „o mănăstire în hotarul nemțesc, la Hațag, să chiamă Silvaș, iarăși a mănăstirii” (=Tismana; n.n. Al. Mareș).

În sfârșit, paternitatea susținută de N. A. Ursu este dezmințită și de prezența în versurile *Pângerii*⁵⁶ a cuvântului *pișătoare* „cascadă”, care nu caracterizează graiul dascălului brașovean Ioan Duma. Potrivit atestărilor cunoscute, cu excepția unor puncte izolate din Moldova⁵⁷, cuvântul a fost înregistrat numai în colțul sud-vestic al teritoriului dacoromân, în județele Hunedoara⁵⁸, Gorj⁵⁹ și în câte o localitate din județele Bihor⁶⁰ și Mehedinți⁶¹. Fără îndoială, cuvântul *pișătoare* „cascadă” i-a fost cunoscut călugărului Efrem, el fiind prezent atât în graiul din sudul Hunedoarei, cât și în graiul călugărilor Mănăstirii Tismana⁶² cu care călugării din Mănăstirea Prislop întrețineau legături statornice.

5. Această dispută filologică ar fi putut fi evitată dacă L. Burlec și N. A. Ursu ar fi cunoscut un articol publicat în 1990, în care reproduceam, printre altele, două scurte texte criptografiate, scrise în intervalul 1763–1765 de un ieromonah Efrem (BAR, ms. rom. 2111, filele liminare II^r și III^r)⁶³. Informațiile transmise de textele respective se referă la evenimente de natură religioasă petrecute în Transilvania în cursul anilor 1761–1762. Conținutul decriptat al acestor însemnări⁶⁴ îl reproducem în continuare:

Cel mai jos nu<mi>t, în anul 1762, 9 luni și jumătate am fost rob [la?] Sibiiu pentru leagea și credința creștinească. Într-acest an au mai [sur]pat încă 4 mănăstiri: una a Prislopului, scaun de episcop, făcută de [doam]na Sa[m]fira, fata lui Moisi-Vodă Băsărab, alta Râmețu, făcută [de] M[i]ha[i]-Vodă Viteazu, una Plosca, alta G[e]oagiu. Că scoțându-mă din t[emni]țe m-au iz<g>onit în țara aceasta și fiind pribeag [...] aici am legat sf<â>ntului schit Cioclovini<i>.

(f. II^r)

În anul 1761, în Ardeal, 48 de bisereci au ars și au surpat vl<ă>dica Pavel Aaron, fiind unit cu latini<i>, pentru că nu <s-au?> plecat lui.

(f. III^r)

⁵⁶ Simonescu, *Cronici*, p. 74 (v. 35) și p. 75 (v. 51).

⁵⁷ Miron Pompiliu, „Vorbe locale (provincialisme) din satele Șteiu, Câmp și târșorul Vașcou (coș. ung. Vaskoh din Biharea), Valea Tazlăului (satele Tazlău și Frumoasa, județul Neamț) și din satul Gorenii jud. Iași”, în *Șezătoarea*, anul VIII, 1903, 1 februarie, nr. 12, p. 178: *chișetoare*, și *chișoscă* (Valea Tazlăului).

⁵⁸ ALR I 430/116, 831 și 835.

⁵⁹ *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români* publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu și Th. D. Speranția, Vol. I, București, 1901, p. 13: *pi la pișători* (Tismana, Gorj), ALR II, 8: Valea Jiului.

⁶⁰ ALR I 430/295.

⁶¹ CHEST IV 43/856.

⁶² Vezi *Viața preacuviosului părintelui nostru Nicodim Sântitul arhimandritul lavrei din sânta Mănăstire Tismeana lucrată de ieromonahul Ștefan din Tismeana, la anul 1839: dupre cea tipărită la 1763 de episcopul Râmnicului, chir Partenie și dupre un manuscript vechi*, București, 1883, p. 36, 37, 38, 39, 40 etc.

⁶³ Alexandru Mareș, „Note privind biserica românească în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea”, în *Verbum*, volumul I, numerele 1–6, ianuarie–iunie 1990, p. 120–126.

⁶⁴ *Ibidem*, p.121.

Sub textele criptografiate, autorul lor și-a notat în clar, de mai multe ori, numele (*Efrem*), însoțindu-l o dată de calitatea sa monahală (*Efrem ieromonah*). Călugărul respectiv nu este altul decât acel Efrem de la Mănăstirea Prislop, invocat de L. Burlec ca autor al cronicii versificate, despre care se știa, fapt confirmat și de mărturia din prima însemnare, că a fost închis în anul 1762 la Sibiu pentru că a renunțat la uniție, fiind ulterior alungat în Țara Românească. Aici el și-a scris cele două scurte însemnări la schitul Cioclovina, dependent de Mănăstirea Tismana, în intervalul 1763–1765⁶⁵.

Urmărind cuprinsul însemnărilor lui Efrem, constatăm câteva informații care confirmă întru totul ipoteza formulată de L. Burlec. Astfel, Efrem afirmă despre sine că în 1762, timp de „9 luni și jumătate”, a fost „rob [la] Sibiu pentru leagea și credința creștinească”, după care a fost izgonit în „țara aceasta” (II^r), adică în Țara Românească. Așadar, el a împărtășit aceeași soartă ca și „călugărașii” întemnițați în același an la Sibiu „zece luni și jumătate” (v. 672–674) și apoi alungați „pă Olt în jos./ Surguni în Țara Rumânească” (v. 701–702).

Același călugăr Efrem consemnează în însemnarea sa, că Mănăstirea Prislop a fost „făcută” (în realitate „restaurată”) de „[doam]na Sa[m]fira, fata lui Moisi-Vodă Băsarab” (II^r), prezentând o informație pe care ne-o comunică și autorul *Plângerii*: „Atunci Dumnezeu bine au voit / Și eu a doua oară m-am înnoit / De o doamnă mare și vestită, / Samfira cea pururea pomenită, / Fata lui Moysi voevod din București/ Din neamul marilor Basarabești” (v. 83-88).

Un punct de legătură între însemnările lui Efrem și textul cronicii rimate îl reprezintă calificativul *Viteazul* atribuit voievodului Mihai: „alta Râmețu, făcută [de] M[i]ha[i]-Vodă Viteazu” (II^r), respectiv „Din Belgrad mitropoliia,/ Scaunul țării și țăriia, / Pre care o au zidit/ Mihai voevod Viteazul, cel prea vestit” (v. 73–76). După câte știm, exemplele de față constituie și primele atestări în care calificativul *Viteazul* apare în componența numelui marelui domnitor muntean.

O altă concordanță între însemnările călugărului hațegan și textul *Plângerii* poate fi surprinsă în atenția acordată bisericilor și mănăstirilor ortodoxe distruse în acei ani de tulburări religioase, al căror număr, în cele două relatări distincte, este destul de apropiat: 4 mănăstiri (în 1761) + 48 de biserici (în 1762), total 52 de unități în însemnările lui Efrem (II^r–III^r), respectiv, 54 de unități în *Plângere* (v. 637).

Trebuie, de asemenea, să reținem faptul că atât călugărul Efrem, cât și autorul *Plângerii* atribuie distrugerea acestor biserici și mănăstiri episcopului unit Petru Pavel Aron. Este o acuzație gravă și, totodată, nedreaptă, dispozițiile privind incendierea și dărâmarea lăcașurilor de cult aparținând de fapt generalului Buccow.

Concordanțele semnalate nu pot primi o explicație rezonabilă decât dacă admitem că acest călugăr din Mănăstirea Prislop este autorul cronicii rimate. În preluare acestei încheieri, nu trebuie să ne împiedicăm de două mici nepotriviri: una referitoare la durata detenției („9 luni și jumătate”, în cazul lui Efrem, – „zece

⁶⁵ Alexandru Mareș, *op. cit.*, p. 122.

luni și jumătate”, în cazul „călugărașilor”) și alta privind numărul lăcașurilor de cult distruse (52, în însemnările lui Efrem, – 54, în cronică versificată). Ambele inadvertențe se pot explica satisfăcător, fără ca paternitatea lui Efrem asupra *Plângerii* să fie în vreun fel amenințată⁶⁶.

6. În concluzie, ținem să reafirmăm elaborarea cronicii versificate de către călugărul Efrem din Mănăstirea Prislop, ipoteză susținută de L. Burlec și confirmată de informațiile furnizate de călugărul hațegan prin cele două însemnări criptografiate.

QUI A ÉTÉ L’AUTEUR DE LA *PLAINTE DU SAINT MONASTÈRE DE SILVAȘI*?

(Résumé)

On examine deux hypothèses relatives à l’auteur de cette chronique en vers: celle qui est soutenue d’une part par L. Burlec (l’auteur en a été le moine Efrem du Monastère Prislop) et d’autre part par N. A. Ursu (l’auteur en a été Ioan Duma, instituteur des Șcheii Brașovului). La première hypothèse s’appuie sur des nouvelles historiques, pendant que la deuxième est argumentée par des particularités stylistiques. Cette polémique pouvait être évitée, si on connaissait deux notes cryptographiques appartenant au moine mentionné, qui ont été publiées en 1990. Par les informations contenues, celles-ci prouvent la paternité du moine Efrem sur la *Plainte du Saint Monastère de Silvași*.

Cuvinte-cheie: paternitate, călugărul Efrem de la Mănăstirea Prislop, dascălul Ioan Duma din Șcheii Brașovului, note criptografice din anii 1761–1762.

Mots-clés: paternité, le moine Efrem du Monastère de Prislop, l’instituteur Ioan Duma des Șcheii Brașovului, notes cryptographiques des années 1761–1762.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

⁶⁶ De exemplu, spre deosebire de ceilalți călugări închiși la Sibiu „zece luni și jumătate”, întemnițarea lui Efrem a durat doar „nouă luni și jumătate”, el putând fi închis cu o lună mai târziu sau, dimpotrivă, eliberat cu o lună mai devreme decât ceilalți călugări. Diferența de două unități între cifra bisericilor și mănăstirilor distruse, consemnate în însemnări (52), și cifra corespunzătoare în *Plângere* (54) s-ar putea explica prin faptul că, la data alcătuirii cronicii versificate, Efrem a mai aflat de distrugerea a încă două biserici, de care nu avusese cunoștința în momentul redactării însemnărilor criptografiate. În sfârșit, ambele neconcordanțe s-ar putea datora și unui deficit de memorie. Deși ar putea fi catalogată ca neverosimilă, explicația din urmă este perfect posibilă. Un exemplu în acest sens ni-l oferă mitropolitul Dosoftei, care, reproducând episodul vindecării sale în peștera de la Lavra Pacerska, afirmă, o dată, că ieșind din peșteră a venit pe jos „a patra parte de milă” (*Viețile sfinților*; BAR, CRV 73, f. 152^r), iar, altă dată, că a mers pe jos „jumătate de milă” (*Cartea lui Kiril*; BAR, ms. rom. 34, f. 38^r).

Marius Mazilu

RELAȚIA MS. ROM. BAR 2471 CU TIPĂRITURA *PRAVILEI* DIN 1640. ASPECTE FONETICE ȘI MORFOLOGICE

Ms. rom. BAR 2471 conține traducerea românească a *Pravilei de la Govora*, aparținându-i călugărului oltean Mihail Moxa. Deși această traducere a stat la baza ediției din 1640, între manuscris și tipăritură sunt numeroase diferențe (de ordin fonetic, morfologic, lexical, de topică, ori adaosuri și omisiuni), pe care le-am semnalat în aparatul critic al unei noi ediții a *Pravilei*, aflată în pregătire¹. Ne vom ocupa, în cele ce urmează, de prezentarea celor mai importante deosebiri constatate, din punct de vedere fonetic și morfologic, între manuscrisul autograf al lui Moxa și tipăritura de la 1640².

I. DIFERENȚE DE ORDIN FONETIC

1. VOCALISM

[a]

[a] neaccentuat a trecut la [ă] în manuscris, dar s-a păstrat ocazional în tipăritură: *deacă* (M, f. 97^v/16, f. 130^r/15³, f. 185^r/16⁴) vs. *deaca* (T, p. 182/8, p. 237/21, p. 330/10); cf. însă *deacă* (M, f. 39^r/17–18, și T, p. 78/10) și *deaca* (M, f. 3^r/2, și T, p. 11/10–11).

[ă]

Se remarcă păstrarea lui [ă] proton în manuscris și trecerea lui sporadică la [a] în tipăritură: *bărbatul* (M, f. 18^v/5) vs. *barbatul* (T, p. 40/6); *nu cădeaște* (M, f. 5^v/17) vs. *nu cadeaște* (T, p. 17/2); *vrăjmașii* (M, f. 65^r/5–6) vs. *vrajașii* (T, p. 124/4); cf. însă *bărbat* (M, f. 7^r/1–2, și T, p. 18/18), *să cădească* (M, f. 50^r/18, și T, p. 99/3), *vrăjmașului* (M, f. 79^r/4, și T, p. 148/11–12).

¹ Vezi și Marius Mazilu, „Pentru o nouă ediție a *Pravilei de la Govora*” (1640), în *Limba română*, LXVII, nr. 3–4/2018, p. 331–340, și „*Pravila de la Govora*. Note filologice privind completarea unor omisiuni, lămurirea unor pasaje obscure și semnalarea unor probleme de traducere”, în *Limba română*, LXIX, nr. 1/2020, p. 23–30.

² Vom nota, în continuare, ms. rom. BAR 2471 prin sigla M, iar tipăritura din 1640 a *Pravilei de la Govora*, exemplarul 39 BAR unicat, filiala București, prin sigla T.

³ F. 131^r/15, în numerotarea mecanică a BAR.

⁴ F. 186^r/16, în numerotarea mecanică a BAR.

[ă] în poziție neaccentuată se conservă în manuscris, dar trece la [o] în tipăritură, prin asimilare vocalică, în exemplul *săborul* (M, f. 95^v/17) vs. *soborul* (T, p. 178/16); cf. însă *săbor* (M, f. 2^v/3-4, f. 12^v/9, f. 62^v/3, și T, p. 9/3, p. 29/17-18, p. 120/14).

[e]

[e] medial aton din manuscris evoluează, în tipăritură, la [i], sub influența disimilării: *demâneată* (M, f. 3^r/1-2, f. 183^v/2) vs. *dimineața* (T, p. 11/13, p. 326/14) (cf. însă *demâneța*, T, p. 15/1, p. 130/4-5, și *demâneată*, T, p. 324/1), *nemica* (M, f. 47^v/4) vs. *nimica* (T, p. 93/12).

Pe de altă parte, [e] medial neaccentuat trece la [i] în manuscris și se păstrează nealterat în tipăritură, în cazul adverbului *așijdirea* (M, f. 3^r/8, f. 4^r/10, f. 8^v/7), în comparație cu *așijderea* (T, p. 11/16-17, p. 13/17, p. 22/4), și ocazional, în alte exemple, precum *dirept* (M, f. 18^r/17, f. 19^v/18 – f. 20^r/1, f. 27^r/6) vs. *derept* (T, p. 40/1, p. 42/16, p. 56/2), *inimă* (M, f. 22^r/18 – f. 22^v/1) vs. *inema* (T, p. 47/13), *nimica* (M, f. 55^v/16) vs. *nemica* (T, p. 108/13), *unile* (M, f. 156^r/10⁵) vs. *unele* (T, p. 270/4).

[e] final aton trece la [i] în manuscris și se menține în tipăritură, în exemple precum *pavecerniū* (M, f. 157^r/16⁶) vs. *pavecernie* (T, p. 272/9), *pocaianiū* (M, f. 144^v/2⁷) vs. *pocaianie* (T, p. 262/3), *pri* (M, f. 60^v/1) vs. *pre* (T, p. 116/14), *spri* (M, f. 12^v/17, f. 40^v/16, f. 70^v/11) vs. *spre* (T, p. 30/6, p. 80/4, p. 133/14); cf. însă *de* (M, f. 78^r/13) vs. *di* (p. T, 147/3), dar și *di* (M, f. 79^v/11, f. 147^v/11⁸, și T, p. 149/15, p. 267/8) și *de* (M, f. 2^v/3, f. 2^v/10, f. 2^v/9, și T, p. 9/2, p. 10/3, p. 11/1).

[î]

De cele mai multe ori, [î] inițial etimologic este înlocuit cu [u], atât în manuscris, cât și în tipăritură: *să se umple* (M, f. 2^v/3-4, și T, p. 10/14), *să umplem* (M, f. 4^v/16-17, și T, p. 15/5), *să umple* (M, f. 36^v/5, și T, p. 73/5). Alteori, [î] inițial se păstrează, dar formele nu coincid în ambele surse: *împle* (M, f. 113^v/1) vs. *umple* (T, p. 210/9); *umple* (M, f. 39^v/15) vs. *împle* (T, p. 79/6).

De asemenea, în cazul adverbului *curând*, formele cu [î] medial proton sunt majoritare în manuscris (șapte din opt ocurențe), în timp ce, în tipăritură, evoluează la [u], prin asimilare vocalică, în trei din opt exemple: *curând* (M, f. 55^v/5, f. 179^v/5⁹) vs. *curund* (T, p. 108/6, p. 321/8); cf. însă *curund* (M, f. 54^v/2, și T, p. 106/19) și *curând* (M, f. 27^r/16, și T, p. 56/10).

⁵ F. 157^r/10, în numerotarea mecanică a BAR.

⁶ F. 158^r/16, în numerotarea mecanică a BAR.

⁷ F. 145^v/2, în numerotarea mecanică a BAR.

⁸ F. 148^v/11, în numerotarea mecanică a BAR.

⁹ F. 180^v/5, în numerotarea mecanică a BAR.

[o]

[o] etimologic este înlocuit cu [e] în manuscris și se păstrează în tipăritură, în exemplele: *destoinic* (M, f. 59^r/6, f. 117^r/5¹⁰) vs. *dostoinic* (T, p. 114/9, p. 216/17–18), *nedestoinic* (M, f. 152^r/10¹¹) vs. *nedostoinic* (T, p. 277/14); cf. însă *destoinic* (M, f. 63^v/18, f. 74^r/7–8, f. 77^r/4, și T, p. 122/8, p. 139/16, p. 144/15).

[o] aton se închide la [u] în manuscris, nu și în tipăritură, în exemplul *rugăciune* (M, f. 34^v/11–12) vs. *rogăciune* (T, p. 69/15); cf. însă *răotate* (M, f. 10^r/15) vs. *răutate* (T, p. 25/11).

Numeralul ordinal *a doua* din manuscris (M, f. 11^v/17), devine, în tipăritură, prin diftongarea lui [o] în [oa], *a doauo* (T, p. 28/9).

[u]

[u] aton în poziție nazală se păstrează în manuscris, în exemplul *nu o va înfrumseța* (M, f. 58^r/10), spre deosebire de tipăritură, unde evoluează la [î]: *nu o va înfrâmseța* (T, p. 112/16); cf. însă *frumsețări* (M, f. 135^v/3¹², și T, p. 247/3), *înfrumsețat* (M, f. 135^v/4¹³, și T, p. 247/3).

Izolată, [u] trece la [o] în manuscris, și se păstrează în tipăritură, în exemplul *preoția* (M, f. 36^r/16–17) vs. *preuția* (T, p. 72/17); cf. însă *să preoțească* (M, f. 13^v/18, și T, p. 32/4), *preoți* (M, f. 20^r/18, și T, p. 43/15), *preot* (M, f. 35^v/12–13, și T, p. 71/15), dar și *preuteasa* (M, f. 13^v/16, și T, p. 32/2).

Într-un singur exemplu, [u] final nu se menține în manuscris, dar se conservă în tipăritură, atunci când formează un diftong cu iodul precedent: *cer* (M, f. 171^r/14¹⁴) vs. *ceriu* (T, p. 306/12); cf. însă *ceriu* (M, f. 15^v/5, f. 15^v/8, f. 140^r/4¹⁵, și T, p. 35/1, p. 35/3, p. 254/4). Diftongul [iu] se păstrează, în manuscris, la persoana întâi a indicativului prezent, în *nu voi* (M, f. 142^v/5¹⁶), și se reduce la [i] în tipăritură: *nu voi* (T, p. 258/11). Același fenomen fonetic se înregistrează și în exemplele: *ascultoiu* (M, f. 150^v/9¹⁷) vs. *ascultoi* (T, p. 275/4), *adăositoriu* (M, f. 22^v/1) vs. *adăositori* (T, p. 47/13–14), *făcătoriu* (M, f. 22^v/1) vs. *făcători* (T, p. 47/13); cf. însă *iubitori* (M, f. 25^v/3) vs. *iubitoriu* (T, p. 53/5), *vrăjitoriu* (M, f. 134^r/9¹⁸) vs. *vrăjitori* (T, p. 244/14).

¹⁰ F. 118^r/5, în numerotarea mecanică a BAR.

¹¹ F. 153^r/10, în numerotarea mecanică a BAR.

¹² F. 136^v/3, în numerotarea mecanică a BAR.

¹³ F. 136^v/4, în numerotarea mecanică a BAR.

¹⁴ F. 172^r/14, în numerotarea mecanică a BAR.

¹⁵ F. 141^r/4, în numerotarea mecanică a BAR.

¹⁶ F. 143^v/5, în numerotarea mecanică a BAR.

¹⁷ F. 151^v/9, în numerotarea mecanică a BAR.

¹⁸ F. 135^r/9, în numerotarea mecanică a BAR.

Diftongi

[ea]

În numeroase exemple, slovele **ѣ** și **ѧ** se află în concurență: *bisearică* (M, f. 34^v/10) vs. *beserică* (T, p. 69/14), *mirenești* (M, f. 149^r/9¹⁹) vs. *mireanești* (T, p. 273/15), *smerenie* (M, f. 117^v/15²⁰) vs. *smearenie* (T, p. 218/5), *tinereațe* (M, f. 30^r/14) vs. *tinerețe* (T, p. 61/16), *uciderea* (M, f. 30^v/5) vs. *ucidearea* (T, p. 62/6) etc.

[ia]

Sporadic, diftongul [ja] trece la [je] în manuscris: *muiurile* (M, f. 30^v/2–3), și se conservă în tipăritură: *muiarile* (T, p. 62/4); cf. însă *muiarea* (M, f. 9^v/12, f. 13^r/17, f. 126^v/6²¹, și T, p. 24/8, p. 31/6, p. 232/9), dar și *muieri* (M, f. 5^r/14, f. 7^r/2, f. 7^r/13, și T, p. 16/1, p. 18/18, p. 19/10).

În exemple precum *apropiat* (M, f. 35^v/12) vs. *apropiat* (T, p. 71/15) sau *viiată* (M, f. 167^v/4²²) vs. *viață* (T, p. 300/12), se înregistrează, în manuscris, semivocala [i] a diftongului [ja], precedată de [i], prin comparație cu tipăritura, unde [i] nu este consemnat; cf. însă *grăia* (M, f. 75^r/16) vs. *grăiia* (T, p. 142/3).

2. CONSONANTISM

2.1. Labiale

În majoritatea situațiilor, labialele sunt rostite moale, atât în manuscris, cât și în tipăritură: *curveaște* (M, f. 15^r/14–15, și T, p. 34/11), *iubească* (M, f. 16^r/1, și T, p. 35/13), *trupească* (M, f. 8^v/10–11, și T, p. 22/7) etc. În câteva exemple, notăm pronunțarea moale a acestora în manuscris și dur în tipăritură: *să meargă* (M, f. 3^r/3) vs. *să margă* (T, p. 11/12), *tocmeală* (M, f. 161^v/6²³) vs. *tocmală* (T, p. 290/10); cf. însă *tocmală* (M, f. 127^v/8–9²⁴) vs. *tocmeală* (T, p. 234/8).

Se remarcă trecerea consecventă a consoanei [v] la [f] în manuscris: *freun* (M, f. 17^v/7, f. 90^v/3, f. 94^v/14), și păstrarea sa în tipăritură: *vreun* (T, p. 38/10, p. 169/3, p. 176/17); cf. însă *freun* (M, f. 51^r/6, și T, p. 100/9), *freo* (M, f. 51^r/7, și T, p. 100/10).

2.2. Dentale

Consemnăm, în manuscris, forma cu fonetismul etimologic: *genuchele* (M, f. 157^v/11²⁵), spre deosebire de tipăritură, unde se înregistrează fenomenul propagării

¹⁹ F. 150^r/9, în numerotarea mecanică a BAR.

²⁰ F. 118^v/15, în numerotarea mecanică a BAR.

²¹ F. 127^v/6, în numerotarea mecanică a BAR.

²² F. 168^v/4, în numerotarea mecanică a BAR.

²³ F. 162^v/6, în numerotarea mecanică a BAR.

²⁴ F. 128^v/8–9, în numerotarea mecanică a BAR.

²⁵ F. 158^v/11, în numerotarea mecanică a BAR.

consoanei [n]: *genunchele* (T, p. 273/4); cf. însă *genuchelor* (M, f. 161^r/17²⁶, f. 161^v/10²⁷, și T, p. 290/5, p. 290/13).

Cazuri de pronunție dură a consoanei [r], în manuscris, în raport cu tipăritura, unde [r] are caracter moale, întâlnim în: *curăție* (M, f. 137^v/17²⁸), vs. *cureție* (T, p. 251/5), *răbdătoriu* (M, f. 150^r/6²⁹) vs. *rebătoriu* (T, p. 274/15), *strămoșii* (M, f. 105^r/6) vs. *stremoșii* (T, p. 195/6); cf. însă *au greșit* (M, f. 29^v/16) vs. *au grășit* (T, p. 61/3), *mirenești* (M, f. 136^v/16³⁰) vs. *mirănești* (T, p. 249/9).

Substantivul masculin *boiar* din manuscris (M, f. 152^v/18³¹) are, în tipăritură, forma de singular în [i]: *boiari* (T, p. 279/1), provenită din *boiaru*.

Consoanele [s], [z], [t] sunt rostite, predominant, moale, în manuscris și în tipăritură: *casele* (M, f. 5^v/11, și T, p. 16/16), *Dumnezeu* (M, f. 5^v/16, și T, p. 17/1), *preotească* (M, f. 9^r/9, și T, p. 23/6). Diferențe de pronunție notăm în exemple precum: *se va înțeleage* (M, f. 128^r/4³²) vs. *se va înțaleage* (T, p. 235/2), *se va însura* (M, f. 14^r/7–8) vs. *să va însura* (T, p. 32/10–11), *să să teamă* (M, f. 91^r/14) vs. *să se teamă* (T, p. 170/14–15), *să-l prinză* (M, f. 121^v/3–4³³) vs. *să-l prinze* (T, p. 225/2). În cazul cuvântului *seară*, tipograful *Pravilei* înlocuiește, în mod consecvent, forma cu [s] moale din manuscrisul lui Moxa, cu [s] dur: *seara* (M, f. 4^v/8, f. 4^v/16, f. 5^r/18) vs. *sara* (T, p. 14/15, p. 15/4, p. 16/4). Astfel, forma *sara* apare în textul tipărit de 11 ori, în timp ce *seara*, o singură dată: *seara* (M, f. 128^v/14³⁴, și T, p. 236/8).

2.3. Fricative

[ș], [j] pronunțați moale (înainte de *e*, *i*) și [ș], [j] durificați coexistă în manuscris și în tipăritură: *deșert* (M, f. 89^v/7, și T, p. 167/11), *șerpi* (M, f. 131^r/1³⁵, și T, p. 239/2), *slujesc* (M, f. 71^r/4, și T, p. 134/6); *grijaște* (M, f. 34^r/12, și T, p. 68/18), *jăluința* (M, f. 45^r/5, și T, p. 88/18), *șazut* (M, f. 25^r/12, și T, p. 52/15). Sporadic, fricativele moi din manuscris au caracter dur în tipăritură: *înșelătură* (M, f. 79^r/3–4) vs. *înșălătură* (T, p. 148/11), *șezut* (M, f. 52^r/15) vs. *șazut* (T, p. 103/1–2); cf. însă *grijă* (M, f. 98^v/2) vs. *grije* (T, p. 183/8–9).

2.4. Prepalatale și palatale

Sporadic, [ń]>[i] în pluralul substantivului *an*: *aii* (M, f. 27^v/14, f. 57^v/9) vs. *ani* (T, p. 57/7, p. 111/15); cf. însă *ai* (M, f. 29^r/9, f. 43^r/17, și T, p. 59/17, p. 85/16).

²⁶ F. 162^r/17, în numerotarea mecanică a BAR.

²⁷ F. 162^v/10, în numerotarea mecanică a BAR.

²⁸ F. 138^v/17, în numerotarea mecanică a BAR.

²⁹ F. 151^r/6, în numerotarea mecanică a BAR.

³⁰ F. 137^v/16, în numerotarea mecanică a BAR.

³¹ F. 153^v/18, în numerotarea mecanică a BAR.

³² F. 129^r/4, în numerotarea mecanică a BAR.

³³ F. 122^v/34, în numerotarea mecanică a BAR.

³⁴ F. 129^v/14, în numerotarea mecanică a BAR.

³⁵ F. 132^r/1, în numerotarea mecanică a BAR.

2.5. Grupuri consonantice

În manuscris, grupul consonantic [ht] s-a păstrat în *să nu pohtească* (M, f. 9^f/6-7), și a trecut la [ft] în tipăritură: *să nu poștească* (T, p. 23/4); cf. însă *pohtă* (M, f. 132^v/7, și T, p. 242/2), *va pohti* (M, f. 183^f/9³⁶, și T, p. 326/5).

Consoana [v] se conservă în grupul [sv], în manuscris, și evoluează la [f] în tipăritură: *să-l osvințească* (M, f. 56^f/2) vs. *să-l osfințească* (T, p. 108/17); cf. însă *sfârșit* (M, f. 39^v/18) vs. *svârșit* (T, p. 79/8).

II. DIFERENȚE DE ORDIN MORFOLOGIC

În locul desinenței de plural în *-uri* a substantivului neutru *loc*, din M, f. 8^v/13, apare, în tipăritură, *-ure* (T, p. 22/9). Deși se înregistrează oscilații între desinențele de plural ale unor substantive neutre și în alte situații, tipăritura păstrează, în principiu, forma din manuscris (d. ex. *chipure*, în M, f. 51^v/5, și în T, p. 101/11; *lucruri*, în M, f. 95^f/5, și în T, p. 177/6).

La genitiv-dativul numelor proprii masculine, forma articolului hotărât *lu*, care apare consecvent în manuscris, este înlocuită sporadic în tipăritură cu *lui* (d. ex.: *lu*, în M, f. 2^f/10, f. 3^v/7, f. 6^v/16 vs. *lui* în T, p. 10/2, p. 12/15, p. 18/14); cf. însă *lu*, în M, f. 3^v/12, f. 27^v/10, f. 33^v/7, și în T, p. 13/3, p. 57/3, p. 67/14).

Substantivul feminin *dulceață*, articulat cu articolul hotărât, prezintă, la cazul genitiv-dativ singular, forma *dulceții*, în M, f. 42^v/6, și *dulceției*, în T, p. 84/7.

Pronumele *dânsul* (cu forma *dinsul*) este preferat de tipograful *Pravilei* lui *îns(u)* din traducerea manuscrisă a lui Moxa, pe care îl înlocuiește în 149 de locuri: *pri-nsul* (M, f. 7^v/16) vs. *pre dinsul* (T, p. 20/11); cf. însă *pri însul* (M, f. 55^v/6, și T, p. 108/6–7).

Numeralul ordinal în *-le*, din manuscris, este substituit în tipăritură, în mod neregulat, prin formele în *-lea*: *al treile*, în M, f. 2^f/15 și f. 87^f/2–3 vs. *al treilea*, în T, p. 10/8 și p. 162/18; *al noauole*, în M, f. 4^v/12 vs. *al noauolea*, în T, p. 14/18; cf. însă *al treile*, în M, f. 19^v/10, f. 57^f/12, și în T, p. 42/9, p. 110/18–111/1.

Formele vechi de plural ale numeralelor ordinale din manuscris, *ai doi veri* (f. 20^f/1)³⁷, *ai trei veri* (f. 20^f/3)³⁸, sunt înlocuite, în tipăritură, cu formele de singular *al doile veri* (p. 42/17), *al treile veri* (p. 42/18).

Adjectivul demonstrativ *cești* din manuscris (M, f. 8^f/1), este înlocuit cu articolul demonstrativ *cei* în tipăritură (T, p. 20/14).

Adverbul *acmu*, din manuscris (M, f. 41^f/16), este înlocuit cu forma mai nouă, *acumu*, în tipăritură (T, p. 82/3).

³⁶ F. 184^f/9, în numerotarea mecanică a BAR.

³⁷ Scris: а дои вери.

³⁸ Scris: а тρει вери.

Într-un singur loc din tipăritură, viitorul prezintă, la persoana a doua singular a auxiliarului *a vrea*, forma *vei: te vei protivi* (T, p. 92/3), înlocuind forma mai veche, *veri*, din manuscris (M, f. 46^v/11).

Infinitivul scurt din manuscris este înlocuit de infinitivul lung în tipăritură, în exemplul *de-a sluji* (M, f. 73^r/15–16) vs. *de-a slujirea* (T, p. 138/9).

CONCLUZII

Nu știm cine va fi făcut aceste modificări în textul ediției de la 1640: tipograful *Pravilei*, care au intervenit direct în manuscrisul lui Moxa în momentul tipăririi, sau o altă persoană, a cărei identitate a rămas necunoscută. După unele dintre fonetismele evidențiate de intervențiile operate ([ã] proton trecut la [a], [î] trecut la [u] în *curund*, labiale dure în *sã margã*, *tocmalã*, [s] dur în *sara*), aceasta vorbea un grai de tip nordic, fiind originară din părțile nord-estice ale Olteniei. Ea apelează, ca și Moxa în ms. rom. BAR 2471, pentru același cuvânt, la două variante fonetice (*demâneată* – *dimineață*, *nemica* – *nimica*, *de* – *di*, *împle* – *umple*, *tocmeală* – *tocmală*), care apar în opoziție una față de cealaltă în textele comparate.

O serie de modificări făcute de revizorul traducerii lui Moxa evidențiază o anumită preferință pentru varianta etimologică: *derept* (vs. *dirept*)³⁹, *(ne)dostoinic* (vs. *(ne)destoinic*), *vreun* (vs. *freun*), *anii* (vs. *aii*), *lui* (vs. *lu*).

În schimb, cele mai multe intervenții pun în lumină apelul la varianta nouă, și nu la cea etimologică: *soborul* (vs. *sãborul*)⁴⁰, *curund* (vs. *curând*)⁴¹, *va înfrâmșeța* (vs. *va înfrumșeța*)⁴², *a doauo* (vs. *a doua*), *genunchele* (vs. *genuchele*)⁴³, *te vei protivi* (vs. *te veri protivi*)⁴⁴, *sã nu poftească* (vs. *sã nu pohtească*)⁴⁵ etc.

Unele modificări sunt de proveniență nordică (sudul Transilvaniei sau Banat–Hunedoara), cum ar fi propagarea lui *n* în *genunchele*, iar altele provin din Muntenia, ca în cazul lui *acumu*.

³⁹ În 22 de exemple, *derept* din tipăritură îl înlocuiește pe *dirept* din manuscris. În alte 27 de cazuri, forma *dirept* din manuscris se menține și în tipăritură.

⁴⁰ Forma cu [ã] trecut la [o], prin asimilare vocalică, are o singură atestare în tipăritură și niciuna în manuscris.

⁴¹ În tipăritură, [î] medial proton evoluează la [u] în trei din opt exemple, iar în manuscris doar într-un singur caz.

⁴² Forma cu [u] aton în poziție nazală evoluat la [î] apare o singură dată în tipăritură și niciodată în manuscris.

⁴³ În tipăritură, varianta cu [n] propagat înregistrează o singură ocurență, iar cea cu fonetism etimologic, două. În manuscris, toate cele trei forme prezintă fonetismul etimologic.

⁴⁴ În tipăritură, auxiliarul *a vrea* prezintă o singură formă nouă (*vei*) și 23 de forme mai vechi (*veri*). În manuscris, nu se înregistrează nicio formă nouă.

⁴⁵ Grupul consonantic [ht] trece la [ft] într-un singur caz în tipăritură, și niciodată în manuscris.

THE RELATION BETWEEN MS. ROM. BAR 2471 AND THE PRINT
OF THE CODE OF LAWS FROM 1640
PHONETIC AND MORPHOLOGICAL ASPECTS

(Abstract)

Romanian manuscript BAR 2471 contains the translation from Slavonic into Romanian of the *The Code of Laws from Govora*, by Mihail Moxa. Although this translation underlies the edition from 1640, between the manuscript and the print there are numerous differences due to the direct intervention of the printers or of someone else, who remains unknown.

The analysis of the phonetic alterations made in the printed text ([ă] proton > [a], [î] > [u] in *curund*, strong labials in *să margă, tocmală*, strong [s] in *sara*), has led to the conclusion that the reviewer of the translation spoke a Northern dialect, from the North-East of Oltenia. Like Moxa in ms. Rom. BAR 2471, the reviewer resorts, for the same word, to phonetic variants (*demâneață – dimineață, nemica – nimica, de – di, împle – umple, tocmeală – tocmală*), which appear in opposition to one another in the compared texts.

A series of alterations made by the reviewer of Moxa's translation shows a certain preference for the etymological variant: *derept* (vs. *dirept*), *(ne)dostoinic* (vs. *(ne)destoinic*), *vreun* (vs. *freun*), *anii* (vs. *aii*), *lui* (vs. *lu*). Most of the interventions highlight the appeal to the new variant, not to the etymological one: *soborul* (vs. *săborul*), *curund* (vs. *curând*), *va înfrâmseța* (vs. *va înfrumseța*), *a doauo* (vs. *a doua*), *genunchele* (vs. *genuchele*), *te vei protivi* (vs. *te veri protivi*), *să nu pohtească* (vs. *să nu pohtească*).

Some alterations are of Northern origin (the South of Transylvania or Banat-Hunedoara), such as the propagation of *n* in *genunchele*, while others come from Wallachia, for instance *acumu*.

Cuvinte-cheie: manuscrisul românesc BAR 2471, Mihail Moxa, ediția *Pravilei de la Govora* din 1640, aspecte fonetice și morfologice.

Keywords: Romanian manuscript BAR 2471, Mihail Moxa, the edition of *The Code of Laws from Govora* from 1640, phonetic and morphological aspects.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

Cristinel Sava

PATRU PSALMI DOSOFTEIENI ÎNTR-O COPIE MANUSCRISĂ DE LA FINALUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

1. INTRODUCERE

În articolul de față, vom descrie o copie manuscrisă inedită a patru psalmi dosofteieni, descoperită în colecția Bibliotecii Academiei Române din București. În raport cu celelalte copii parțiale ale *Psaltirii* lui Dosoftei, este a patra ca mărime și prezintă interes din punctul de vedere al receptării limbii lui Dosoftei la mai bine de un secol distanță și în altă zonă geografică.

2. POSTERITATEA *PSALTIRII* MITROPOLITULUI DOSOFTEI

S-au scurs aproape 350 de ani de la tipărirea *Psaltirii* versificate a mitropolitului Dosoftei, operă importantă în istoria limbii române literare atât prin forma literară inedită a ei, cât și prin înrâurirea pe care a avut-o în literatura ulterioară. Astfel, patru dintre psalmii lui Dosoftei au intrat în folclor, fiind transformați în cântece de stea¹, în timp ce alții (în general, psalmii 46–49, 94, 96 și 136) sunt copiați în diverse manuscrise² fie singuri, fie alături de alte versuri religioase, asupra cărora au avut o oarecare influență³. N. A. Ursu, editorul *Psaltirii*, presupune că Eminescu însuși ar fi citit exemplarul *Psaltirii* aflat la Biblioteca Universității din Iași și ar fi putut prelua anumite particularități de limbă sau rime cu rezonanță arhaică⁴.

Atunci când a editat textul ms. rom. 446, I. Bianu a făcut o afirmație bizară privind ecoul psalmilor dosofteieni în cultura românească: „Psalmii lui Dosofteiu

¹ N. A. Ursu, în Dosoftei, *Psaltirea în versuri (1673)*, ed. critică de N. A. Ursu, cu un cuvânt-înainte de Înalt Preasfințitul Iustin Moisescu, arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, 1974, p. XXV.

² Dacă ne limităm numai la colecția de manuscrise de la filiala din București a Bibliotecii Academiei, câteva astfel de manuscrise sunt mss. rom. 57, 830, 1129, 1164, 1735, 1868, 3144, 3145, 3241, 3255, 3518, 3570, 4642, 4934, 5366, 5387, 5422, 5906, 5909 etc. (cf. Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I [1–1600], București, 1978; vol. II [1601–3100], București, 1983; vol. III [3101–4413], București, 1987; vol. IV [4414–5920], București, 1992; N. A. Ursu, *op. cit.*, p. XXV, nota 3).

³ Ursu, *op. cit.*, p. XXV.

⁴ *Ibidem*, p. XXXII–XXXV.

n-au avut niciun resunet, n-au dat niciun impuls în mișcarea literară ulterioară; ei au fost în curând uitați. Cultul ortodox și tradițiunea nu le permitea să fie introduși și cântați în biserică; ei erau destinați numai a fi cetiți de oamenii evlavioși. De-abia câțiva din ei, mai cu seamă ps. 46 «Limbile să salte», au pătruns în literatura poporală-religioasă și se cântă până astăzi între *Cântecel de stea*⁵.

Bianu a fost contrazis însă de cercetările de mai târziu. Chiar dacă nu au intrat în cultul liturgic oficial, psalmii lui Dosoftei nu au fost uitați. Iar aceasta rezultă în primul rând din însemnările care atestă circulația diverselor exemplare ale ediției tipărite păstrate până în prezent. Astfel, N. A. Ursu, pe baza însemnărilor consemnate de S. Fl. Marian în *Inscripțiuni de pe manuscrise și cărți vechi din Bucovina*, partea I, Suceava, 1900, p. 102–107, arată că un exemplar a circulat printre intelectualii din nordul Moldovei, dascăli și preoți, ultima însemnare fiind din 1810⁶. Pe cele șase exemplare păstrate la Biblioteca Academiei Române din București, sub cota CRV 65, de asemenea semnează atât oameni cu carte sau fii și ginere ai lor (duhovnicul Misail, de la Mitropolia din București, și popa Badea – pe exemplarul unicat; ginerele protopopului Sorocăi – pe dubletul 1; preotul Ion – pe dubletul 4; popa Oprea, preotul Șarban, fiul popei Ion, dascălul Mițul Enescul din Rucăr, Mihai, fiul logofătului din Rucăr, și logofătul Grigorie din Grofiște – pe schimbul 1), cât și persoane cărora nu le știm decât numele (Ioan Ivanovul – pe dubletul 2; Ștefan Marț – pe dubletul 3; Știfan Băcal și Ioniță Iordache – pe dubletul 4)⁷. O astfel de însemnare atestă și valoarea acestei tipărituri, care era dată ca zestre în familie: „Această psaltire în versuri au fost a răposatului socrului meu Teodor(?), preot protopop Soroci<i>, dată zăstre de la socrul său, apoi și Sfinție-Sa mi-au dat-o zăstre mie”⁸. Cea mai târzie însemnare de pe aceste exemplare este din 1832, când Ioan Ivanovul a cumpărat exemplarul său cu 161 de bani⁹, fapt care probează interesul pe care *Psaltirea* lui Dosoftei încă îl suscita la mai bine de un secol și jumătate distanță.

În al doilea rând, măsura pătrunderii psalmilor dosofteieni în conștiința populară e dată și de copiile de întindere considerabilă (integrale sau parțiale) realizate ca proiecte particulare și, uneori, la o distanță mare în timp de data apariției *Psaltirii*. Astfel, mss. rom. 133 și 543 de la Biblioteca Academiei Române din București sunt copii integrale realizate în secolul al XIX-lea, ambele la

⁵ Dosofteiu, *Psaltirea în versuri (1660–1667)*, publicată de pe manuscrisul original și de pe edițiunea de la 1673 de Prof. I. Bianu, București, 1887, p. xxxijj.

⁶ Ursu, *op. cit.*, p. XXIV.

⁷ Cf. Alexandru Mareș (coord.), *Vechi însemnări românești*, vol. I: *Cărți tipărite între anii 1561 și 1700*, ediție, studiu introductiv, indici și glosar de Cristina-Ioana Dima, București, 2021, p. 186–191.

⁸ Cf. *ibidem*, p. 186–187. Lecțiunea „Teodor, preot”, sugerată de noi, este una incertă datorată caracterului greu lizibil al însemnării; Cristina-Ioana Dima, în corpusul de însemnări, propune ca lecțiune, de asemenea incertă, „de o am oprit”, indicând în notă și posibilitatea ca, în loc de participiul „oprit”, să fie numele propriu *Opre<a>*.

⁹ Cf. *ibidem*, p. 187.

inițiativa arhimandritului mănăstirilor Neamț și Secu, Neonil: ms. rom. 543, a cărei transcriere s-a încheiat la 18 martie 1851¹⁰, este copiat direct de pe un exemplar tipărit, dovadă stând atât însemnarea de la f. 253^v–254^f, cât și faptul că la finalul cuvântului pentru domnitor, după numele lui Dosoftei, este reprodus și numele lui Simeon tiparnic, cel care a pus sub tipar ediția din 1673; ms. rom. 133 este copiat după ms. rom. 543, pentru biblioteca Mănăstirii Neamț, fiind finalizat la 24 ianuarie 1853¹¹. Proiectul inițial presupunea copierea unei colecții de cântece de stea, cele uzuale în manuscrisele din Ardeal din jurul anului 1800, dar pentru că între acestea se regăseau și psalmi ai lui Dosoftei, s-a transcris întreaga *Psaltire*¹².

Acestea sunt singurele copii integrale păstrate până azi, însă există și o serie de copii parțiale, care includ o selecție mai amplă sau mai redusă de psalmi dosofteieni. Prima în ordinea mărimii o reprezintă un manuscris descris de Romulus Todoran în 1956¹³, păstrat astăzi la Biblioteca „Astra” din Sibiu, sub cota CM 7, și conține 43 de psalmi: 3–14, 18–20, 23, 26, 27, 35–38, 41–42, 46–48, 50, 57, 70, 81, 83, 87, 89–91, 93, 101, 108, 111, 112, 139, 115 (în ordinea aceasta)¹⁴. Manuscrisul a fost copiat la începutul secolului al XIX-lea pentru Nicolae Nelega din Sohodol, în timpul întemnițării sale la Zlatna, probabil de un coleg de temniță¹⁵. În analiza psalmilor, Todoran constată diferențe atât de ordin fonetic, cât și la nivelul versificației între copia aceasta și tipăritura lui Dosoftei, ajungând la concluzia că „copistul manuscrisului nu s-a folosit de textul tipărit al Psaltirii lui Dosoftei, ci de o copie a acesteia”¹⁶. După cum mărturisește autorul într-o notă, comparația pe care o întreprinde pentru a identifica diferențele are la bază textul publicat de Bianu, care însă nu este cel al ediției tipărite în 1673, ci cel din ms. rom. 446, o copie realizată pentru Dosoftei și conținând autograful acestuia, dar nu varianta finală care a fost pusă sub tipar¹⁷. Neținând seama de acest aspect, Todoran ajunge la o concluzie eronată, care este opusă realității. De fapt, copia lui Nicolae Nelega este realizată după un exemplar tipărit, cu care este identică în

¹⁰ Însemnarea care consemnează data terminării procesului de transcriere a manuscrisului a trecut neobservată atât de Ștrempel, care în catalogul său îi alocă o datare largă (a doua jumătate a secolului al XIX-lea), cât și de Ursu, care afirmă că acest manuscris este nedatat. Redăm însemnarea copistului așa cum apare ea la f. 253^v–254^f: „1851, martie 18. Cu ajutorul lui Dumnezeu și a Maicii Precuratei Fecioare rugăciuni și cu blagoslovenia părintelui nostru Neonil, arhimandrit și stareț sfintelor monastiri Neamțul și Secul, și cu rugăciunile a tot soborul acestor sfinte monastiri, am agiuns de am săvârșât această prescriere ce iaste alcătuită în versuri de fericitul întru pomenire mitropolitul Țării Moldavei chir Dosoftei, la anul 1673. Fie numele Domnului binecuvântat de acum și până-n veaci, amin”.

¹¹ Ursu, *op. cit.*, p. XXVIII; Ștrempel, *op. cit.*, vol. I, p. 43, 137.

¹² Ursu, *op. cit.*, p. XXVIII.

¹³ Romulus Todoran, „O copie ardeleană a «Psaltirii în versuri» a mitropolitului Dosoftei”, în *Buletinul universităților „V. Babeș” și „Bolyai”*, seria Științe sociale, I, 1956, nr. 1–2, p. 291–296.

¹⁴ *Ibidem*, p. 291–292.

¹⁵ *Ibidem*, p. 292.

¹⁶ *Ibidem*, p. 295.

¹⁷ Vezi și Ursu, *op. cit.*, p. XXVI, nota 6.

aproape toate punctele identificate de Todoran ca diferențe. Un caz care ilustrează cât se poate de bine relația directă dintre copia lui Nicolae Nelega și ediția tipărită este cel al unei modificări pe care Todoran o consideră o redare stâlcită, cu aproximație, a unui cuvânt străin, pe care copistul nu l-a înțeles. Astfel, în psalmul 26, mitropolitul Dosoftei include următorul vers: „Ce-m trimite, Doamne, a ta socotință / Să nu duc delungul aposcorachință”, iar marginal în ediția tipărită, autorul glosează termenul „aposcorachință” astfel: „Aposcorachință să cheamă că-ș părăsește corbul puii până-s cu fulgi albi, de nu-i hrănește, că nu să-ncreade” (f. 39^{r-v})¹⁸. În copia lui Nelega, versurile sunt modificate astfel: „Ce-m trimite, Doamne, a ta socotință / Să nu duc delungul multă părăsânță”¹⁹. După cum se observă, nu este vorba despre o stâlcire a cuvântului din necunoaștere și neînțelegere a grafiei, ci o modificare ce are la bază glosa marginală din ediția tipărită.

O altă copie parțială de dimensiuni considerabile este cea din ms. rom. BAR 1365, care este descrisă de Mirela Teodorescu²⁰. Este cea mai veche copie manuscrisă a *Psaltirii* lui Dosoftei, fiind copiată în 1700 de preotul Avram din Cioara, localitate din apropiere de Alba-Iulia, „de pre o psaltire de la Bălgrad” și conținând nouă psalmi: 49, 46, 96, 108, 89, 94, 95, 116, 136²¹.

În fine, ultima copie care conține mai mulți psalmi este cea din ms. 133 de la Filiala Cluj a Bibliotecii Academiei Române, o copie fragmentară, din care s-a păstrat doar începutul manuscrisului, cu primii patru psalmi, fiind realizată în Ardeal, în jurul anului 1800²².

Restul manuscriselor în care se găsesc psalmi dosofteieni conțin unu sau doi psalmi, de multe ori în colecții de versuri religioase. De aceea manuscrisul identificat de noi ocupă un loc important ca mărime după celelalte trei copii parțiale discutate mai sus.

3. DESCRIEREA MANUSCRISULUI

Descrierea pe larg a manuscrisului am realizat-o într-un articol anterior dedicat unui alt text păstrat în același manuscris²³, de aceea aici vom relua doar pe scurt descrierea.

¹⁸ Pentru varianta tipărită a *Psaltirii* lui Dosoftei, am folosit facsimilele publicate în ediția sa de N. A. Ursu, care corectează greșelile de numerotare a filelor; ne raportăm, așadar, la numerotarea restabilită de editor.

¹⁹ CM 7, f. 34 bis (dintr-o eroare a copistului, numărul filelor 34 și 35 se repetă).

²⁰ Mirela Teodorescu, „O copie ardeleană fragmentară a «Psaltirii în versuri» a mitropolitului Dosoftei”, în LR, XVII, 1968, nr. 5, p. 449–455.

²¹ *Ibidem*, p. 450, 454.

²² Ursu, *op. cit.*, p. XXVI.

²³ Cristinel Sava, „O copie ardelenescă inedită a „Celor douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer”, în LR, LXIX, 2020, nr. 1, p. 49–66.

Manuscrisul conține doar 20 de file, de format $16,3 \times 11,3$ cm, numerotate mecanic, cu cifre arabe, de la 01 la 20 și în cerneală de culoare maronie, tot cu cifre arabe, de la 331 la 350²⁴. Se află într-un dosar cu fragmente manuscrise necatalogate (dosarul numărul 4223), manuscrisul în cauză purtând numărul 46 în cadrul acestuia. Este compus din două caiete de dimensiuni diferite, nenumerotate, cusute împreună: primul caiet este format actualmente din 14 file, deși inițial a fost compus din 16 file, două fiind rupte din cotor, iar al doilea caiet este format din 6 file. În ambele caiete se poate identifica o hârtie cu contramarca „Kertsesora” (f. 6→11, 19→17), produsă așadar la moara de hârtie din Cârțișoara, j. Sibiu, care a fost întemeiată de familia de nobili Teleki în 1785²⁵.

Manuscrisul începe cu cei patru psalmi dosofteieni pe care îi analizăm aici (f. 1^v–10^r), copiați de Ioan Popovici, dascăl în Glâmboaca²⁶, un sat din j. Sibiu, în apropiere de orașul Avrig²⁷. Aceștia sunt urmași de o copie a tablei înmulțirii (f. 12^r), un text scurt cu cele 72 de nume ale lui Isus Hristos (f. 12^v–13^r) și cele 72 de nume ale Fecioarei Maria (f. 13^r–14^v), copiat de altă mână în 1790 sau în jurul acestui an, și textul incomplet al *Învățăturii la vreamea de apoi*, copiat de altă mână în jurul anului 1790²⁸ (f. 14^v–19^r). Prima pagină a manuscrisului și ultimele trei conțin diverse însemnări, iar alte trei pagini (f. 10^v–11^v) sunt albe.

Dintre însemnările aflate pe manuscris, cele mai importante sunt cele care menționează diverse persoane:

- „S-au scris prin mine, Vasilie Popovici, anul 1803, iunie 20” – la începutul manuscrisului (f. 1^r); este ulterioară transcrierii textelor cuprinse în fragmentul de manuscris și este scrisă în creion, cu alfabet latin și ortografie românească;
- „*Manus*²⁹ Ioan Popovici, dascal în Glâmboaca. Poftesc sănătate și pace. Amin” (f. 10^r); este scrisă imediat după finalul ultimului psalm copiat, cu aceeași cerneală și de același copist care a transcris psalmii; prima parte este scrisă cu alfabet latin și ortografie maghiară, iar a doua parte este scrisă cu alfabet chirilic;
- „Acesta e numărul precuratei fecioarei Marie. Popa Ioan Muscovici. *Ano*³⁰ 1790” (f. 14^r); este scrisă imediat după finalul textului despre cele 72 de nume ale Fecioarei Maria, însă preotul Ioan Muscovici nu pare să fie cel care a copiat textul care o precedă; este scrisă cu alfabet chirilic, mai puțin porțiunea finală, care este scrisă cu alfabet latin și cifre arabe.

²⁴ În articolul de față, vom urma numărătoarea mecanică.

²⁵ Constantin Băjenaru, *Țara Făgărașului în timpul stăpânirii austriece (1691–1867)*, Alba Iulia, 2013, p. 167.

²⁶ Cf. însemnarea de la f. 10^r: „*Manus* Ioan Popovici, dascal în Glâmboaca”.

²⁷ Sava, art. cit., p. 53.

²⁸ Loc. cit.

²⁹ Lat., în trad.: *mâna*.

³⁰ Lat., în trad.: *în anul*.

- „Scris-am eu, Toma popa” (f. 19^v); este scrisă pe una din paginile albe de la finalul manuscrisului, cu alfabet chirilic.

Pentru datare, doar una din însemnări poate fi de ajutor, cea a preotului Ioan Muscovici. Dat fiind că cei patru psalmi sunt copiați pe filele anterioare acesteia, putem presupune că au fost copiați tot în jurul anului 1790: fie cu puțin înainte (dar nu anterior anului 1785, când a fost pusă în funcțiune moara care a produs acest tip de hârtie), fie chiar în anul respectiv.

4. TRĂSĂTURILE DE CONȚINUT ȘI LIMBĂ ALE CELOR PATRU PSALMI

La nivel de conținut sunt de semnalat intervențiile în text ale copistului. Dascălul Ioan Popovici a selectat pentru copiere patru psalmi din corpusul dosofteian: 103, 5, 57 și 100 (combinat cu patru versuri din psalmul 48). Primul psalm copiat (psalmul 103) nu poartă niciun titlu în manuscris. Ceilalți trei au următoarele titluri: „Psalmul al 5” (f. 4^v), „Psalmul lui David 57. David” (f. 6^v) și „Psalmul lui David 100”. Fiecare ocupă un număr par de pagini: psalmul 103 se întinde pe 6 pagini (cu 100 de versuri), iar ceilalți pe câte 4 pagini (psalmul 5 are 62 de versuri, psalmul 57-52, iar psalmul 100-40), ceea ce poate indica o anumită intenție în selectarea atât a psalmilor (în funcție de dimensiunea lor), cât și a versurilor din psalmi. Intenția aceasta se decelează și din alte trăsături de conținut ale psalmilor copiați. Astfel, dacă psalmul 5 este copiat integral, iar din psalmul 57 sunt omise doar două versuri (versurile 35 și 36), textul celorlalți doi psalmi suferă mai multe intervenții. Copistul nu s-a limitat doar să omită pasaje mai mici sau mai mari, ci se întâlnesc și reordonări, ba chiar inserări din alți psalmi sau colinde³¹ și alte versuri religioase. Mai jos redăm comparativ succesiunea versurilor în psalmii 103 și 100 copiați de Ioan Popovici și în cei din ediția tipărită în 1673, pentru a putea observa mai ușor aceste modificări:

Psalmul 103		Psalmul 100	
<i>Ms. 46/4223</i>	<i>Ed. 1673</i>	<i>Ms. 46/4223</i>	<i>Ed. 1673</i>
1–6	1–6	1–22	1–22
7–14	21–30	23–24	35–36
15–22	13–20	25–26	33–34
23–32	39–48	27–28	25–26

³¹ Fiecare psalm se încheie cu următorul refren popular, întâlnit în mai multe colinde: „Și de-acum până-n vecie / Mila Domnului să fie.” Se regăsește, printre altele, atât în bine-cunoscutul colind „Astăzi s-a născut Hristos”, cât și într-un colind din Maieruș, j. Brașov (*303 colinde cu text și melodie: culese și notate de Sabin Drăgoi, Craiova, 1925, p. 278*).

33–48	55–70	29–30	31–32
49–74	73–98	31–34	39–42 (din psalmul 48)
75–76	sursă neidentificată	35–38	sursă neidentificată
77–86	105–114	39–40	R.P.
87–96	117–126		
97–98	139–140		
99–100	R.P. ³²		

Din psalmul 103 sunt omise 56 de versuri și sunt inserate, pe lângă refrenul final, alte două versuri (75 și 76: „Câtu-s, Doamne, de tocmite / Lucruri ce-ai făcut mai înainte”) dintr-o sursă neidentificată, iar din psalmul 100 sunt omise 12 versuri și sunt inserate, pe lângă refrenul final, alte 4 versuri din psalmul 48 (versurile 31–34, cărora le corespund în psalmul 48 versurile 39–42) și alte 4 versuri, care par a fi populare, dintr-o sursă neidentificată (versurile 35–38: „Slavă Domnului să fiee / Că ne-au scos de la robie / Și ne-au pus la veselie, / Să-i cântăm cu bucurie”).

Nu putem presupune că dascălul Ioan Popovici a avut la dispoziție un original fragmentar, deoarece o astfel de ipoteză nu ar explica reordonările unor calupuri întregi de versuri. Așezarea în pagină a versurilor, în care al doilea vers din perechea de rime este scris cu un mic alineat, întocmai cum se prezintă și în tipăritură, modul în care alipește prepoziția *în* de cuvântul următor³³, la fel cum procedează și Dosoftei³⁴, dar și o greșeală ca *greutate* (f. 6^r) în loc de *răutate*, datorată faptului că în tipăritură este scris greșit *reutate* (f. 7^v)³⁵, ne fac să credem că originalul după care s-a executat copia a fost un exemplar tipărit al ediției din 1673, și nu un intermediar, iar intervențiile pe text trădează cel mai probabil o anumită intenție a autorului copiei, intenție care nu se poate identifica în momentul de față. Tot acestei intenții necunoscute se subscriu și inserările de versuri menționate mai sus.

Pe de altă parte, o serie de modificări ale versurilor, credem noi, au motivație lingvistică, copistul căutând să înlocuiască arhaisme, regionalisme sau formulări care i s-au părut defectuoase în textul-sursă. Prezentăm mai jos comparativ aceste modificări, marcate prin litere aldine:

Ms. 46/4223

„De stă **neclătit** pământul” (f. 1^v)
 „Tu strângi păsările n-**vorbă**” (f. 2^r)
 „Le-ai dat s-aibă sub **jgheab mare**” (f. 3^r)
 „Din tunearc **făcuși** noapte” (f. 3^r)

Ed. 1673

„De stă **nemutat** pământul” (f. 187^v)
 „Tu strângi păsările n-**hoarbă**” (f. 188^r)
 „Le-ai dat s-aibă sub **stânci tare**” (f. 189^r)
 „Din tunec **feceș** noapte” (f. 189^r)

³² R.P. – refren popular (vezi nota 31).

³³ Vezi *infra*, *Nota asupra ediției*.

³⁴ N. A. Ursu, *op. cit.*, p. LV–LVI.

³⁵ De altfel, în exemplarul după care a realizat ediția N. A. Ursu, peste slova *e* este scrisă cu mâna slova *u*, iar editorul emendează grafia în conformitate cu manuscrisul.

„Lupii urlă și scâncează
 Când **la** vânat să gătează,
Să ceai și **să** răpească
 De la Domnul să-i hrănească” (f. 3^v)
 „Când **li<i>** **luoa** duhul, s-or stânge” (f. 4^r)
 „Duhul tău când **vi<i>** trimite,
S-or zidi ca mai nainte.
Iară eu, Dumnezeu sfinte,
Voi cânta ca mai nainte” (f. 4^r)
 „Încă **ziori** nu răvarsă” (f. 4^v)
 „Că tu, Doamne, n-**fărădelege**” (f. 4^v)
 „Cu mila ta de **mai nainte**” (f. 5^r)
 „A luoa **cinste** cu dânse” (f. 6^v)
 „Și **să va** spăla de sânge” (f. 8^r)
 „N-am suferit strâmbătate
Nice să văz de departe” (f. 9^r)

„Lupii urlă și scâncează
 Când **spre** vânat să gătează,
Să-ș ceai și **să-ș** răpască
 De la Domnul să-i hrănească” (f. 189^v)
 „Când **le iei** duhul, s-or stânge” (f. 190^r)
 „Duhul tău când **li<i>** trimite,
Să vor zidi ca mainte. [...] **Cânta-ț-voi,** Dumnezău svinte,
Domnului meu de mainte” (f. 190^r)
 „Încă **zoare** nu răvarsă” (f. 6^r)
 „Că tu, Doamne, n-**fărădelege**” (f. 6^v)
 „Cu mila ta de **mainte**” (f. 6^v)
 „A luoa **mâzde** cu dânse” (f. 91^r)
 „Și **li s-a** spăla de sânge” (f. 92^v)
 „N-am suferit strâmbătate
Să vădz nice de departe” (f. 180^r)

Astfel, după cum se poate observa, forme învechite sau regionale (nordice) ca *nemutat, hoarbă, tare* (pl.), *feceș, a-și cere, a-și răpi, mainte, zoare, fărădelege* și *măzdă* au fost înlocuite fie cu forme mai noi sau specifice dialectului copistului (*vorba, făcuși, a cere, a răpi, mai nainte, ziori, fărădelege*), fie cu echivalente (*neclătit*), fie cu alți termeni (*cinste*). Alte modificări sunt motivate, probabil, sintactic: *a se găta la ceva* în loc de *a se găta spre ceva*, înlocuirea prezentului *le iei* cu viitorul *li-i luoa* pentru armonizarea cu viitorul din propoziția regentă (*s-or stânge*), un dativ posesiv de tipul *li s-a spăla de sânge pre mâni* este înlocuit cu o formă mai clară a verbului (*să va spăla de sânge pre mâni*), iar adverbul *nice* este plasat, cum este mai corect din punct de vedere sintactic, înaintea verbului. Uneori, aceste înlocuiri presupun o intervenție mai amplă asupra textului, de la modificarea și a cuvântului din imediata apropiere (*igheab mare* în loc de *stânci tare*) până la schimbarea întregului vers sau chiar a perechii de versuri, cum se întâmplă când trebuie înlocuită forma *mainte*³⁶.

Alte modificări țin probabil de bunul plac al copistului (*păzește* [f. 9^v] în loc de *ferește* [f. 181^r], *întorci fața sfântă* [f. 4^r] în loc de *ț-ascundz fața svântă* [f. 190^r] sau *culeg pita* [f. 2^v] în loc de *că scot pita* [f. 188^v]), iar altele sunt simple erori (*răilor* [f. 7^r] în loc de *leilor* [f. 92^r], *tei* [f. 2^r] în loc de *tăi* [f. 187^v]), probabil o greșeală de tip burdon, deoarece cuvântul imediat următor este *cei*) ori modificări neimportante, cum ar fi substituții de conjuncții echivalente sau de pronume (de exemplu: conjuncția *de* cu valoare coordonatoare [f. 7^r, 189^v] este înlocuită prin

³⁶ Probabil pentru modificarea versului „Cânta-ț-voi, Dumnezeu svinte” (f. 190^r în ediția 1673) s-a inspirat dintr-un vers copiat anterior, din psalmul 5: „Iară eu, Dumnezeu sfinte”.

conjuncția *și* [f. 5^r, 3^v], conjuncția *și* cu valoare adversativă [f. 92^v, 93^r, 187^v, 190^r] este înlocuită prin conjuncția *iar*[*ă*] [f. 7^v, 8^r, 1^v, 4^r] etc.).

Ca particularități lingvistice, le-am reținut în primul rând pe cele care marchează o diferență față de tipăritură, iar ele sunt specifice sudului Transilvaniei, de unde provine copistul acestui manuscris:

- labiale (*m*, *v*, *p* și *b*) moi: *tine-mi* (f. 5^v), *nu-mi* (f. 5^v), *tocmeală* (f. 9^r), *merg* (f. 2^r [×2], 3^v), *și-mi* (f. 4^v), *ta-mi* (f. 4^v), *Doamne-mi* (f. 5^v), *sumeată* (f. 9^r), *să slăbească* (f. 7^v), *crăvească* (f. 2^v), *vi-s* (f. 6^v), *privească* (f. 5^r), *să răpească* (f. 3^v); în sudul Transilvaniei, la finalul secolului al XVIII-lea se întâlneau și formele dure, și cele moi, fiind o zonă de tranziție³⁷, dar în literatura religioasă din Transilvania de sud-vest din perioada 1715–1780 apar doar formele moi³⁸;
- fricativa *f* nepalatalizată în formele verbului *a fi* și în derivatele sale: *să fi(i)e* (f. 2^v, 4^r, 6^r, 8^r, 10^r [×2]), *să fii* (f. 8^v), *fire(a)* (f. 10^r [×2]); în pluralul substantivului *fiară*, fricativa *f* este palatalizată, la fel ca în tipăritura dosofteiană: *hierii* (f. 2^r), *herii* (f. 3^v); astăzi, peste tot în afară de Muntenia la vest de linia București–Ploiești, Oltenia (fără părțile sudice), Banat și sudul Crișanei se întâlnesc formele palatalizate³⁹; la finalul secolului al XVIII-lea acestea apar în toate regiunile, inclusiv în Transilvania și Banat⁴⁰, dar în literatura religioasă din Transilvania de sud-vest din perioada respectivă, fricativa nu este palatalizată⁴¹;
- fricativele *j* și *z* în locul africatelor *ġ* și *dz*: *joc* (f. 4^r), *judeațe* (f. 6^v), *județu* (f. 8^v), *să scază* (f. 3^r), *scâncează* (f. 3^v), *gătează* (f. 3^v), *lucrează* (f. 3^v), *zace* (f. 6^v), *să piarză* (f. 5^v, 7^r [×2]), *să auză* (f. 7^r), *să arză* (f. 7^v), *să (nu) vază* (f. 7^v [×2]), *rază* (s. f., f. 7^v), *să cază* (f. 5^v), *să vâz* (f. 9^r), *(viperea-)nveninează* (f. 7^r), *vânează* (f. 7^r); astăzi, fricativa *j* apare în sudul Transilvaniei⁴², în secolele al XVI-lea și al XVII-lea extinzându-se înspre nord dinspre sud-estul Transilvaniei⁴³, în timp ce fonetismul *z* este atestat în zona Sibiului de la începutul sec. al XVII-lea⁴⁴; în literatura religioasă din perioada 1710–1785, apar doar *j* și *z*⁴⁵.
- caracterul dur/moale al fricativelor *ș* și *j*: *ș* final este în majoritatea cazurilor moale (*de-și* [f. 2^v, 4^r], *să-și* [f. 2^v (×2), 7^v, 9^v], *soarele-și* [f. 3^r], *cineși* [f. 3^v], *duși* [f. 8^r], *nu lași* [f. 4^v, 5^r], *nu-și* [f. 5^v], *ce-și* [f. 10^r],

³⁷ Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 126 (siglată de aici înainte GB).

³⁸ GB, p. 409.

³⁹ GB, p. 122.

⁴⁰ GB, p. 122–123.

⁴¹ GB, p. 409.

⁴² GB, p. 149.

⁴³ GB, p. 149; Ion Gheție, „Evoluția africatelor *ġ* și *ġ* la fricative în Transilvania după 1700”, în *Fonetică și dialectologie*, VI, 1969, p. 43–48.

⁴⁴ GB, p. 147.

⁴⁵ GB, p. 409.

mișea [f. 4^v]), dar poate fi și dur (*ce-ș* [f. 9^r], *ș-or* [face] [f. 3^r]), în timp ce în poziție „moale” are caracter dur (*șădea* [f. 3^r], *șăzi* [f. 5^r]), la fel ca *j* (*jale* [f. 4^v]); astăzi rostirea dură e extinsă în tot teritoriul dacoromân, în timp ce rostirea moale a fost notată în diverse regiuni, printre care și sudul Transilvaniei⁴⁶; după secolul al XVI-lea, durificarea acestor consoane s-a înregistrat în Banat și sudul Transilvaniei⁴⁷; în textele literare din perioada și regiunea respectivă, apar și formele moi, și cele dure⁴⁸;

- africata *č* este pronunțată dur: *dulcăță* (f. 4^r), *minčuni* (f. 6^v), *čara* (f. 7^v), *časul* (f. 4^v), *dobitočască* (f. 10^r), *scânčază* (f. 3^v); caracterul dur al acesteia se poate observa doar la nivel de grafie;
- dentala *t* pronunțată atât moale, cât și dur: *crești* (f. 2^v), *rășădești* (f. 3^r), *urnești* (f. 6^r), *așteaptă* (f. 6^r), *s-or stânge* (f. 4^r, 8^r); nu sunt date privind răspândirea formei *aștaptă*⁴⁹, iar forma *stânge* este comună tuturor graiurilor bănățene, ardelene (cu excepția celor din sud-est), moldovenești și oltenești⁵⁰ și apare și în textele literare religioase ale perioadei⁵¹;
- caracterul moale/dur al fricativelor *s* și *z* și al africatei *ț*: au în cele mai multe cazuri caracter moale – *pusu-ți* (f. 2^r), *îți* (f. 2^r, 5^r), *iuți* (f. 2^r), *trimiți* (f. 2^r), *munți* (f. 2^r, 3^r), *cându-ți* (f. 4^r), *toți* (f. 4^r, 5^r, 6^r), *grăiți* (f. 6^v), *vă arătați* (f. 6^v), *ce-ți* (f. 4^v), *sfânta-ți* (f. 5^r), *ți-s* (f. 5^r), *ți-vor* (f. 6^r), *sânțeți* (f. 6^v), *dinții* (f. 7^r), *țin* (f. 3^v), *înstreinați-s* (f. 6^v), *să ție* (f. 6^v), *ți<-i>* (f. 2^r, 5^r), *țiind* (f. 8^v), *oiu înțeleage* (f. 8^v), *Dumnezeu* (f. 1^v, 4^r, 4^v, 5^r, 7^r), *zi* (vb. imp. prez. pers. 2 sg., f. 1^v), *zi* (s. f., f. 3^v), *tu-ntemeiezi* (f. 1^v), *deșchizi* (f. 4^r), *oi/va zice* (f. 6^v, 8^r), *slobози* (f. 4^v), *vezi* (f. 4^v), *auzi* (f. 4^v), *păzește* (f. 9^v), dar apar rareori și cu caracter dur – *să răzlețără* (f. 6^v), *ț-ai* (f. 2^r), *netezască* (f. 2^v), *samă* (f. 7^v)⁵², *să* (pron. refl. se; apar totuși două ocurențe în care *s* este pronunțat moale [f. 6^r, 7^v]⁵³); azi durificarea nu e prezentă în sud-estul Transilvaniei, Muntenia propriu-zisă, Dobrogea și o zonă restrânsă din munții Apuseni⁵⁴; în textele literare religioase din acea perioadă apar doar formele moi⁵⁵;
- *u* netrecut la *î* în *poruncă*, *frumsește*: în sudul Transilvaniei apar ambele fonetisme⁵⁶; în textele literare religioase, întâlnim formele cu *u*⁵⁷;

⁴⁶ GB, p. 140.

⁴⁷ GB, p. 141.

⁴⁸ GB, p. 409.

⁴⁹ GB, p. 133.

⁵⁰ GB, p. 134.

⁵¹ GB, p. 412.

⁵² Ar putea fi vorba aici de influența originalului.

⁵³ Oricum, nu e specific, fiindcă *s* dur în pronumele reflexiv *se* este întâlnit în toată Dacoromania (GB, p. 137).

⁵⁴ GB, p. 137.

⁵⁵ GB, p. 409.

⁵⁶ GB, p. 116; Ion Gheție și Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 110.

⁵⁷ GB, p. 412.

- *v* trecut la *f* în *sfânt(ă)* (f. 1^v, 2^v, 4^r [$\times 3$], 4^v, 5^r [$\times 4$], 7^r, 8^v), *sfînția* (f. 4^v); nu există atestări ale formelor cu *v* pentru sfârșitul secolului al XVIII-lea în sudul Transilvaniei⁵⁸.
- *e > i* și nesincopat în *direptate* (f. 4^v, 6^v, 8^r), *diregi* (f. 5^v), *nedireaptă* (f. 5^v), *direptului* (f. 6^r), dar și *dreptul* (f. 7^v); formele cu *i* nesincopat s-au păstrat până în zilele noastre în vestul țării, într-o arie care include și sud-vestul Transilvaniei⁵⁹; în literatura epocii, se întâlnesc ambele variante, preponderente însă fiind formele sincopate⁶⁰; faptul că în textul nostru situația este inversă (preponderente fiind formele nesincopate) s-ar putea datora constrângerilor de ritm ale textului poetic, singura ocurență a unei forme sincopate (*dreptul*) presupunând și modificarea versului (și *direptul > iară dreptul*);
- absența lui *i* epentetic în *pânea* (f. 3^r), *mânile* (f. 6^v), *mâni* (f. 8^r), fonetism întâlnit frecvent în Transilvania după secolul al XVII-lea⁶¹, deși în textele religioase din sud-vestul Transilvaniei din perioada respectivă apare frecvent forma diftongată⁶².

Alte trăsături ale limbii textului sunt comune cu cele ale limbii *Psaltirii* lui Dosoftei și de asemenea se întâlnesc și în sudul Transilvaniei:

- forme verbale iotacizate: *să scază* (f. 3^v), *să piarză* (f. 5^v, 7^r [$\times 2$]), *să auză* (f. 7^r), *să arză* (f. 7^v), *să (nu) vază* (f. 7^v [$\times 2$]), *să cază* (f. 5^v), *să văz* (f. 9^r), *să ceaie* (f. 3^v), *să ție* (f. 7^r), *să piaie* (f. 7^v), *țiind* (f. 8^v); există însă și forme neiotacizate: *țin* (vb. ind. prez. pers. 3 pl., f. 3^v); azi formele iotacizate ale verbelor cu radical în *t* și *d* sunt întâlnite în estul Olteniei, Muntenia propriu-zisă, sudul Transilvaniei și o parte a Dobrogei⁶³; în documente, în sudul Transilvaniei nu au fost consemnate decât forme iotacizate⁶⁴; sunt caracteristice literaturii religioase din Transilvania de sud-vest din perioada 1715–1780⁶⁵;
- pronunția dură a lui *r* în *răvarsă* (f. 4^v)⁶⁶, dar moale la final de cuvânt în *sporiu* (f. 6^r), *vânătoriul* (f. 7^r); ambele situații sunt caracteristice sud-vestului Transilvaniei⁶⁷ și se întâlnesc și în literatura religioasă a epocii în aceeași regiune⁶⁸.

⁵⁸ GB, p. 131.

⁵⁹ GB, p. 110.

⁶⁰ GB, p. 412.

⁶¹ GB, p. 113.

⁶² GB, p. 409.

⁶³ GB, p. 166.

⁶⁴ GB, p. 167.

⁶⁵ GB, p. 410.

⁶⁶ GB, p. 151.

⁶⁷ GB, p. 151, 154–155.

⁶⁸ GB, p. 413.

Faptul că, acolo unde în regiunea de proveniență a dascălului Ioan Popovici aveau circulație și pronunția dură și cea moale a anumitor consoane, el alege de cele mai multe ori numai una din pronunții poate avea ca explicație influența textelor religioase ale vremii, unde se constată folosirea doar a uneia din variante (de regulă cea care apare și în textul nostru), autorul copiei având o ocupație care îl pune în contact foarte des cu astfel de texte.

5. CONCLUZII

Varianta din manuscrisul de față este o copie prelucrată a psalmilor dosofteieni în ce privește conținutul, dar destul de fidelă sub aspect grafic. Pe lângă reordonarea materialului psalmilor și selecția pe care a operat-o asupra textului, modificările de ordin textual sunt în general motivate lingvistic. Astfel, receptarea textului dosofteian, la mai bine de un secol distanță și în altă zonă geografică, s-a făcut ținând seama de particularitățile limbii copistului, aceasta fiind cauza, în unele situații, pentru modificări de amploare ale versurilor. În alte situații, constrângerile de ritm și rimă au determinat păstrarea unor fonetisme cu circulație mai redusă în regiunea de proveniență a copistului, cum ar fi nesincoparea vocalei *i* în cuvinte ca *direptate*, însă acolo unde s-a putut, dascălul Ioan Popovici a modificat versul astfel încât să poată folosi forma sincopată.

6. NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Grafia manuscrisului nu pune probleme deosebite. Astfel, pentru redarea diftongului *ea* atât provenit din diftongarea unui *e* în poziție moale (*beseareca*, *blândeate*, *mearge*, *odihneaste*, *prisoaseaste*, *reace*, *scumpeate*, *seate* etc.), cât și la final de cuvânt (*cea*, *să dea*, *lumea*, *marea*, *mișea* etc.), dascălul Ioan Popovici folosește slova **ѣ**, deși în originalul după care copiază textul, Dosoftei folosește slova **а**; de fapt, în manuscrisul nostru nu întâlnim slova **а**.

Pentru redarea vocalei *î* înaintea de consoanele nazale *n* sau *m* la interiorul cuvântului (*blândă*, *blândeate*, *când*, *cânta*, *cântece*, etc.), Ioan Popovici folosește doar slova **ѣ** (urmată de **н/м** pentru redarea consoanei nazale), în opoziție cu Dosoftei, care folosea slova **ѣ**.

Dacă la Dosoftei slovele **ѣ** și **ѣ**, deși au în general valorile curente, apar în numeroase cazuri cu alte valori (**ѣ** pentru *î* și **ѣ** pentru *ă*, în general la final de cuvânt)⁶⁹, în manuscrisul nostru această confuzie nu este întâlnită, existând o împărțire clară a valorilor. Excepții sunt două: o greșeală evidentă ca *răzlețâră*, scris **ржзлецъръ**, și *sânțeți*, scris **сѣнѣци**, ambele pe f. 6^v.

⁶⁹ Ursu, *op. cit.*, p. XLIII.

O ultimă particularitate ce trebuie discutată are legătură cu originalul după care a fost copiat textul. În tipăritura dosofteiană, formele neaccentuate ale pronumelor personale și prepoziția *în* (atunci când, după cuvinte terminate în vocală, aceasta pierde vocala inițială *i*), nu sunt legate de cuvântul precedent, ci de cuvântul următor, chiar și atunci când acesta începe cu o consoană, ceea ce face pronunția dificilă⁷⁰. N. A. Ursu alege să le transcrie diferențiat: pe formele neaccentuate ale pronumelor le leagă de cuvântul următor, dar prepoziția o leagă de cuvântul anterior, deși admite că, pentru a se vedea mai bine această particularitate a textului dosofteian, poate că ar fi fost mai bine să procedeze la fel și în cel de-al doilea caz. Dascălul Popovici, deși nu transcrie prepoziția prin *н*, cum este în *Psaltire*, ci prin *п*, leagă totuși această prepoziție de cuvântul următor, aidoma lui Dosoftei. Bineînțeles, în astfel de situații, totuși slova *п* ar putea avea valoarea *în*, cum o are și în alte cuvinte unde se află la poziție inițială (*împărate, în osândă, înspăimată, înșală*), însă aceasta ar presupune apariția unei silabe în plus și stricarea ritmului versurilor. De altfel, o modificare ca aceea din versul „Și n-țărăna sa s-or stânge”, în loc de „Și la țărna lor s-or stânge”, unde copistul a trebuit să înlocuiască și prepoziția tocmai din cauza silabei în plus care apare odată cu înlocuirea formei *țărănă* cu *țărănă*, este un argument în plus pentru interpretarea pe care noi am dat-o slovei *п* în astfel de situații.

1^v <Psalmul 103>

Sufletul/ mieu, ură bine
Lui Dumnezeu cum să vine
Și-i zi, Doamne, să trăiască
Mărirea ta și să crească.
Să te-mbraci cu mărturie, (5)
Cu frumsețe și tărie.
Tu-ntemeiezi cu cuvântul
De stă neclătit pământul
Și stă gata să te asculte,
Să dea apa preste munte, (10)
Iar de sfânta ta poruncă
Va fugi din deal la luncă
Și-i va mearge detunată,
De glasul tău înspăimată. //
2^r Nuorii ț-ai pusu-ți scară, (15)
Când vei să pogori în țară.
Caii îți <sânt>⁷¹ iuți ca vântul,
De merg unde ț<-i> cuvântul,
Și ca gândul/ merg de tare
Îngerii tăi⁷² cei călare, (20)

Și pedestrima ca focul
Mearge strălucind cu totul.
Tu trimiți ape prin tăuri
De cură printre munți râ<u>ri,
De să toate hieri adapă (25)
Și le prisoseaște apă.
Și colunii când li<-i> seate,
Tu-i adăpi fără scumpeate.
Tu strângi pasările n-vorbă
La părau ce vin să soarbă. / (30)
2^v Di pin pietri⁷³, di pin gauri
Slobod cântece și glasuri.
Tu dai fânului să crească,
Dobitoacelor să pască,
Tu crești pajiștea cea moale (35)
De scoate grâ<u>l din foale,
De-și culeg oamenii hrană
Să le fiie și pre iarnă.
Culeg pita cu sudoare
Să mănânce la răcoare, (40)
Din pământ agonisită,

⁷⁰ Ursu, *op. cit.*, p. LV.

⁷¹ Întregire după ediția tipărită la 1673.

⁷² Scris: *мен*.

⁷³ Scris: *нієрпїи*.

Pre porunca⁷⁴ ta cea sfântă.
 Și le-ai dat vinul să-și facă
 Veselie, să le placă.
 Cu oloiu să-și netezască (45)
 Fața și să să crăvească //

3^r Cu pânea cea de mâncare,
 Să să facă omul tare.
 Și ca chiedrul din Livanul
 Să-i răsădești pre tot anul. (50)
 Acolo vrabii ș-or face
 Cuiburi, de-or șădea cu pace,
 Că le iaste rodionul
 Povață, pus de la Domnul.
 Cerbilor le-ai dat să salte (55)
 Pre munți⁷⁵ cu dealuri nalte⁷⁶,
 Și iepurilor scăpare
 Le-ai dat s-aibă supț jghiab mare.
 Luna o-ai făcut cu rază,
 Să crească n-vremi și să scază, (60)
 Și soarele-și nimereaste
 Apusul ce odihneaste.
 Din tunearec făcuși noapte,
 De ies gadinile toate. /

3^v Lupii urlă și scâncează (65)
 Când la vânat să gătează,
 Să ceaie și să răpească
 De la Domnul să-i hrănească,
 Până când răsare soare
 Și merg cineși la-nchisoare. (70)
 Și omul, fără de greață,
 Iase n-treabă n-dimineată
 De lucrează până n-seară,
 Zi de iarnă și de vară.
 Cătu-s, Doamne, de tocmite (75)
 Lucruri ce-ai făcut mai nainte
 Și marea cătu-i de lată
 Și largă și desfătăta!
 Într-însa să țin heri multe,
 Jigani mari și mărunte. (80)
 Preste luciu⁷⁷ de genune

Trec curabii cu minune. //

4^r Acolo le vine toană,
 De-și fac chiții joc și goană.
 Și toate la tine caută (85)
 Să le dai hrană bogată.
 Cându-ți deșchizi sfânta mână,
 Atunci toată lumea-i plină
 De biușug și de dulceață
 Și petrec toți bine n-viață. (90)
 Iar când întorci fața sfântă,
 Toată lumea să-nspăimântă.
 Când li<-i> luaa duhul, s-or stânge
 Și n-țărâna sa s-or strânge.
 Duhul tău când vi<i> trimite, (95)
 S-or zidi ca mai nainte.
 Iară eu, Dumnezeu sfinte,
 Voi cânta ca mai nainte.
 De acum până n-vecie,
 Mila Domnului să fie! /

4^v **Psalmul al 5**
 Slobozi, Doamne, <n->urechi sfinte
 Graiu cu de jale cuvinte
 Și-mi ascultă mișea rugă
 La greu, ce-ți sânt a ta slugă,
 Dumnezeu și împărate, (5)
 Că mă rog cu dreptate.
 Încă ziori nu răvarsă
 De soare, când va să iasă,
 Sfinția Ta-mi auzi glasul
 Și mă vezi preste tot ceasul. (10)
 Că tu, Doamne, n-fârdeleage
 Pre nime nu lași s-alearge
 Și n-casa ta nu avea parte
 Vicleanul, ce-a sta departe. //

5^r Strâmbii nu lași să trăiască, (15)
 De aproape să te privească⁷⁸,
 Că de sfânta-ți căutătură
 S-or face pizmașii zgură.
 Urât-ai pre toți făloșii

⁷⁴ Scris: поѣсѣнка.

⁷⁵ Scris: мѡнѡци; altă lecțiune posibilă: *munți*.

⁷⁶ Scris: ꙗнѡлѡте; altă lecțiune posibilă: *înalte*.

⁷⁷ Scris: лючюѡ.

⁷⁸ Scris: привѡскѡ.

Și vei piarde mincinoșii (20)
 Și de om ce varsă sânge
 Ți<-i> greață a te atinge.
 Iară eu, Dumnezeu sfinte,
 Cu mila ta de mai nainte,
 5^v Îți voi u-ntra⁷⁹ <n->sfânta casă, (25)
 Unde șazi, Doamne, la masă,
 Și m-oiu-nchina⁸⁰ cu rugă,
 În frica ta, ce ți-s slugă,
 În besearca ta sfântă.
 Și mă du fără de smântă / (30)
 Spre adevăr, să nu duc greață,
 Că tu, Doamne-mi ești povață
 Și spre tine-mi diregi pașii,
 Ca să nu-mi strice pizmașii.
 Că li<-i> gura nedireaptă (35)
 Și li<-i> inima deșartă.
 Cu gâtleajele căscate,
 De izbucnesc răutate,
 Cu graiuri necuvioase,
 Ca un mormânt plin de oase. (40)
 Și cu limba lor înșală,
 Să facă n-lume zmințeală.
 Ci le dă, Doamne, osândă
 Să nu-și laude n-dobândă.
 Sfaturile să le piarză (45)
 Și din mila ta să cază. //
 Cu a lor păgânătate
 6^r Să-i urnești la greutate,
 Că te, Doamne, mânără
 Clevetindu-te⁸¹ prin țară. (50)
 Iară ceia ce te așteaptă,
 Pre toți să-i bucuri cu plată.
 Cu tine n-veaci să petreacă
 Bucurie, să le placă.
 Să se laude cu tine (55)
 Carii ți-vor numelui bine,
 Că dai bună cuvântare
 Direptului și sporiu mare.
 Doamne, n-scut⁸² de bună vreau

Ne-ncununi cu mângâiare. (60)
 De acum până n-vecie,
 Mila Domnului să fie⁸³. /

6^v **Psalmul lui David 57. David**
 De-adevăr⁸⁴ de grăiți bine,
 N-direptate cum să vine,
 De vă arătați cu blândețe
 Carii sânteți pre județe,
 Când la inimă vă zace (5)
 Strâmbătatea ce vă place
 Și vi-s mânilor deprinse
 A lua cînste cu dînse,
 Înstreinați-s din mătrice
 Păcătoșii, și li-oi zice (10)
 Că din zgău să răzlețără⁸⁵
 În minciuni de rătăciră. //
 7^r Ca viperea n-veninează
 Cu mușcătura, să piarză,
 Și cuvânt cu dreptate (15)
 Nu-l vor nice de departe
 Să-l auză, s-aibă trudă,
 Ca și aspida cea surdă
 De descântec ce vânează
 Vânătorul să o piarză. (20)
 Ci le dă, Dumnezeu sfinte,
 Certare, să ție minte.
 Și-i ucide preste falcă,
 Să le frângi dinții, să tacă.
 Și răilor le despică⁸⁶ (25)
 Fălcile cu care strică, /
 7^v Fă-i ca apa ce-i vărsată,
 Ce nu-i în samă băgată.
 Și arcul să-și tragă moale,
 Să se slăbească din foale, (30)
 Să piaie ticăitește,
 Ca ceara ce să topește,
 Și ca cubelcii să arză
 De soare, și să nu-l vază.
 Ca păducei<-i> să seace (35)

⁷⁹ Scris: *лтра*; altă lecțiune posibilă: *întra*.

⁸⁰ Scris: *лчина*; altă lecțiune posibilă: *închina*.

⁸¹ Scris inițial: *креветиндѣте*, apoi corectat prin scrierea slovei *л* peste slova *р*.

⁸² Scris: *скѣрътъ*.

⁸³ Fragmentul *domnului să fie* este scris cu litere latine în ortografie maghiară: *domnului sze fie*.

⁸⁴ Scris: *дѣ девѣръ*.

⁸⁵ Scris: *рѣзлецѣръ*.

⁸⁶ Scris: *десѣикъ*.

- De pojar și de vânt reace.
Cu urgie să dea n-râpă,
Să-i soarbă de vii cu pripă.
Iară dreptul, lăsând rază,
Va ieși pentru să vază. // (40)
- 8^r Și va sta cu față blândă
Privindu-i duși în osândă.
Și să va spăla de sânge
Pre mâni când răi<i> s-or stânge.
Și adevăr va zice omul (45)
Că de toate știe Domnul.
Și va face Domnul parte
Celor buni de dreptate,
Iar celor strâmbi cu căutare
Le va da Domnul certare. (50)
De-acum până în vecie,
Slavă Domnului să fie.⁸⁷ /
- 8^v **Psalmul lui David**⁸⁸ **100**
De mila ta, Doamne sfinte,
Și de județu țiind minte,
Voiu⁸⁹ cânta ș-oiu înțeleage
Fără vină ce voiu merge
Pre cale-nt-această viață, (5)
Ca să-mi fii fără de greață
Când petrec fără de vină
Și cu inimă senină
În mijlocul casii meale,
Ferindu-mă de sminteale. // (10)
- 9^r N-am suferit strâmbătate
Nice să văz de departe.
Ceia ce-ș ies din tocmeală
I-am urât ca o sminteală.
Nu s-au dat cu mine n-viață (15)
Cel cu inima sumeață,
Și cu cel fără credință
Nu mi-am făcut cunoștință,
Ci l-am scosu- / cu ocară
Pre clevednicul afară. (20)
Cel cu căutătura mândră
Nu l-am avutu- / în sâmbra, /
- 9^v Nici am lăsat mincișosul
Să strice cuiva folosul.
În casa mea n-au fost harnic (25)
Să petreacă omul falnic,
Ce-am căutat cu față lină
Cătră cel fără de vină,
Ce să păzească de vină
Ca să-și facă slujba plină. (30)
Ce folos iaste de cinste
Omului fără de minte, //
Ce-și dă firea omenească
Pre fire dobitocească?
Slavă Domnului să fie (35)
Că ne-au scos de la robie
Și ne-au pus la veselie,
Să-i cântăm cu bucurie.
De acum până n-vecie,
Mila Domnului să fie!

FOUR PSALMS OF METROPOLITAN DOSOFTEI IN A MANUSCRIPT COPIED
AT THE END OF THE 18TH CENTURY

Abstract

In this paper, we publish an edition of a copy of four versified psalms belonging to metropolitan Dosoftei: psalms no. 103, 5, 57, 100. We discuss the textual particularities of the copy, which presents intentional omissions, reordering and insertions. We also show how a poetic religious

⁸⁷ Ultimele două versuri sunt scrise cu litere latine în ortografie maghiară: *Deakum pene en vetsie / Szlave domnului sze fie.*

⁸⁸ D-ul inițial este scris în alfabet latin.

⁸⁹ Scris inițial cu *d* în alfabet latin, care a fost apoi îndreptat în slova chirilică **д**.

text written with more than a century before is processed in the course of its transmission taking into consideration the copyist's own language.

Cuvinte-cheie: psalmi, Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, copie parțială, copie nepublicată.

Keywords: psalms, Dosoftei, *Versified Psaltery*, partial copy, unpublished copy.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

Emanuela Timotin, Daniar Mutalâp

CELE MAI VECHI VERSIUNI ROMÂNEȘTI ALE IMNULUI ACATIST. MANUSCRISE ȘI COPIȘTI¹

Articolul de față se oprește asupra tradiției românești a *Imnului Acatist*, mai exact asupra primelor codice românești cuprinzând acest poem dedicat Maicii Domnului. Scrierea, cea mai importantă compoziție liturgică bizantină consacrată Fecioarei Maria, a fost, foarte probabil, compusă în secolul al V-lea², iar din secolul al X-lea se citește în a cincea sâmbătă din Postul Mare în lumea ortodoxă³. *Imnul* stă la baza programului iconografic intitulat „ciclul Acatist”⁴.

În spațiul românesc, primele sale reprezentări apar la sfârșitul secolului al XIV-lea, la Mănăstirea Cozia⁵, iar primele transpuneri în limba română în secolul al XVII-lea. În acest veac, regăsim versiuni românești sau slavo-române ale *Imnului Acatist* în trei codice (ms. rom. 170, 540 și 1348) din Biblioteca Academiei Române din București (de aici înainte BAR), precum și în mai multe tipărituri din a doua jumătate a secolului, realizate sub patronajul unor înalți ierarhi din Moldova și Țara Românească. Astfel, *Imnul Acatist* este tipărit la Uniev, în 1673, de mitropolitul Dosoftei⁶; apare la București, pe vremea păstoriei lui Teodosie, în

¹ Această lucrare este finanțată printr-un grant al Ministerului Educației și Cercetării din România, CNCS – UEFISCDI, proiect nr. PN-III-P4-ID-PCE-2020-0995, în cadrul PNCDI III, *Cele mai vechi versiuni românești manuscrise și tipărite ale Imnului Acatist (sec. XVII). Istoria unei scrieri liturgice între text și imagine*.

² Pentru argumente în acest sens, care contrazic opinii anterioare, conform cărora *Imnul* ar fi o compoziție datând din secolul al VI-lea și atribuită lui Roman Melodul, vezi Leena Mari Peltomaa, *The Image of the Virgin Mary in the Akathistos Hymn*, Leiden–Boston–Köln, 2001; E. M. Toniolo, OSM, *Akathistos, inno alla madre di Dio*, edizione metrica, mistagogia, commento al testo, Roma, 2017.

³ Pentru contextele liturgice în care a fost cântat *Imnul Acatist*, vezi Elina Dobrynina, „The Akathistos Hymn”, în Vasiliki Tsamakda (ed.), *A Companion to Byzantine Illustrated Manuscripts*, Leiden–Boston, 2017, p. 329–330.

⁴ Efthalia Constantinides, „The Question of the Date and Origin of the Earliest Akathistos Cycles in Byzantine Monumental Painting in the Light of the Akathistos of the Olympiotissa at Elasson”, în *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik*, XXXII, 1982, p. 503–512; Alexandra Pätzold, *Der Akathistos-Hymnos. Die Bilderzyklen in der byzantinischen Wandmalerei des 14. Jahrhunderts*, Stuttgart–Wiesbaden, 1989; I. Spatharakis, *The Pictorial Cycles of the Akathistos Hymn for the Virgin*, Leiden, 2005.

⁵ Vezi Gordana Babić, „L’iconographie constantinopolitaine de l’Acatiste de la Vierge à Cozia (Valachie)”, în *Zbornik radova Vizantoloskog Instituta*, 14–15, 1973, p. 173–189.

⁶ Pentru această versiune a *Acatistului*, încă needitată, vezi I. Bianu, N. Hodoș, *Bibliografia română veche*, vol. I (1508–1716), București, 1903, p. 215; Cristina-Ioana Dima, „Primele traduceri românești ale Acatistului Maicii Domnului”, în LR, LVIII, 2009, p. 74–85.

perioada 1679–1683, probabil în 1681⁷; este imprimat la Snagov, în 1698, de Antim Ivireanul, pe când acesta era ieromonah al mănăstirii⁸, dar și la Buzău, în 1700, în cadrul *Triodului* tradus de Mitrofan, episcopul Buzăului⁹.

Cele mai vechi versiuni ale *Imnului Acatist* se regăsesc în manuscrisele rom. BAR 540 și 170, despre care s-a considerat că ar data de pe la jumătatea secolului al XVII-lea¹⁰. Cele două codice au fost însă puțin cercetate, cu excepția notabilă a studiilor dedicate tradiției românești a *Imnului Acatist* și *Paraclisului Precistei*, realizate de Mariana Costinescu, în 1979, respectiv de Cristina-Ioana Dima, în 2009¹¹.

Analiza de față își propune să revină asupra acestor texte și să evidențieze contextul în care ele au fost scrise, oprindu-se asupra unor aspecte pe care le considerăm insuficient studiate: compoziția codicelor din care fac parte și profilul scribilor care le-au transpus pe hârtie.

I. MANUSCRISELE 540 ȘI 170 ȘI RELAȚIA LOR CU ALTE CODICE DIN EPOCĂ

a) Ms. rom. BAR 540, realizat de mai multe mâini (vezi *infra*, II), este un codice de 218 file, dintre care primele trei, nenumerotate, sunt albe. Tot albe sunt și filele 212–215.

Manuscrisul cuprinde două tipuri de texte biblice, anume *Psalmi* (f. 1^r–159^v, 211^r–211^v) și *Odele*¹² (f. 160^r–171^v), și două scrieri dedicate Maicii Domnului,

⁷ Tipăritura, conservată fragmentar sub cota CRV 81A la Biblioteca Academiei Române din București, nu a fost repertoriată în *Bibliografia românească veche*. Pentru descrierea și datarea sa, vezi I. Corfus, „Contribuții la *Bibliografia românească veche*”, în *Revista istorică română*, XV, 1945, p. 499; Daniela Poenaru, „Contribuții la *Bibliografia românească veche*”, Târgoviște, 1973, p. 23–24; Arhim. P. Chițulescu, „Completări și îndreptări la *Bibliografia românească veche*”, în *Libraria. Studii și cercetări de bibliologie*, XIV–XV, 2015–2016, p. 141–163; idem, „Un *Acatist* necunoscut tipărit la București”, în *Tezaur* 2021, martie, p. 8; Emanuela Timotin, „Două descântece românești inedite pe marginea unui *Acatist al Născătoarei de Dumnezeu* tipărit în a doua jumătate a secolului al XVII-lea”, în Cristina-Ioana Dima, A.-M. Gherman, G. Mihăilescu (ed.), *De rebus Philologiae mirabilibus. In honorem Mihai Moraru*, București, 2021, sub tipar.

⁸ Pentru un exemplar din această tipăritură, vezi arhim. P. Chițulescu, „O redescoperire: un *Acatist* tipărit la Snagov în 1698 de către Sfântul Antim Ivireanul”, în *Libraria. Studii și cercetări de bibliologie*, VIII, 2009; idem, art. cit., 2015–2016, p. 144.

⁹ Vezi I. Bianu, N. Hodoș, *op. cit.*, p. 401–409.

¹⁰ Pentru această problemă, pe care ne propunem să o tratăm într-o cercetare distinctă, vezi mai ales I. Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I, București, 1907, p. 391–392; I. Bianu, R. Caracaș, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. II, București, p. 283–284; G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I, București, 1978, p. 52, 136–137; Mariana Combiescu, „Psaltirea de la Mehadia”, în LR, XVII, 1968, nr. 3, p. 263.

¹¹ Mariana Costinescu, „Versiuni din secolul al XVII-lea ale *Acatistului și Paraclisului Precistei*”, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. 3, București, 1974, p. 217–239; Cristina-Ioana Dima, art. cit.

¹² În filologia română, aceste texte au fost denumite frecvent „cântări scriptuare”; vezi, de exemplu, I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, vol. I, București, 1916, p. XVII, LXIV–LXVI și P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei RPR*, vol. I, București, 1959, p. 324. Vom folosi aici alternativ ambele denumiri.

Imnul Acatist (f. 172^r–203^v) și *Paraclisul Maicii Domnului* (f. 204^r–210^v)¹³. Textele sunt scrise în limba română, iar titlurile lor în slavonă.

Д[а]в[и] да проорока и царѣ ꙗкоу ѿ кадисма ѿ, ꙗкоу ѿ (A lui David prorocul și împăratul cântare 1, catisma 1, psalm 1) (f. 1^r–159^v)

ꙗкоу ѿ Моисеѣ въ исходѣ ѿ (Cântarea lui Moise la Ieșire) [= Ieșire 15:1–19]¹⁴ (f. 160^r–161^v)

ꙗкоу ѿ Моисеѣ о вторѣм законѣ вѣ (Cântarea lui Moise, din „A doua lege”) [= Deut 32:1–43] (f. 161^v–164^v)

М[о]л[итва] Янина м[а]т[е]ре Самуїлева (Rugăciunea Anei, mama lui Samuil) [= 1 Regi 2: 1–10] (f. 164^v–165^v)

М[о]л[итва] Аввакума проорока (Rugăciunea prorocului Avacum) [= Avacum 3: 2–19] (f. 165^v–167^r)

М[о]л[итва] Ісаїа проорока (Rugăciunea prorocului Isaia) [= Isaia 26: 9–20] (f. 167^r–168^r)

М[о]л[итва] Іони проорока (Rugăciunea prorocului Iona) [= Iona 2: 3–10] (f. 168^r–168^v)

М[о]л[итва] Азарїина въ книги Даниїла проорока (Rugăciunea lui Azarie din cartea prorocului Daniel) [= 3 tineri 2–33/ Dan 3:26–56] (f. 168^v–170^r)

ꙗкоу ѿ трѣхъ отроцѣхъ (Cântarea celor trei coconi) [= 3 tineri 34–65/Dan 3:57–88] (f. 170^r–170^v)

ꙗкоу ѿ Богородици еже въ Луцы сѣга свѣта (Cântarea Născătoarei de Dumnezeu din Evanghelia Sfântului Luca) [Luca 1:46–55] (f. 170^v–171^r)

ꙗкоу ѿ Захарїа отъ Прѣдтечева въ Луцы свѣта (Cântarea prorocului Zaharia, părintele Înainte-Mergătorului, din Evanghelia lui Luca) [Luca 1:68–79] (f. 171^r–171^v)

Въ п[а]т[р]окъ в[е]ч[ер] ѿ нед[ел]а пос[та], вываетъ слоужба акадистоу Прѣсвѣтѣи Б[огороди]ци на г[оспод]и възвахъ страхъ, гласъ ѿ подъ вѣсе оупованіе (Vinerea seara a cincea duminică din post se face slujba Acatistului Preasfintei de Dumnezeu Născătoare, cu „cătре Domnul strigat-am frică”, glasul al 6-lea sub „toată nădejdea”) (f. 172^r–203^v)

Чстны параклисъ прѣсвѣтѣи Б[огороди]ци, Тропар гласъ четвърти (Cinstitul Paraclis al Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, tropar glasul al patrulea) (f. 204^r–210^v)

Синъ ꙗкоу ѿ ꙗкоу писалъ естъ Д[а]в[и]дъ и вънѣ числа стонпѣтдесѣтихъ ꙗкоу ѿ, егда едни врасѣ съ Голїаѣмъ (Acest psalm deosebit l-a scris David peste numărul 150 psalmi, când s-a bătut singur cu Goliat) (f. 211^r).

Pe filele 134^v–135^r există o listă de cheltuieli, scrisă de un posesor ulterior al codicelui, în veacul al XVIII-lea.

La sfârșitul codicelui, pe fila 211^v, există o scurtă însemnare, realizată de unul dintre principalii scribi ai codicelui, cuprinzând un fragment din textele de

¹³ Pentru descrieri mai succințe ale codicelui, vezi I. Bianu, R. Caracaș, *op. cit.*, p. 283–284; G. Ștrempel, *op. cit.*, p. 136–137.

¹⁴ Între paranteze drepte, am notat pasajele biblice scrise sub titlurile menționate.

tipul întrebări și răspunsuri¹⁵. Întrebarea și alte câteva litere sunt scrise cu chinovar. Întrebarea privește numărul părților din care a fost făcut Adam. Răspunsul este fragmentar, dar arată că însemnarea valorifică o tradiție conform căreia primul om a fost creat din șapte părți¹⁶.

*Vüpros*¹⁷: Din ce feace Dum<nezeu> pre Adam?

*Otvet*¹⁸: Din 7 părți. Fece trupul den pământ, p-al doile fece oasele din piatră, al treile singele din roauă și din mare, al patru suflare din vânt, iar suflare den duhul lui Dum<nezeu>¹⁹.

În ceea ce privește scrierea psalmilor, observăm că psalmul 20 este scris de două ori. Doar partea sa inițială (Ps 20:1–3) este copiată de un prim scrib; psalmul este copiat încă o dată, integral, de o altă mână (f. 32^r–32^v).

Psalmii 1–150 sunt organizați în douăzeci de catisme²⁰, organizare pe care o regăsim și în psaltiri din secolul al XVI-lea, precum *Psaltirea Hurmuzaki*,

¹⁵ Pentru astfel de scrieri în limba română, vezi N. Iorga, „Cărți și scriitori români din veacurile XVII–XIX: *Întrebările lui Panaghiot Filozoful. Istoria Rusiei. O formulă de testament. Conachi, Lazăr, Eliad, Vaillant*”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Literare*, seria II, XXIX, 1907, p. 169–179; Al. Ciorănescu, „Întrebări și răspunsuri”, în *Cercetări literare*, I, 1934, p. 47–82; N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, *Epoca influenței grecești*, București, 1938, p. 26–30; E. Turdeanu, „Dieu créa l’homme de huit éléments et tira son nom des quatre coins du monde”, în *Apocryphes slaves et roumains de l’Ancien Testament*, Leiden, 1981, p. 405–435 (prima ediție în *Revue des études roumaines*, XIII–XIV, 1974, p. 163–194); Cătălina Velculescu, „Pentru fulgere și pentru tunete cum să fac, ediție și studiu introductiv”, în *Texte uitate – texte regăsite*, vol. I, București, 2002, p. 45–72; eadem, „Nebunul înțelept, ediție și monografie”, în *Texte uitate – texte regăsite*, vol. II, București, 2003, p. 215–278; P. V. Haneș, „Un tricentenar Milescu, Cartea cu întrebări (1661–1961)”, în *Glasul Bisericii*, XXI, 1962, nr. 1–2, p. 80–91; V. Cădea, *Rățiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, 1979, p. 89–105; Al. Mareș, „Pasaie obscure din *Disputa lui Panaghiot filozoful cu Azimit papistașul*”, în *Per Teresa obiettivo Romania. Studi, ricerche in ricordo di Teresa Ferro*, Udine, 2009, p. 295–305; Laura Bădescu, „Întrebări și răspunsuri în literatura română veche”, în I. Boldea (ed.), *Globalization and intercultural dialogue: multidisciplinary perspectives*, Târgu-Mureș 2014, p. 1106–1116; Cristina-Ioana Dima, „Cărți populare pe filele vechilor tipărituri românești din secolul al XVII-lea”, în LR, LXIV, 2015, p. 537–538.

¹⁶ Pentru această tradiție, vezi și E. Turdeanu, art. cit.; G. Macaskill, „2 Enoch: Manuscripts, Recensions, and Original Language”, în A. A. Orlov, G. Boccacini (ed.), *New Perspectives on 2 Enoch: No Longer Slavonic Only*, Leiden–Boston, 2012, p. 94–98.

¹⁷ Sl., în trad.: *întrebare*.

¹⁸ Sl., în trad.: *răspuns*.

¹⁹ Însemnarea pare a cuprinde unul dintre cele mai timpurii exemple de scriere de tipul întrebări și răspunsuri în literatura română; cf. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 27.

²⁰ Pentru sensurile termenului *catismă* în terminologia ortodoxă, vezi Elizabeth M. Jeffreys *et alii*, *Kathisma*, în Al. P. Kazhdan (editor in chief), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. II, New York–Oxford, 1991, p. 1116. Iată organizarea textului în catisme în codicele descris aici: catisma I [Ps 1–8] (f. 1^r–11^v); II [Ps 9–16] (f. 11^v–24^r); III [Ps 17–23] (f. 24^r–35^v); IV [Ps 24–31] (f. 35^v–43^r); V [Ps 32–36] (f. 43^r–50^v); VI [Ps 37–45] (f. 50^v–60^r); VII [Ps 46–54] (f. 60^r–68^r); VIII [Ps 55–63] (f. 68^r–74^v); IX [Ps 64–69] (f. 74^v–81^v); X [Ps 70–76] (f. 81^v–89^v); XI [Ps 77–84] (f. 89^v–99^r); XII [Ps 85–90] (f. 99^r–106^r); XIII [Ps 91–100] (f. 106^r–113^r); XIV [Ps 101–104] (f. 113^r–119^v); XV

Psaltirea Scheiană, *Psaltirea Voronețeană*, *Psaltirile* coresiene sau în *Psaltirea slavo-română*, redactată în Moldova, în perioada 1573–1585 (ms. rom. BAR 3465, f. 1–177^v)²¹. Împărțirea psalmilor în catisme arată că aceștia erau destinați citirii liturgice de-a lungul unei săptămâni.

La rândul lor, odele sau cântările scriptuare erau folosite în Biserică încă de la începutul creștinismului²² și au continuat să fie utilizate frecvent în ritualul liturgic al Bisericii Ortodoxe, fiind adesea citite în cheie creștină²³.

Asocierea dintre psalmi și cântările scriptuare este atestată deja în manuscrisele bizantine și a fost considerată un indiciu al caracterului liturgic și devoțional al respectivelor codice²⁴. Ea reprezintă un indiciu și pentru utilizarea liturgică a ms. 540, ipoteză întărită de faptul că atât *Imnul Acatist*, cât și *Paraclisul Maicii Domnului* sunt inserate aici în cadrul unor texte de slujbă.

Pe de altă parte, asocierea dintre cei 151 de psalmi (ultimul necanonic) și cântările scriptuare se regăsește și în alte lucrări din epoca veche a limbii române, precum *Psaltirea Scheiană*²⁵, *Psaltirile* lui Coresi²⁶, *Psaltirea slavo-română* redactată în perioada 1573–1585 (ms. rom. BAR 3465, f. 177^v–192^v)²⁷; *Psaltirea* imprimată la Bălgrad în 1651²⁸.

[Ps 105–108] (f. 119^v–127^r); XVI [Ps 109–117] (f. 127^r–132^v); XVII [Ps 118] (f. 132^v–140^r); XVIII [Ps 119–133] (f. 140^r–146^r); XIX [Ps 134–142] (f. 146^r–154^r); XX [Ps 143–150] (f. 154^r–159^v).

²¹ Vezi *Psaltirea Hurmuzaki*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de I. Gheție și Mirela Teodorescu, vol. I, București, 2005; *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolele al XVI-lea și al XVII-lea traduse din slavonește*, edițiune critică de I.-A. Candrea, vol. II, Textul și glosarele, București, 1916, p. 1–309; C. Gălușcă, *Slavisch-Rumänisches Psalterbruchstück*, Halle, 1913; Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, ediție și indice de Stela Toma, București, 1976, p. 35–604. Pentru psaltirea din ms. 3465, încă inedită, vezi Al. Mareș, „O nouă psaltire slavo-română manuscrisă din secolul al XVI-lea”, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. II, București, 1972, p. 259–268; din această psaltire lipsesc psalmii 1–47 și începutul psalmului 48.

²² Astfel, *Cântarea lui Moise* din Exod făcea parte din slujba de dimineată în primele mănăstiri creștine; rugăciunea de mulțumire a Annei, mama lui Samuel, se număra între cântările Bisericii încă din secolul al V-lea; rugăciunea lui Isaia era rugăciune de seară sau de dimineată; rugăciunea lui Iona a fost considerată ca o prefigurare a modelului hristic; *Cântarea celor trei coconi* a fost intonată în Biserica primară ca imn de slavă, la încheierea slujbei de Paști, devenind ulterior una dintre rugăciunile pe care le rosteau monahii în chilii; cele două ode neotestamentare au fost întrebuițate încă din primele secole în liturghie; vezi C. Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu (coord.), *Septuaginta 4/I, Psalmii. Odele. Proverbele. Ecleziastul. Cântarea Cântărilor*, București-Iași, 2006, p. 357, 363, 367, 369, 370, 374–375.

²³ Vezi E. Munteanu, „Introducere la *Ode*”, *ibidem*, p. 351–353.

²⁴ Vezi J. H. Lowden, „Odes”, în Al. P. Kazhdan (editor in chief), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. III, New York – Oxford, 1991, p. 1511–1512.

²⁵ Vezi *Psaltirea Scheiană*, *op. cit.*, vol. II, p. 310–336. Observația apare în I. Bianu, R. Caracaș, *op. cit.*, p. 283.

²⁶ Vezi Coresi, *op. cit.*, p. 606–662. Observația apare în E. Munteanu, *op. cit.*, 354.

²⁷ Cântările scriptuare sunt conservate fragmentar, ultima de aici, păstrată parțial, fiind cea a lui Iona.

²⁸ Vezi *Psaltirea de la Bălgrad. 1651*, tipărită acum 350 de ani sub păstorirea lui Simeon Ștefan, mitropolitul Ardealului, și văzând acum din nou lumina tiparului cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Andrei, arhiepiscop al Alba Iuliei, Alba Iulia, 2001. Observația apare în E. Munteanu, *op. cit.*, p. 355.

b) Manuscrisul 170²⁹ a fost găsit în 1884 la biserica din Icusești (jud. Neamț). A fost luat de episcopul Melchisedec, care l-a donat Academiei Române în 1892³⁰.

Codicele este realizat de un copist unic, care nu și-a notat numele (vezi *infra*, II). Scrierea este frumoasă, semiuncială, motiv pentru care Ioan Bianu o considera „de formă neobicinuită”³¹. Ca și în ms. 540, titlurile și inițialele psalmilor sunt scrise cu chinovar.

Manuscrisul are un cuprins aproape identic cu cel al ms. 540: conține *Psalmii* (f. 1^r–176^v), *Odele* (f. 177^r–192^v), *Imnul Acatist* (f. 193^r–217^v), *Paraclisul Maicii Domnului* (f. 218^r–220^r)³². Iată textele:

[Psaltire] (f. 1^r–176^v)

ПѢСНЬ МОИСЕОВА ВЪ ИСХОДѢ А (Cântarea lui Moise din Ieșire, 1) [= Ieșire 15:1–19] (f. 177^r–178^v)

ПѢСНЬ МОИСЕОВА О ВТОРѢМ ЗАКОНѢ В (Cântarea lui Moise, din „A doua lege”) [= Deut 32:1–43] (f. 178^v–182^v)

МО[О]Л[И]ТВА ЯННА МА[А]ТЕРЕ ГАМДИЛЕВЫ (Rugăciunea Anei, mama lui Samuil) [= 1 Regi 2: 1–10] (f. 182^v–184^r)

ЯВАКЪМА ПРОРОКА (A prorocului Avacum) [= Avacum 3: 2–19] (f. 184^r–185^v)

МО[О]Л[И]ТВА ИСАИА ПРОРОКА (Rugăciunea prorocului Isaia) [= Isaia 26: 9–20] (f. 186^r–187^r)

МОЛИТВА ИОНЫ ПРОРОКА (Rugăciunea prorocului Iona) [= Iona 2: 3–10] (f. 187^r–188^r)

МО[О]Л[И]ТВА АЗАРІИНА УТ КНИГИ ДАНИЛА ПРОРОКА (Rugăciunea lui Azarie din cartea prorocului Daniel) [= 3 tineri 2–33/ Dan 3:26–56] (f. 188^r–190^v)

ПѢНІЕ ТРЕХЪ ОТРОКЪ (Cântarea celor trei coconi) [= 3 tineri 34–65/Dan 3:57–88] (f. 190^v–191^v)

ЕЖЕ УТ ЛУКЪ (Aceasta de la Luca) [Luca 1:46–55] (f. 191^v–192^r)

ПРОРОКА ЗАХАРИА УЦА ПРѢДТЕЧЕВА УТ ЛУКЪИИ ЕВГЪЛІА (Cântarea prorocului Zaharia, părintele Înainte-Mergătorului, din Evanghelia lui Luca) [Luca 1:68–77] (f. 192^r–193^v)

ВЪ ПА[ТО]К ВЕЧ[ЕР] Е НЕД[ЕЛА] ПОС[ТА], НА Г[ОСПОД]И ВЪЗВАХ СТЪХЫ, СЪДАНО МОУ ГЛАСЪ ПОД ВЪСЕ УТЛОЖЪ (Vinerea seara a cincea duminică din post, cu „Doamne, strigat-am frica”, glasul al 6-lea sub „toată nădejdea”) (f. 193^r–217^v)

ЧСТНЫ ПАРАКЛИСЪ ПРѢСТѢКИ Б[ОГОРОДИ]ЦИ (Cinstitul Paraclis al Preasfintei Născătoare de Dumnezeu) (f. 218^r–220^v)

Manuscrisul prezintă mai multe discontinuități, din cauza conservării sale defectuoase de-a lungul timpului. Codicele este acefal, iar psaltirea începe cu psalmul 5:3 și continuă până la Ps 21:13. Textul se întrerupe iar, o altă porțiune lipsește, iar psaltirea merge de la Ps 22:5 până la Ps. 27. După o nouă

²⁹ Pentru descrieri destul de superficiale ale codicelui, vezi I. Bianu, *op. cit.*, vol. I, p. 391–392; G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. I, p. 52.

³⁰ Aceste informații se regăsesc în I. Bianu, *op. cit.*, vol. I, p. 391.

³¹ *Ibidem*.

³² Spre deosebire de ms. 540, aici nu este copiat Ps 151.

discontinuitate, continuă cu Ps 30 (f. 26^v), curgând până la Ps 150 (176^v). Și aici, psalmii, de la 5 la 150, sunt organizați în douăzeci de catisme³³. La psalmul 108 (f. 134^r), scribul face un desen, apoi lasă fila verso liberă.

Din cântarea lui Zaharia lipsesc două versete (Luca 1: 78–79), deoarece fila a fost ruptă.

Din punct de vedere compozițional, cele două codice introduc un tipar nou în literatura română veche: dacă psaltirea și cântările scriptuare au circulat concomitent, așa cum am arătat, și în alte manuscrise și tipărituri din veacul al XVI-lea, ms. 540 și 170, prin textele specifice, anume scrierile închinare Maicii Domnului, propun un model compozițional nou, care se regăsea de multă vreme în alte tradiții și care se bucura, se pare, de o anumită popularitate. În tradiția slavonă, de exemplu, psaltirea, odele și *Acatistul* se regăsesc într-un manuscris miniat realizat în jurul anului 1360, cunoscut și sub numele de *Psaltirea Tomić* (ms. 2752, Muzeul de Istorie de Stat din Moscova)³⁴, într-un codice miniat de redacție sârbească executat tot în veacul al XIV-lea, după 1370 (ms. slav. 4. Strzygowski, Bayerische Staatsbibliothek din München)³⁵, în ms. sl. 495 realizat în 1523 în Moldova, la Neamț³⁶. Acestea și *Paraclisul Maicii Domnului* apar într-un manuscris slavon realizat în secolul al XV-lea, cumpărat în 1617 de ieromonahul Arsenie de la Mănăstirea Bisericiani (jud. Neamț)³⁷, într-un manuscris slavon din veacul al XVI-lea realizat în Moldova (ms. sl. BAR 1)³⁸, într-un alt codice slavon executat la Mănăstirea Coșula (jud. Botoșani) în secolele al XVI-lea – al XVII-lea (ms. sl. BAR 628)³⁹, dar și în două manuscrise slavone din secolul al XVII-lea, păstrate la Biblioteca Academiei Române din București (ms. sl. BAR 223⁴⁰ și 495),

³³ Catisma I [Ps 5–8] (f. 1^r–4^r); II [Ps 9–16] (f. 4^v–12^r); III [Ps 17–23] (f. 12^r–21^r); IV [Ps 24–31] (f. 21^r–30^r); V [Ps 32–36] (f. 30^r–39^v); VI [Ps 37–45] (f. 39^v–50^v); VII [Ps 46–54] (f. 50^v–60^r); VIII [Ps 55–63] (f. 60^r–68^r); IX [Ps 64–69] (f. 68^v–77^r); X [Ps 70–76] (f. 78^v–87^v); XI [Ps 77–84] (f. 87^v–99^v); XII [Ps 85–90] (f. 99^v–108^v); XIII [Ps 91–100] (f. 108^v–117^r); XIV [Ps 101–104] (f. 117^r–125^r); XV [Ps 105–108] (f. 125^r–134^r); XVI [Ps 109–117] (f. 135^r–142^r); XVII [Ps 118] (f. 142^r–152^v); XVIII [Ps 119–133] (f. 152^v–160^r); XIX [Ps 134–142] (f. 160^r–170^r); XX [Ps 143–150] (f. 170^r–176^v).

³⁴ Vezi Maria Schepkina, *Болгарская миниатюра XIV века*, Moscova, 1963; Axinia Dzhurova, *Томичов псалтир*, vol. I–II, Sofia, 1990.

³⁵ Vezi V. Jagić, „Einleitung. Zwei illustrierte serbische Psalter”, în J. Strzygowski (ed.), *Die Miniaturen des Serbischen Psalters der Königl. Hof- und Staatsbibliothek in München*, Viena, 1905, p. IV–LXXXVII; H. Belting (Hrsg.), *Der serbische Psalter*, Wiesbaden, 1978.

³⁶ P. P. Panaitescu, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. II, ed. de Dalila-Lucia Aramă și revizuită de G. Mihăilă, București, 2003, p. 342.

³⁷ Pentru acest codice, vezi Valentina Ocnicova-Pelin, *Catalogul general al manuscriselor moldovenești păstrate în URSS. Colecția bibliotecii Mănăstirii Noul-Neamț (sec. XIV–XIX)*, 1989, p. 109–112. Codicele se află în prezent Agenția Națională a Arhivelor a Republicii Moldova, Direcția Arhiva Națională, fond 2119, inventar 2, dosar 7. Mulțumim Agenției Naționale a Arhivelor a Republicii Moldova și colegului nostru dr. Andrei Prohin, care ne-au pus la dispoziție fotografiile din acest manuscris.

³⁸ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, vol. I, p. 3–4.

³⁹ P. P. Panaitescu, Zamfira Mihail, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. III / partea I, București, 2018, p. 32–34.

⁴⁰ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, vol. I, p. 324–325.

între care unul a fost dăruit de ierodiaconul Isaia Mănăstirii Bisericiani în 1628 (ms. sl. BAR 223)⁴¹.

Cercetări ulterioare vor stabili dacă între cele două manuscrise românești există un raport de filiație directă. Pentru moment, observăm că unii psalmi din ms. 170 sunt precedați de scurte formule slavone specifice (ex. Ps 46, f. 50^v; Ps 70, f. 68^v; Ps 77, f. 87^v). Remarcăm, de asemenea, că ambele versiuni ale psaltirii din codicele descrise aici sunt supuse unui proces de creștinare⁴², a cărui amploare va trebui precizată în cadrul unor studii particulare. Iată un astfel de exemplu din cele două texte, comparat cu pasajele corespunzătoare din *Psaltirea Hurmuzaki* și din *Psaltirea Scheiană*:

Ps 79:1 <Pă>storiul lui Israil, socoteaște (ms. 3077, f. 68^r)⁴³;

Ps 79:1 <Pă>storiul lui Israil, socoteaște (ms. 449, f. 131^r)⁴⁴;

Ps 79:1 Cella ce socotești creștinii, ia aminte (ms. 540, f. 94^r; ms. 170, f. 93^v).

Un proces similar apare în contextele cu variante de traducere duble sau triple. Această particularitate constă în coexistența unor pasaje identice, scrise în textul propriu-zis și nu marginal, în care începutul celui de-al doilea sau al treilea pasaj este marcat prin cifra „2”, respectiv „3”⁴⁵. Contexte cu duble variante de traducere se regăsesc de-a lungul ambelor codice, în toate textele⁴⁶. Tendința de creștinare a psaltirii este vizibilă în cea de-a doua variantă de traducere:

Ps 72:1 Cât e bunr Dumnedzău Israililor (ms. 3077, f. 62^r)⁴⁷;

Ps 72:1 Cātu e dulce dzeul lui Israil (ms. 449, f. 112^v)⁴⁸;

Ps 72:1 Cātu-i bun Domnul Dumnedzăul israilteanilor 2 Ce e mai bun și mai frumos de Dumnedzăul creștinesc (ms. 170, f. 80^v).

II. COPIȘTII MANUSCRISELOR 540 ȘI 170

Cercetările despre aceste două codice românești nu au acordat o atenție specială identificării copiștilor, intervențiilor acestora sau a mediului în care își desfășoară activitatea.

⁴¹ Idem, *Catalogul, op. cit.*, vol. II, p. 326–327.

⁴² Fenomenul a fost observat de episcopul Melchisedec, în descrierea făcută ms. 170; vezi I. Bianu, *op. cit.*, vol. I, p. 392.

⁴³ *Psaltirea Hurmuzaki, op. cit.*, p. 155.

⁴⁴ *Psaltirea Scheiană, op. cit.*, vol. II, p. 165.

⁴⁵ Avem, așadar, în vedere, scrierile cu variante de traducere clar delimitate, eventual prin cifre, nu scrieri în cadrul cărora se întâlnesc cuvinte cvasi-sinonime, aflate în raport de coordonare sau subordonare și care traduc un singur cuvânt. Exemple de ultimul tip, pe care le-a numit „traduceri duble”, a identificat Ion Roman într-un *Apostol* brașovean de la mijlocul secolului al XVII-lea. Iată câteva exemple: „și grăiescu de dzic”, „era sămnat sau tocmit spre leage”, „chema sau gicea pre nume”, „să obijduia sau să scârbiia”; vezi I. I. Roman, „Un *Apostol* brașovean din secolul al XVII-lea”, în LR, XII, 1963, p. 561–562.

⁴⁶ În manuscrisele românești, o particularitate asemănătoare se regăsește în alte câteva codice; vezi *infra*, II.

⁴⁷ *Psaltirea Hurmuzaki, op. cit.*, p. 149.

⁴⁸ *Psaltirea Scheiană, op. cit.*, vol. II, p. 143.

În ceea ce privește ms. rom. 540, I. Bianu și R. Caracaș observă că manuscrisul a fost realizat de mai multe mâini, fără a oferi detalii în acest sens⁴⁹. În catalogul său, G. Ștrempel îl amintește doar pe copistul Arsenie de la Mănăstirea Bisericani (jud. Neamț), care se semnează în slavă pe fila 171^{v50}. Niciunul dintre cele două cataloage nu oferă vreo informație referitoare la scribul manuscrisului 170⁵¹.

Primul studiu care are în vedere copiștii celor două codice este semnat de I.-A. Candrea. În opinia sa, manuscrisul 540 ar fi fost realizat de doi copiști: Arsenie de la Bisericani, care ar fi copiat primii 123 de psalmi, cântările scriptuare, *Imnul Acatist* și *Paraclisul Maicii Domnului*, și scribul manuscrisului 170, care ar fi transcris restul psalmilor⁵². Mariana Combiescu⁵³, ulterior Costinescu⁵⁴, preia informația conform căreia scribul manuscrisului 170 copiază și o parte din codicele 540, observație aprofundată de Cristina-Ioana Dima⁵⁵. Cristina-Ioana Dima probează ipotezele lui Gh. Ghibănescu, determinând prin examen grafologic că ms. rom. BAR 296, cunoscut în literatura de specialitate sub numele de *Evangeliarul de la Războieni* și caracterizat prin prezența unor dublete sau triplete de traducere⁵⁶, a fost copiat, în mare măsură, tot de Arsenie de la Bisericani și de copistul care a întocmit întreg manuscrisul 170⁵⁷. Informațiile din urmă au fost valorificate recent de Gh. Chivu, în special din perspectiva traducerilor multiple din cele trei codice⁵⁸.

În opinia noastră, identificarea copiștilor și descrierea exactă a unităților textuale produse de fiecare dintre aceștia necesită clarificări suplimentare.

Analizând cu atenție manuscrisul 540, am observat că a fost scris de trei mâini: 1. copistul A, care transcrie caietele 1–4 (f. 1^r–31^v), ce cuprind psalmii 1–20; 3; 2. ieromonahul Arsenie de la Mănăstirea Bisericani, care copiază caietele 5–18 (f. 32^r–141^v) și 21–27 (f. 160^r–211^v), întrunind psalmii 20–122, respectiv

⁴⁹ I. Bianu, R. Caracaș, *op. cit.*, vol. II, p. 283.

⁵⁰ G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. I, p. 137. Informația apare și în idem, *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, vol. I, București, 1959, p. 10.

⁵¹ I. Bianu, *op. cit.*, vol. I, p. 391–392; G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. I, p. 52.

⁵² I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. LXVI.

⁵³ Mariana Combiescu, art. cit., p. 263.

⁵⁴ Mariana Costinescu, art. cit., p. 219–220.

⁵⁵ Cristina-Ioana Dima, art. cit., p. 77.

⁵⁶ Există și alte manuscrise care prezintă dublete sau triplete de traducere, introduse prin cifrele „2”, respectiv „3”: de exemplu, o psaltire cu cântări scriptuare și evanghelii copiată în Moldova în perioada 1661–1665, vezi Gh. Ghibănescu, *Un manuscript vechiu românesc. Secolul al XVII-lea (I–II)*, în *Arhiva*, XXI, 1910, p. 187, 212–215; *Psaltirea de la Mehadia*, vezi Mariana Combiescu, art. cit., p. 264. În câteva manuscrise din secolul al XVII-lea ale *Apostolului*, pasajele românești alternează cu cele slavone, iar textele românești prezintă fragmente cu două sau mai multe variante, scrise, eventual, marginal; vezi eadem, „*Apostolul din colecția Gaster*”, în *Studii de limbă literară și filologie*, I, București, 1969, p. 173–187.

⁵⁷ Cristina-Ioana Dima, art. cit., p. 77–79.

⁵⁸ Gh. Chivu, „Psaltirea – de la litera la spiritul textului sacru. Considerații asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea”, în *Text și discurs religios*, I, Iași, 2009, p. 37–43; idem, „De la litera la spiritul unui text sacru. Mărturia unui Evangeliiar manuscris”, în *Text și discurs religios*, II, Iași, 2010, p. 41–48.

cântările scriptuare, *Imnul Acatist* și *Paraclisul Maicii Domnului*; 3. copistul B, care realizează caietele 18–20 (f. 142^r–159^v), ce cuprind psalmii 123–150, cu mențiunea că titlul psalmului 123 precum și o serie de fragmente din *Imnul Acatist* sunt scrise de ieromonahul Arsenie (f. 174^v, r. 6–11, f. 200^{r-v}).

Copistul A a folosit o hârtie cu o oglindă a paginii ale cărei dimensiuni variază între cca 32 × 39 mm, 41 × 38 mm și 36 × 34 mm. Nu am putut stabili identitatea sa, însă considerăm că el provenea de la Mănăstirea Bisericani, ca și ieromonahul Arsenie. Ipoteza noastră se bazează pe asemănarea dintre hastele inferioare ale slovelor de pe ultimul rând (fig. 1 și 2) și ornamentele hastelor dintr-un alt codice realizat la Mănăstirea Bisericani, ms. rom. BAR 69, care cuprinde un *Apostol* scris de ieromonahul Misail în anul 1652⁵⁹ (fig. 3).

Cunoaștem mai multe informații despre ieromonahul Arsenie de la Bisericani. Numele lui pare a se regăsi în diferitele versiuni ale *Pomelnicului Mănăstirii Bisericani*, în rubrica destinată comemorării ieromonahilor, ca „Arsenie de aici”⁶⁰, respectiv „Arsenie”⁶¹. În anul 1617, cumpără „cu douăzeci de taleri de argint” un codice slavon, deja evocat aici, cuprinzând psaltirea, cântările scriptuare și *Imnul Acatist*⁶². Alături de copistul B, întocmește *Evangheliarul de la Războieni* (ms. rom. BAR 296)⁶³. În manuscrisul de față, se semnează la fila 171^v: „*Koneț paraklis. Ispisa eromonah Arsenie ot Beserekani*”⁶⁴. Oglinda paginilor scrise de el diferă din punct de vedere al mărimii, de la cca. 25 × 35 mm, 30 × 33 mm și 29 × 32 mm, la 38 × 25 mm și 27 × 34 mm.

Copistul B a rămas neidentificat până acum, deși, după cum am precizat deja, a avut o activitate foarte susținută: a copiat o serie de psalmi în cadrul ms. 540, a realizat în întregime ms. 170 și a scris ultimele file ale *Evangheliarului de la Războieni*. În ms. 540, caietele copiate de el prezintă o oglindă a paginii cu mărimile 40 × 28 mm, 37 × 33 mm și 41 × 30 mm. Colaborarea lui cu ieromonahul Arsenie trebuie să fi fost foarte strânsă, în condițiile în care cei doi, fapt rămas neobservat până acum, au scris împreună anumite file ale *Imnului Acatist*, intervențiile copistului B fiind vizibile pe filele 174^v (r. 6–11), respectiv 200^{r-v}, în continuarea textului redactat de Arsenie (fig. 4, 5, 6)⁶⁵. De asemenea, același copist

⁵⁹ Vezi G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. 1, p. 29.

⁶⁰ Elena Lința, „Pomelnicul de la Bisericani”, în *Romanoslavica*, XIV, 1967, p. 420–437.

⁶¹ Ms. rom. BAR 3770, f. 72^r; cf. M. Mîrza, M.-B. Atanasiu, „Pomelnicul Bisericanilor scris la Mănăstirea Putna”, în *Analele Putnei*, II, 2009, p. 205.

⁶² Valentina Ocincova-Pelin, *op. cit.*, p. 111.

⁶³ Cristina-Ioana Dima, *op. cit.*, p. 77–79.

⁶⁴ Trad. sl.: „Sfârșitul Paraclisului. A scris ieromonahul Arsenie de la Bisericani”.

⁶⁵ Și alte manuscrise mănăstirești au fost realizate prin colaborarea strânsă a scribilor, care intervin unul după altul, uneori pe aceeași filă; vezi, de exemplu, P. Mihail, Zamfira Mihail, „Geneza manuscrisului românesc «Desiderie», secolul al XVIII-lea, din Biblioteca Arhiepiscopiei Craiovei, fond «Mitropolitul Firmilian»”, în *Mitropolia Olteniei*, XXXI, 1979, nr. 1–3, p. 125–126; A. Timotin, „Doi copişti necunoscuți de la Mănăstirea Cernica de la sfârșitul secolului al XVIII-lea”, în LR, LII, 2003, nr. 5–6, p. 555–559; D. Mutalâp, „Redacția lungă a unei scrieri ascetico-mistice atribuite lui Evagrie Ponticul în literatura română veche (I)”, în LR, 2021, sub tipar.

B compară o parte din textul *Acatistului* din ms. 540 cu versiunea realizată de el în ms. 170 sau cu sursa codicelui din urmă. Astfel, el numerotează cu cifra „2”, realizată intraliniar cu chinovar, refrenul de la fila 186^v („Bucură-te, nevastă și tot fecioară!”), iar cu „1” varianta acestui refren, aflată în poziție finală: „Bucură-te, nevastă nenevestită!”. În ms. 170, refrenul și varianta sa de traducere ocupă pozițiile semnalate de copist: „bucură-te, nevastă nenevestită! (și tot fecioară)” (ms. rom. BAR 170, f. 204^v).

Activitatea bogată a scribului B, în bună parte legată de mediul de la Bisericiani, ne-a făcut să cercetăm mai atent manuscrisele realizate în această mănăstire și ne-a dat ocazia să stabilim cine este copistul B al ms. 540 și unicul scrib al ms. 170. Relevantă pentru cercetarea noastră este o însemnare în slavonă păstrată pe fila 48^v a unui slujebnic slav, realizat la Bisericiani în anul 1651 și conservat la Biblioteca Academiei Române sub cota ms. sl. BAR 230⁶⁶. Conform acestei note, codicele slavon din 1651 a fost întocmit pe spezele ierodiaconului Gheorghe din mănăstire, care l-a dăruit bisericii în memoria părinților săi, iar scribul a fost un anume Călin⁶⁷. Comparând grafia scribului B, a cărei identitate ne interesează aici (fig. 7), cu această însemnare slavonă din ms. sl. BAR 230, putem spune că scribul B este Călin (fig. 8). Acesta este, așadar, apropiat de doi ierodiaconi de la Bisericiani: de Arsenie, împreună cu care realizează ms. rom. BAR 540, și de Gheorghe, pentru care scrie ms. sl. BAR 230. Era, cu siguranță, o persoană foarte apropiată de obștea Bisericanilor, probabil chiar monah.

Evidențiem o serie de trăsături specifice grafiei lui Călin: tendința de a reda fonemul /o/ prin grafemul **w**, forma slovei **в** și aspectul și lungimea depasantei sale inferioare, forma arcuită a slovo-titlei, în special în cazul suprascrierii finale a lui **и** etc. În toate cazurile (fig. 4–8), se poate observa aspectul mărunț și îndesat al ductului grafic, scrierea semiuncială „de formă neobișnuită”⁶⁸.

Așadar, manuscrisele 540 și 170 au fost întocmite la Mănăstirea Bisericiani, cel mai mare merit revenindu-le ierodiaconului Arsenie și unui anume Călin, copist care a colaborat cu Arsenie și care a lucrat și pentru alți ierodiaconi din obște. Grație cercetării de față, devine mult mai clară activitatea scriptoriumului de la Bisericiani în ceea ce privește redactarea de codice românești în veacul al XVII-lea, adăugându-se altor mărturii care arată că mănăstirea ridicată în jurul bisericii ctitorite în secolul al XV-lea, cu hramul „Buna Vestire”, a fost un important centru cultural monastic din veacul al XVI-lea până în secolul al XIX-lea⁶⁹. Activitatea

⁶⁶ Pentru descrierea manuscrisului și notele sale marginale, vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, vol. I, p. 330–331.

⁶⁷ Pentru însemnare și traducerea ei, vezi *ibidem*, p. 330–331. Pentru identificarea scribului, vezi *ibidem*, p. 330; idem, *op. cit.*, vol. II, p. 508.

⁶⁸ I. Bianu, *op. cit.*, p. 391; I.-A. Candrea, *op. cit.*, vol. I, p. LXIV.

⁶⁹ Dintr-o bibliografie amplă, vezi mai ales Gh. Ghibănescu, „Două pomelnice vechi”, în *Arhiva*, II, 1890–1891, p. 115–124; Al. Lapedatu, „Manuscriptele de la Bisericiani și Râșca”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XXVIII, 1905, nr. 10, p. 1142–1152; XXIX, 1905, nr. 6, p. 685–701; nr. 7, p. 770–787; nr. 8, p. 908–918; N. Iorga, *Studii și documente*, XVI, București, 1909, p. 231–249;

culturală a Bisericanilor trebuie să fi consolidat prestigiul mănăstirii, care, în prima parte a veacului al XVII-lea, era deja celebră grație nevoițelor unora dintre monahii săi, pe care mitropolitul Dosoftei îi considera un exemplu de sfințenie:

„Că și-n vremea de-acum mult svinț sânt de petrec cu noi carii numai Dumnădzău îi știe la inema lor. Dară tocma și din rumâni mult sânt carii am și vădzut viața și traiul lor, dară nu s-au căutat fără numai Daniil de Voroneț și Rafail de Agapia i-am sărutat și svintele moștii. Apucat-am în dzălele nostre părinț nalț la bunătăț și-n podvig și plecaț la smerenie adâncă: părintele Chiriac de Beserecani, gol și ticăloșit, în munte 60 de ani”⁷⁰.

În concluzie, spre mijlocul veacului al XVII-lea, mai mulți monahi de la Mănăstirea Bisericani, între care ierodiaconul Arsenie și scribul Călin realizează împreună un codice (ms. rom. BAR 540) a cărui compoziție pare a nu mai fi fost atestată în literatura română a epocii. Alături de psaltire și ode, care circulasera împreună în mai multe manuscrise și tipărituri românești din secolul al XVI-lea, ei scriu două texte închinare Maicii Domnului, *Imnul Acatist* și *Paraclisul Precistii*. Acest tip de codice era deja cunoscut în tradiția slavonă și se bucura deja de popularitate la Bisericani, așa cum arată un manuscris conservat în prezent la Arhivele Naționale din Republica Moldova (fond 2119, inventar 2, dosar 7), pe care Arsenie l-a cumpărat în 1617 pentru obștea sa, dar și ms. sl. BAR 223, cu un cuprins foarte apropiat, pe care un alt ierodiacon, Isaia, l-a dăruit mănăstirii în 1628. Modelul de manuscris s-a bucurat de o atenție statornică în obștea Bisericanilor, căci Călin realizează și el un exemplar (ms. rom. BAR 170).

Motivele acestui interes, care nu va avea, se pare, niciun ecou în afara Bisericanilor, nu sunt explicate de copiiștii manuscriselor. Compoziția celor două codice românești sugerează însă că ele aveau o utilizare liturgică, iar cronica Bisericanilor, întocmită în 1812 de ieromonahul Mitrofan, amintește că, încă din vremea starețului Iosif, adică din veacul al XVI-lea, în mănăstire se instituise un program liturgic specific, calchiat după un model ierusalimitean, conform căruia monahii țineau slujbe specifice de două ori pe săptămână, în care citeau catisme, precum și diverse canoane, inclusiv „canonul Precestii”, adică slujba cuprinzând *Imnul Acatist*. Acest tipic al Bisericanilor s-a păstrat neschimbat până în 1781–1782. Mărturia lui Mitrofan, pe care o redăm mai jos, este doar puțin posterioară acestei date, așadar demnă de crezare:

Șt. Gr. Berechet, „Importanța însemnărilor slavo-române de pe manuscrisele vechi”, în *Arhiva*, XXXVIII, 1931 (= Omagiu prof. Ilie Bărbulescu), p. 451, 455–458; Dinu C. Giurescu, „Bisericanii – cititorie a lui Ștefan cel Mare?”, în *Studii și cercetări de istoria artei*, VIII, 1961, nr. 1, p. 222–228; Elena Lința, art. cit.; E. Turdeanu, „Le Sbornik dit ‘de Biskricani’: fausse identité d’un manuscrit remarquable”, în *Revue des études slaves*, XLIV, 1965, p. 29–45; N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 7–73; M. Mîrza, M.-B. Atanasiu, art. cit.

⁷⁰ Vezi Dosoftei, *Viața și petreacerea svinților*, 9 iunie (CRV 73, p. 152).

„Iară la biserica cea veache pusease stareful Iosif cu părinții acei de demult o pravilă grea, pentru că făcea de doao ori priveghiiare în săptămână, adecă sâmbătă noaptea spre duminică și miercuri noapte spre joi, iară în care săptămână să întâmpla vreo sărbătoare, atunci muta priveghiiarea cea de miercuri noaptea, spre zioa serbătorii aceia. Iară priveghierea o făcea cu cetire multă, pentru că cetia zăce cathizme și punea și cuvinte pîntre cathizme; adecă cetia trei cathizme și apoi canonul lui Is[us], și iară trei cathizme, și și canonul Precestii și un cuvânt din cărțile sf[i]nților părinți. Apoi, deaca era spre duminică, cânta troicicicul, și zicea preotul ecteniile ceale obicinuite ale polonoșniții, apoi psalmi de utriane și ecteniia cea mare după obicei, apoi cânta «D[u]mnezeu iaste D[o]mnul» și troparele, după rânduiala lor. Apoi cetia cathizma 17: «Fericit cei fără prihană», iară alte cathizme nu mai cetia aicea, fiindă cetise destule mai nainte; apoi: «Bine ești cuvântat, D[oa]mne», soborul îngeresc și celealalte ale utriani; de-acia înainte ca și la alte biserici.

Așijderea și miercuri noaptea spre joi tot această rânduială era: numai cathizmele începea a le ceti de la cathizma 11 înainte, și iarăș pîntre cathizme cetia cuvinte și canoane, după cum am arătat mai sus, afară de celea care sânt ale Învierii; și s-au ținut această rânduială până s-au prefăcut biserica de arhimandritul Ioil la anul 7290 [1781–1782], iară, după ce s-au prefăcut biserica și au sf[i]nțit-o, apoi au pus pravila la biserică, ca și la alte biserici. Iară părinții carii au pus pravila la biserica cea veache au fost venit de la locuri depărtate aici pe locurile acestie, adecă de la Iordan, pentru că scrie într-o carte sârbească: «noi», zice, «am fost la un schit pe lângă apa Iordanului, și noao acolo așa ne-au fost pravila la biserică, de făceam de doao ori priveghiiare în săptămână și cu zăce cathizme și cu cetire multă, și, după ce am venit aici, pe locurile acestea, așa am ținut și aicea, și carii vor fi petrecători pre urma noastră aici la acest loc, și vor voi să ție așa, să le ajute D[u]mnezeu»⁷¹.

Compoziția celor două manuscrise, coroborată cu mărturiile despre practicile liturgice specifice Bisericanilor în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, în cadrul cărora folosirea unor codice precum cele discutate aici ar fi fost întru totul verosimilă, ne permite să considerăm că ms. 540 și 170 au avut o utilizare liturgică: tradiția textuală pe care o transmiteau corespundea unor practici liturgice specifice.

Urmează ca studii ulterioare să confirme sugestia noastră, în condițiile în care toate textele din cele două miscelane cuprind dublete și triplete de traducere. Această particularitate de scriere, deși destul de rară în manuscrisele vechi românești, pare a fi fost destul de curentă în scriptoriul Bisericanilor în secolul al XVII-lea: în afara celor două codice discutate aici, o regăsim, așa cum am arătat, în *Evangeliiarul de la Războieni* (ms. rom. BAR 296), dar și în *Apostolul* scris de ieromonahul Misail de la Biserici în 1652 (ms. rom. BAR 69)⁷².

Mănăstirea Biserici este, așadar, locul în care au luat naștere deopotrivă cele mai vechi versiuni românești cunoscute ale *Imnului Acatist* și *Paraclisului*

⁷¹ N. Iorga, *op. cit.*, 1909, p. 242–243.

⁷² Mariana Combiescu, art. cit., 1969, p. 181–187.

Precistii, două manuscrise, a căror structură, unică în cultura română veche, corespunde unor practici liturgice specifice acestui așezământ monahal, dar și câteva codice, la rândul lor deosebit de importante în cultura română veche, grație variantelor de traducere pe care le conțin.

THE OLDEST ROMANIAN VERSIONS OF THE *AKATHISTOS HYMN*. MANUSCRIPTS AND SCRIBES

Abstract

The present study focuses on the oldest Romanian versions of the *Akathistos Hymn*, which are preserved in two manuscripts dating from the middle of the 17th century: MSS 540 and 170 of the Romanian Academy Library in Bucharest. These versions have not benefited from a thorough study of their structure and scribes.

The analysis points out that the composition of the two codices is unique within the old Romanian culture. Both of them contain the *Psalter*, the *Odes*, the *Akathistos Hymn* and the *Paraklesis to the Theotokos*. Similar manuscripts had been already circulating in the Slavic world, and one of them was also known to the monks of the Bisericani Monastery (Neamț county), the place where MSS 540 and 170 had been copied. In fact, hierodeacon Arsenie, one of the scribes of MS 540, bought a Slavic codex of this kind in 1617.

The thorough analysis of the graphological features brings forth the fact that MS 540 was created by Arsenie and two other monks from Bisericani. Furthermore, we have managed to determine that one of the scribes of MS 540 was Călin, the same person who independently wrote MS 170.

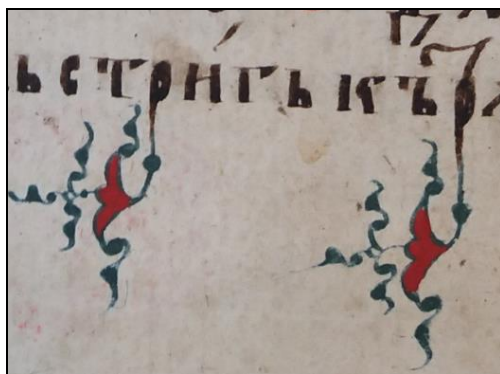
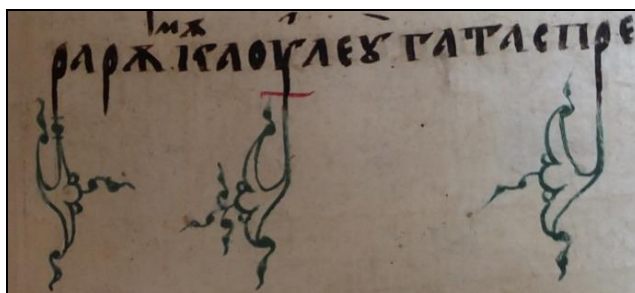
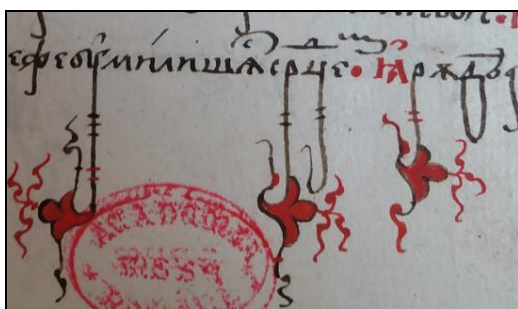
The composition of the manuscripts corresponds to specific liturgical practices followed by the monks of Bisericani Monastery between the 16th century and the end of the 18th century.

Cuvinte-cheie: *Imnul Acatist*, cele mai vechi copii românești, structura codicelor, copiiști, practici liturgice locale.

Keywords: *Akathistos Hymn*, oldest Romanian manuscripts, composition of codex, scribes, local liturgical practices.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” /
NEC București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Str. Plantelor nr. 21, București*

ANEXĂ

fig. 1 (ms. rom. 540, f. 4^v)fig. 2 (ms. rom. BAR 540, f. 23^r)fig. 3 (ms. rom. BAR 69, f. 11^r)

ґхршлґмґйтешлпеліуівітґ
 пестрґмоушґноуітрґпріууґ
Ахлґлґґіепрґвнтґґхґспрґнґ
 ґаґиґиґпрґвнґрґґаґ. ґхлґлґ
 іепрґвнтґґвґнґспрґтнґлґґх
 ґиґиґрґґіґстнґтґ. шпґлґґаґ
 пґпґрґпґлґґґіґ. шпґрґпґаґрґрґіґ.
 ґаґшґпґтґґіґґіґаґрґіґаґтґаґвґрґтґмґлґ. аґ
 стаґрґпґіґтґрґоуґрґлґпґшґлґ. аґпґлґ
 аґрґтґаґшґрґлґпґхґсґаґпґлґіґпґ. іґшґпґ
 аґрґтнґ. **А**шґаґлґнґаґфґпґрнґлґ
 мґрґлґрґоуґрґо. ґвґтрґпґнґлґфґтґрґаґоуґ
 тґ. іґцнґвґтґіґсґаґцнґкнґвґтґґрґвґрґіґ
 сґцнґспнґцнґкнґвґґрґвґ. аґкнґрґлґпґ
 аґкнґрґлґіґвґкнґтнґнґґ. аґкнґрґлґтґа
 ґіґцнґрнґцнґрґтґґрґвґкнґрґіґіґвґнґлґ
 ґ. аґкнґрґлґтґаґпнґцнґаґкнґрґіґіґпґоґрґа
 лґтґіґвґкнґтнґгґ. аґкнґрґлґтґаґп

= аґрґрґіґлґшнґпґрґтґґнґе

fig. 4 (ms. rom. BAR 540, f. 174v, r. 6-11)

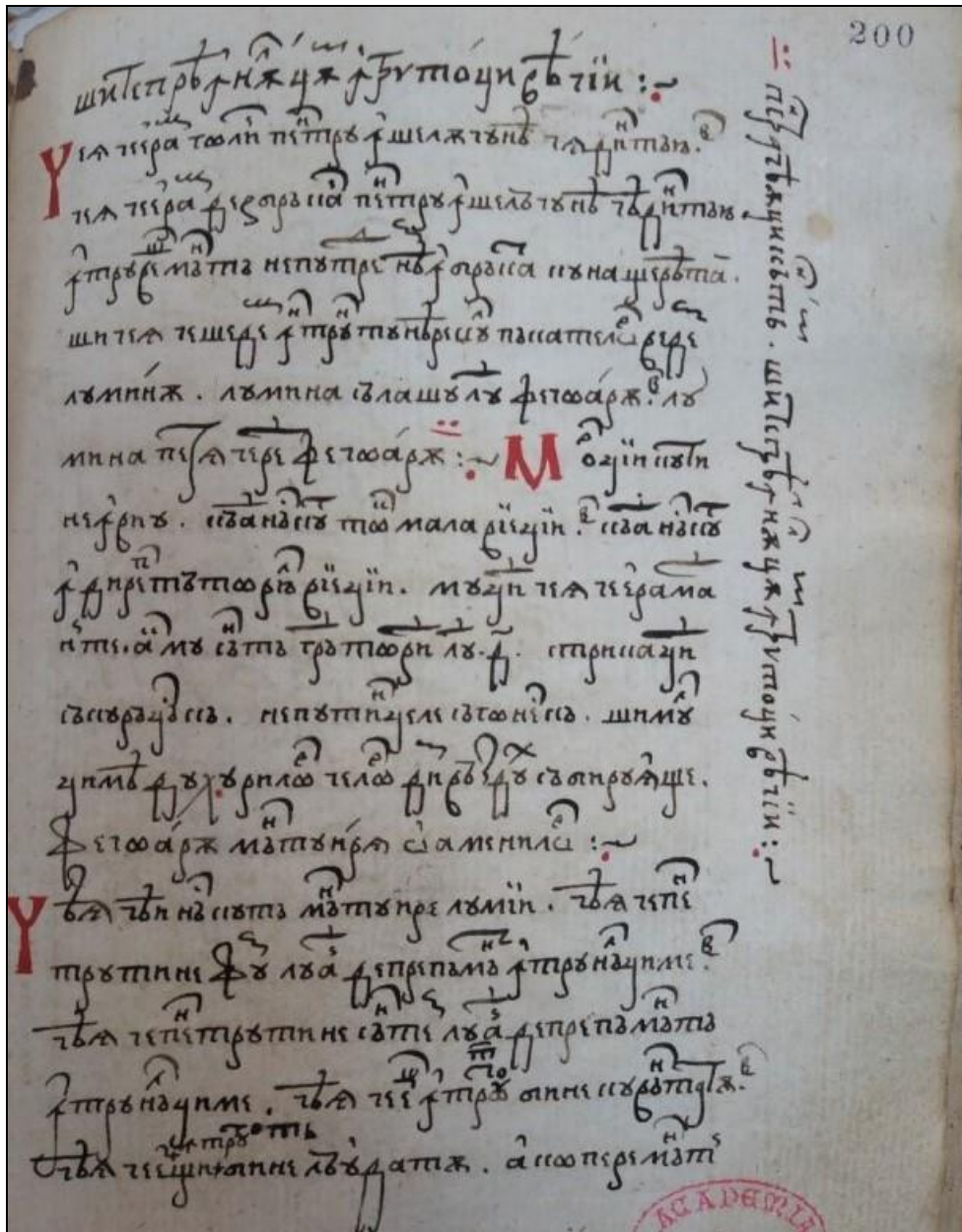

fig. 5 (ms. rom. BAR 540, f. 200r, r. 2-18)

шпзунбри. Зл шпзунри. тлоорати сѣтж
 гбо тлшп прѣсѣратж. тлоорати сѣтж
 гбо тлшп прѣтѣтж. лѣсѣрѣлѣлѣ
 сѣтѣ. шпзунри на чѣ прѣсѣ прѣтѣсѣрѣтѣ
пѣ ф і р м і ѡ . Т о ц и п е м і т ѣ к і и т і а
 т і н ж і с ѣ ц и и с ѣ в ѣ ю д і с ѣ с ѣ ф л е л ѣ м и н ѣ
 т о ц и т е ж і с ѣ c ѣ ц и с ѣ г ѣ м ѣ т ѣ и с ѣ в ѣ ю
 д і с ѣ с ѣ ф л е л ѣ м и н ѣ . ш и с ѣ в ѣ т р ж р ѣ н
 т а и ж і с ѣ ф і р ѣ т ѣ с л е ж ѣ ц е р і . ш и с ѣ в ѣ
 с е д ѣ м і с ѣ в с ѣ ф і р ѣ т ѣ с л е ж ѣ ц е р і .
 ш и с ѣ в ѣ т а і с ж і т ѣ т ѣ р ѣ н и с ѣ н т ѣ ѣ л ѣ
 ѣ ш и ѣ м і с ѣ т ѣ л ѣ . ш и с ѣ в ѣ с ѣ р і ц е л ѣ
 и с ѣ р ѣ т ѣ с ѣ ж і с ѣ ц и с ѣ т ѣ ф е р і т і т а ж .
 л ѣ с ѣ р т а ж . ѣ л ѣ ж і ж і ж і т ѣ о д р е ж ѣ ж і
 і ц и п р ѣ с ѣ р ѣ т ж і т ѣ ж і с ѣ т а ж ш и п ѣ р ѣ
 р ѣ ж і т ѣ о р ж . **Н** о д ѣ н и с с ѣ с ѣ в с ѣ р і
 р і т ѣ ш и л ѣ с ѣ т а р і т ж а н и с ѣ р ѣ т с ѣ . т е ж
 т е с ѣ т і с ѣ н т і с ѣ р ѣ р ѣ т ж і п р е с ѣ н д ц и с ѣ н і с ѣ

fig. 6 (ms. rom. BAR 540, f. 200^v, r. 1-4)

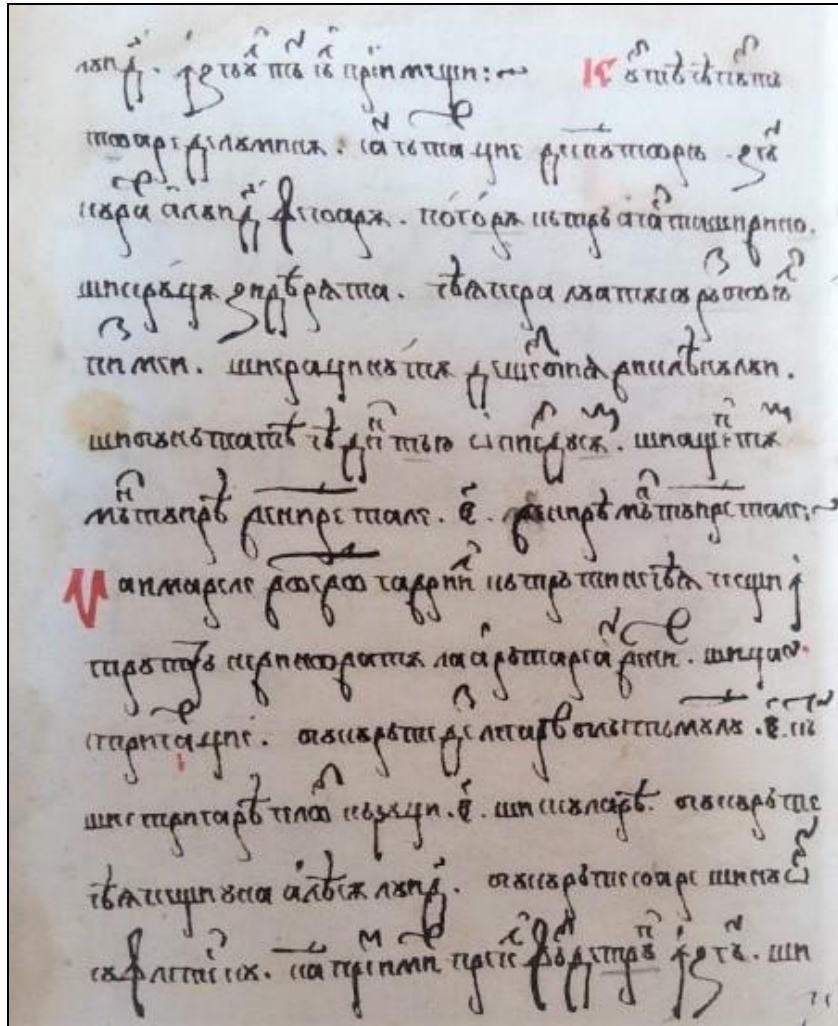

fig. 7 (ms. rom. BAR 170, f. 217^v)

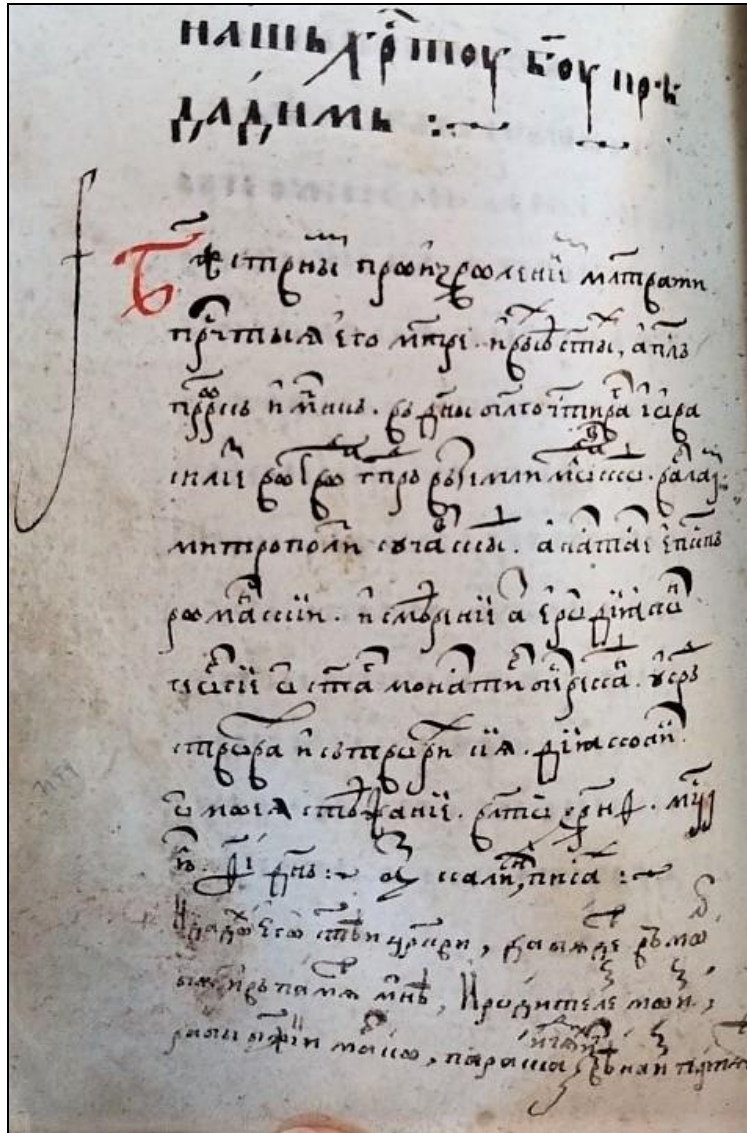

fig. 8 (ms. sl. BAR 230, f. 48v)

Psaltirea Voronețeană. Ediție facsimilată după manuscrisul românesc 693 al Bibliotecii Academiei Române. Coordonator Gabriela Dumitrescu, București, Editura Stefadina, 2020, 165 p. (dintre care, facsimilate, p. 15–162)

Manuscrisul de față a fost descoperit de S. Florea Marian la Mănăstirea Voroneț și vândut lui D. A. Sturdza, care l-a donat în 1893 Academiei Române. Are 73 de file acoperite cu o foarte frumoasă scriere cu litere semiunciale, trasate cu cerneală neagră și chinovar (titlurile și inițialele) pe hârtie de mai multe sorturi. Textul *Psaltirii* este bilingv, slavo-român, divizat pe segmente, fiecare segment slavon fiind urmat de corespondentul său românesc. Din nefericire, aproape două treimi de text s-a pierdut: începe cu ps. LXXVII, v. 41 și continuă, cu numeroase lacune, până la C. X, v. 71. Prezintă ca și celelalte manuscrise rotacizante fenomenul rotacismului, notațiile cu ρ fiind majoritare în raport cu puținele notații cu ρ̄. *Psaltirea Voronețeană* a beneficiat de două ediții semnate de G. Giuglea (1910–1911) și de C. Gălușcă (1913), ambele ediții reproducând textul românesc în alfabetul original, chirilic, o modalitate comodă și, totodată, perimată de editare.

Ultimele cercetări întreprinse în legătură cu acest text s-au soldat cu următoarele rezultate: a fost copiat în intervalul 1551–1558 (dată filigranologică), în nordul Moldovei, după o traducere provenind din Banat-Hunedoara și unele zone limitrofe (localizare prin limbă), versiunea sa descinzând dintr-o traducere, pe care o urmează și celelalte psaltiri manuscrise și tipărite din secolul al XVI-lea; vezi pentru aceste rezultate Ion Gheție și Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 297–304, 312–315. Prin anii optzeci ai secolului trecut, I. Rizescu, editorul *Pravilei ritorului Lucaci*, și-a manifestat dorința de a realiza o ediție a textului în transcriere fonetică interpretativă, intenție pe care însă nu a onorat-o.

Ediția prezentă se deschide cu un *Cuvânt-înainte*, semnat de Gh. Chivu, în care se expun câteva din datele esențiale privind descrierea și examinarea acestui manuscris. *Nota asupra ediției*, alcătuită de Gabriela Dumitrescu, încearcă să ofere o privire de ansamblu asupra rezultatelor obținute de cercetările întreprinse asupra *Psaltirii Voronețene*. Încercarea Domniei Sale este destul de restrictivă: se menționează proveniența sorturilor de hârtie, dar nu și data manuscrisului impusă de examinarea filigranelor, iar localizarea versiunii în nordul Moldovei este limitată la argumente lexicale.

Facsimilele textului, reproduse color, sunt de bună calitate, permițând cititorului cunoscător al alfabetului chirilic să parcurgă textul cu ușurință. Ar fi fost însă indicat să se marcheze pe fiecare pagină facsimilată, eventual în partea superioară (cu alfabet latin și cifre arabe), numărul psalmului / cântării scriptuare, însoțit de numărul versetului cu care începe și, respectiv, sfârșește textul fiecărei pagini facsimilate, așa cum, de pildă, a procedat I. Bianu la alcătuirea ediției facsimilate a *Apostolului coresian* (*Texte de limbă din secolul al XVI-lea. IV Lucrul apostolesc – Apostolul – tipărit de diaconul Coresi în Brașov la anul 1563*, București, 1930). Dacă s-ar fi procedat în acest fel, s-ar fi ușurat nespuse de mult consultarea textului, care în porțiunea existentă conține multe lacune. În legătură cu omisiunile respective, ținem să precizăm că acestea sunt mai numeroase decât apreciașe I.-A. Candrea: „52 de foi lipsind de la început, alte 11 de la sfârșit, iar între cele 73 de file rămase fiind smulse ici și colo alte 12 foi” (*Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește* [vol. I], București, 1916, p. XLIV), adică un total de 75 de file. În realitate, textul integral al *Psaltirii Voronețene*, considerând că a cuprins numai materia *Psaltirii* (psalmii + cântările scriptuare), a însumat 192 de file (24 de caiete x 8 file), iar filele care s-au pierdut se ridică la cifra de 119 (<192 -73), dintre care 6 în porțiunea finală a textului. Să mai consemnăm faptul că în condica respectivei mănăstiri alcătuită în 1775, manuscrisul nostru figurează pe o listă de *Cărți vechi scrise cu mâna* sub nr. 13, drept *Psaltire de mijloc cu tălmăcire* (Sim. Fl. Marian, *Condica mănăstirii*

Voronețul, Suceava, 1900, p. 5), locuțiunea adjectivală *de mijloc* semnificând „din centrul, de la mijlocul” (textului), în acord cu pierderea primei părți a codicelui (p. I–LXVII, v. 36).

Numeroasele însemnări de pe filele manuscrisului, dintre care câteva sunt în greacă (f. 4^v, 26^r), polonă (f. 8^v) și slavonă (ultima copertă), aparțin secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea. Cea mai veche dintre ele, care beneficiază de o dată, se află pe parte interioară a ultimei coperti: „† Să să știe de cându am șădzut aice la Varon[e]ț cu pope Aftănasia Rus, om bun, <a>mu fostu¹ așă² 7241 = 1732 sau 1733”; alte însemnări datate sunt din anii 1799 (f. 13^v, 15^v), 1800 (f. 47^v, 58^v) și 1880 (f. 60^r), adică din perioada în care Bucovina aparținea imperiului austriac; cf. ante 1822 o însemnare în care este amintit episcopul Daniil Vlahovici, sârb de origine († 20 august 1822). Cuprinsul însemnărilor este variat: unele sunt simple exerciții de condei (f. 10^v, 52^v), altele, în schimb, consemnează o diversitate de aspecte, cum ar fi debutul monastic al unor călugări (9^v, 15^v), tranzacții bănești (36^v, 47^v, 48^r, 58^v, 73^v), exerciții de deprindere a tablei înmulțirii (37^v, 38^v), reproduceri ale alfabetului chirilic (71^v, 72^v), versuri populare (60^r), formular de înștițare către clerici (f. 4^v) etc. Reproducem textul unei însemnări care se referă, probabil, la un vechi conflict între călugării de la Voroneț și locuitorii satului Ștulbicani, jud. Suceava, proprietate a mănăstirii: „Cătră dumnata, bade Costantine, că au venit un slujitori și mi-au³ spus că când vei merge la Ștulbicani, că apoi să vor scula toț asupra” (f. 34^r, p. 81). În această atenționare este posibil să surprindem nemulțumirea acelor săteni, mai exact a celor veniți din Câmpulung și stabiliți în Ștulbicani, de a plăti dijmă mănăstirii (vezi în acest sens actele din 10 aprilie 1631, 11 ianuarie 1723 și 18 ianuarie 1731 la Sim. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 7, 9, 12–13).

Referitor la textul manuscrisului, două sunt însemnările care merită reproduce: cea de pe interiorul ultimei coperti: *Сиа Псалтыра Манастира Вороначкаго Храма ве мученика Христова Геворгия* „Această Psaltire <este> a Mănăstirii Voroneț <cu> hramul marelui mucenic al lui Hristos, Gheorghe” și cea a egumenului Tofan, care considera această Psaltire sacrosanctă și indica conținutul ei bilingv prin termenul *îndoită* „dublată”: „Această svântă Psaltire <re> îndoită la Mănăstioară⁵ Voroneț⁶. Egume<n> Tofan arhima<n>drit” (f. 49^v, p. 112). Potrivit documentelor, același egumen, care se mai iscălește pe f. 40^v, 41^v–42^r, s-a aflat la conducerea mănăstirii în intervalul 1733–1740 (Sim. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 13, 19, 87, 97). Să mai reținem alte două adnotări care reiau, uneori cu mici modificări, variante din textul rotacizant: „Cânta-voi și cânt mării<i> mele. Scoală-te mărire me” (f. 20^v) – „Cântu și cântu slavei mele. Scoală-te slava mea” (ps. CVII, v. 1–2, versiunea manuscrisă) și, respectiv „Chiemai cu toată inima a me, Doamne, <...> dreptățile tale” (f. 29^v) – „Chiemariu cu toată îrima mea, audzi-me, Doamne, dreptățile tale” (ps. CXVIII, v. 145, versiunea manuscrisă).

Din multitudinea de însemnări, mai reproducem trei care ni s-au părut interesante. Prima cuprinde enumerarea zodiilor („Berbece, Taur, Geamăn, Rac, Leu, Fată, Cumpănă, Scorpie, Săgetătoriu, Corn de capră, Udeală, Pește”, f. 23^v, p. 60), urmată de următorul comentariu: „Dară aceasta să știți: că nice un dobitoc așa nu este în ceri, nici berbece, nici taur, nici leu adevărat. Aceasta ar fi fost nebunie mai ne<bunie> decât nebuniile a⁷ nebunilor” (f. 23^v–24^r, p. 60–61). A doua însemnare cuprinde două versuri de factură populară: „Frunză verde di doi nuci, / Pascule, unde te duci?” (f. 60^r; p. 133), urmate de o replică târzie din 13 mai 1880: „Frunză verde de doi nuci, / Spune-mi, lelișă, un’ te duci?” În sfârșit, ultima însemnare pe care o reproducem pare să aparțină unui leac pentru zămisirea copiilor: „Cum am păși[t] un pas să rumpă⁸ tot câte o dată la 3 paș. Cine o vre să

¹ Scris: *фстѣ*.

² Scris în continuare *ом* (lecțiune nesigură).

³ Scris: *ми ѡѣ*.

⁴ Scris: *вѣрѡнѣчкаго*.

⁵ Scris: *мѣнѣстивре*.

⁶ Scris: *воѣроце*.

⁷ Scris în continuare *неѡѣ*, urmat de o pată de cerneală.

⁸ Scris: *рѣпѣ*.

facă copii, să meargă unde va fi deal și să pășască un paș și să rumpă o dată cu mâna troscot de 3 ori” (coperta din urmă).

O *Bibliografie selectivă* (p. 164–165) încheie această ediție facsimilată, binevenită pentru cei interesați de cercetarea vechilor monumente de limbă românească.

ALEXANDRU MAREȘ
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Pravila de la Govora. Studiu introductiv, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Ștefan Găitănanu, Editura Universității din Pitești, 2020, 504 p. (p. 238–417 cuprind facsimile)

Prezenta ediție își propune să fie una științifică, idee subliniată chiar din *Cuvântul editorului* (p. 5). Necesitatea împlinirii unui asemenea deziderat era evidentă, în condițiile în care singura ediție a *Pravilei de la Govora* alcătuită cu spirit critic a aparținut unui jurist, Ioan Peretz⁹, și a fost publicată, și aceea, parțial, acum mai bine de un secol. Edițiile mai recente, de popularizare, nu pot fi valorificate de specialiștii în domeniu¹⁰.

Ediția conține un studiu introductiv (p. 6–35), un studiu lingvistic (p. 36–100), transcrierea textului în alfabet latin (p. 101–236), facsimilele integrale ale ediției princeps a *Pravilei* (p. 237–410), câteva fotocopii (p. 411–417), o scurtă secțiune denumită *Lexic* (p. 418–420), în fapt, glosarul ediției, și se încheie cu un indice exhaustiv de cuvinte (reproduse în transcriere interpretativă), care înregistrează, în ordine alfabetică, cuvintele din textul editat, cu menționarea locului unde acestea sunt consemnate (p. 421–504). Un aparat critic, de aproximativ 100 de note, indică, în subsolul textului transcris, erorile de tipar.

Studiul introductiv este împărțit în trei subcapitole: primul tratează personalitatea lui Mihail Moxa, traducătorul din slavonă în română al *Pravilei*, al doilea prezintă pravilele românești apărute între secolele al XVI-lea și al XVII-lea, al treilea, introdus impropriu aici, se ocupă cu problemele de grafie ale textului.

Se remarcă, în această parte introductivă, lipsa unor informații importante, precum cele referitoare la proveniența exemplarului editat. De altfel, fotocopiile color incluse în ediție¹¹ sunt realizate după un alt exemplar decât cel facsimilat integral, alb-negru, și ales ca text de bază.

⁹ Vezi Ion Peretz (ed.), „Pravila de la Govora. Text comparat cu «Pravila de la Bistrița» și «Nomocanonul» lui Cotelerius”, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, XI (1910), p. 72–83, 392–408, XII (1911), p. 178–193, p. 467–474. Textul este reluat, parțial, sub același titlu, în seria „Studii de istoria dreptului român”, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București, 1911, p. 1–40, și în *Curs de istoria dreptului românesc*, vol. II, partea I, București, 1928, p. 314–342. Ediția nu este citată, în studiul său, de către Ștefan Găitănanu.

¹⁰ Vezi Gheorghe I. Petre-Govora (ed.), *Pravila bisericească de la Govora, numită cea mică, tipărită mai întâiu la 1640 în Mănăstirea Govora, publicată apoi în transcripțiune cu litere latine la anul 1884 de Academia Română, adusă la zi de pr. Gheorghe I. Petre-Govora*, Casa de Presă și Editura Tribuna, 2004; Ion D. Ciucă, Domnica Ciucă, Ion M. Ciucă, *Un mare cititor ortodox, Matei Basarab – prințul limbii române*, Editura Parohia Câmpu-Mare, județul Olt, 2004, carte în cuprinsul căreia a fost inclus și textul *Pravilei*, transcris după ediția lui Odobescu, din 1884; Petre Mateiescu (ed.), *Pravila de la Govora*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Fortuna, 2016.

¹¹ Despre aceste fotocopii nu ni se spune, de asemenea, nimic, dar ele pot fi identificate, pe baza însemnărilor, ca aparținând singurului exemplar complet deținut de Biblioteca Academiei Române, filiala București, sub cota CRV 39 u.

Datele privind descrierea volumului (dimensiune, număr de file, corpul literelor, ornamente, hârtie, eventuale însemnări), ori referințele la izvoarele *Pravilei* sunt și ele absente.

Editorul subliniază importanța confruntării textului tipărit al *Pravilei* cu manuscrisul lui Moxa și cu originalul slavon (ms. sl. BAR 726, cunoscut ca *Pravila de la Bistrița*, copiat la 1618, din îndemnul mitropolitului Teofan al Moldovei), ediția rămânând totuși fidelă, din acest punct de vedere, „textului transpus de Al. Odobescu și publicat de Academia Română în 1884” (p. 5). Astfel, pasajele obscure din textul editat, cauzate de omisiuni ale tipografilor, de erorile de traducere ale lui Moxa sau chiar de imperfecțiunile originalului, constituie un aspect filologic a cărui rezolvare ediția de față nu și-l asumă.

Studiul conține, de asemenea, unele afirmații care nu pot fi verificate (d. ex.: „Mihail Moxa s-a stins la doi ani (1650) după moartea mitropolitului Theofil (1648)” – p. 10) sau informații inexacte (în bibliografia de specialitate nu s-ar găsi „fapte de limbă de la începutul secolului al XVII-lea, în aria dialectală sudică, din *Pravila mică* de la Govora” – p. 5).

Mai departe, citând un studiu al lui Al. Mareș, editorul ne informează că mitropolitul Teofan i-a adus lui Udriște Năsturel originalul slavon al *Pravilei*, în timpul refugiului în Țara Românească (p. 14). Or, consultând articolul indicat, aflăm, dimpotrivă, că „implicarea lui Udriște Năsturel în procurarea manuscrisului tradus de Moxa (...) nu se confirmă la o examinare atentă a datelor care ne stau la dispoziție”¹².

Analizând grafia anumitor cuvinte din textul tipărit, editorul ajunge la concluzia existenței a trei copii care au trecut „pe curat” manuscrisul conținând traducerea lui Moxa: „În text, urmărind distribuția alografelor pentru unele lexeme mai frecvente, s-ar putea delimita mai mult sau mai puțin exact diferențele dintre copii: prima sută de pagini diferă de următoarele 50, după care trăsăturile se amestecă” (p. 9). Însă despre existența unui astfel de manuscris, altul decât traducerea autografă a lui Moxa (ms. rom. BAR 2471), pe care mitropolitul Teofil dăduse binecuvântarea de a fi tipărit, nu avem nicio dovadă.

Subcapitolul *Despre transcriere* (al treilea, din cadrul studiului introductiv) include și unele informații despre care aflăm, de obicei, din nota asupra ediției. Sistemul ales de editor, de a semnaliza între acolade, nedistinctiv, atât notele marginale ale textului tipărit (de pildă, trimerile la textul biblic: Ioan, Ieremia, Iezechiel), cât și numerotarea originală a filelor (de care nu se poate ține cont, din pricina numeroaselor erori), și numărul articolelor de lege, creează cititorului reale dificultăți în a urmări aceste aspecte.

O altă opțiune neobișnuită a editorului este scrierea ca atare a cuvintelor slavone, urmată de traducerea acestora între paranteze, și nu transcrierea lor cu alfabet latin și oferirea echivalentului românesc în notele de subsol.

Slovele-consoană suprascrise de la finalul cuvântului nu sunt marcate cu italice, fiind tratate la fel ca celelalte grafeme suprascrise, din interiorul cuvântului, care au fost coborâte tacit în rând. Nu se marchează între croșete întregirile de cuvinte. Se mențin, ca atare, cuvintele cu metateză din ediția princeps a *Pravilei*: *sfrâșit* (p. 199), *tlăhariul* (p. 125), *vrâtos* (p. 169), deși exemplele în cauză sunt descrise ca accidente fonetice în capitolul dedicat grafiei (p. 31).

Interpretarea anumitor slove ridică, și ea, probleme.

Este cazul lui ꙗ, căruia i se acordă valoarea [în] în transcrierea propoziției *den* (citită *deîn*). Opțiunea este justificată prin trimeri eronate: în toate locurile din *Pravilă* unde editorul susține că întâlnim grafia ꙗꙗꙗ (facsimilele cu nr. 95, 102, 103, 108, 117, 119, 121, 139, 143) (vezi p. 27) cuvântul este tipărit ꙗꙗꙗ (excepția o reprezintă facsimilul cu nr. 8, unde avem de-a face cu o greșeală de tipar: ꙗꙗꙗ)¹³. Astfel, nu putem fi de acord cu părerea conform căreia „textul este unul dintre

¹² Vezi „A procurat Udriște Năsturel originalul străin al «Pravilei de la Govora?»” în *Limba română*, XXXV, nr. 2/1986, p. 128.

¹³ O eroare asemănătoare se înregistrează în nota 3 de la p. 105. Editorul transcrie corect cuvântul *dentâiu* (v. facsimil. 195), precizând în notă că acesta este tipărit ꙗꙗꙗꙗꙗꙗ. În realitate, cuvântul este tipărit: ꙗꙗꙗꙗꙗꙗ.

puținele care conservă toate fazele din procesul de compunere a prepoziției *din* (*de în – dein – den – din*)” (p. 31).

Tot astfel, **ы** este echivalat cu [î] în cuvinte precum **тынер** (*tâner*) sau **апостолы** (*apostoli*) (p. 28), în locul lecțiunilor corecte: *tiner, apostoli*.

Paiericul (‘) este interpretat ca având valoare fonologică [*i* asilabic], atunci când apare la sfârșitul cuvântului: **ачѣаш’** (*aceaeashi*), **чеш’** (*ce-și*), **сѣш’** (*să-și*) (p. 29). Respectivetele cuvinte sunt tipărite însă, în majoritatea cazurilor, fără paieric: **ачѣаш** (facsimil. 112, 305), **чеш** / **чеш** (facsimil. 44, 67, 92, 99, 198, 252, 342), **сѣш** / **сѣш** (facsimil. 28, 33, 46, 69, 76), și ar trebui considerate exemple de durificare a consoanelor, citindu-se, în consecință: *aceaeas, ce-ș, să-ș*.

Aflat în concurență cu ierul mic (d. ex.: **сѣтѣшъ** și **сѣтѣш’**, facsimil. 283; **сѣшъ**, facsimil. 25, 40, 51, 67, 77, și **сѣш’**, facsimil. 7, 19), paiericul marchează închiderea unei silabe sau sfârșitul cuvântului, și nu are, în această situație, valoare fonologică, după cum valoarea sa este \emptyset în exemplele: **нѣскѣѣ** (facsimil. 303), **кѣѣ** (facsimil. 304), **дѣтѣѣ** (facsimil. 306), **ѣѣѣ** (facsimil. 307), **тѣѣѣѣ** (facsimil. 331), **ѣѣѣѣѣ** (facsimil. 207).

Capitolul al doilea, reprezentat de studiul lingvistic, poate fi socotit, în schimb, partea rezistentă a acestei ediții. Textul *Pravilei* beneficiază de o minuțioasă analiză din punct de vedere fonetic, sintactic și morfologic, care se întinde pe aproximativ 70 de pagini. Este primul studiu de acest fel cuprins într-o ediție dedicată *Pravilei de la Govora*. Sunt înregistrate principalele fenomene de limbă și sunt discutate relațiile dintre cuvinte la nivelul propoziției și al frazei. Lipsesc de aici capitolul dedicat lexicului și cel despre formarea cuvintelor. Câteva considerații asupra topicii erau, de asemenea, binevenite.

Al treilea capitol îl constituie transcrierea textului după metoda interpretativă.

În afara problemelor semnalate, referitoare la anumite soluții grafice adoptate, și a imposibilității de a corecta unele locuri neclare din tipăritură prin lipsa raportării la manuscrisul românesc și la originalul slavon, există o serie de alte lecțiuni greșite și omisiuni, din care extragem câteva exemple:

Din traducerea versurilor slavone la stemă, compuse de Udriște Năsturel, lipsește cel de-al șaptelea vers: *Deci tronul, înălțimea acestei case învederează* (p. 102).

În altă parte, editorul transcrie: *năstavnicii* (p. 106), în loc de *nastavnicii; cugetai* (p. 106), în loc de *cugetaiu; milostivirea ta veri da samă, frate duhovnice* (p. 106), în loc de *molitva¹⁴ ta veri da samă, frate duhovnice; voi* (p. 106), în loc de *voiu; datori* (p. 106), în loc de *datoriu; Pravila¹⁵ ѣѣ (de la) Petru și Pavel* (p. 108), în loc de *Eu, Petru și Pavel; strainicii* (p. 108), în loc de *stranicii; Cartaghin* (p. 108), în loc de *Cartaghină; duminica*, în loc de *dumineca* (p. 109)¹⁶; *învieare* (p. 109), în loc de *înviiare; ca această zi* (p. 109), în loc de *de această zi; decia* (p. 109), în loc de *de-cia; să nu-l cam mai facă* (p. 126), în loc de *să nu-l camai facă; ciovraică* (p. 142), în loc de *ciovrancă; să se ție în căruție* (p. 158), în loc de *să se ție în curăție; Gaggea* (p. 215), în loc de *Gangrea¹⁷*.

Glosarul ediției este trecut sub titlul, impropriu, de *Lexic*. În această secțiune sunt înregistrați aproximativ 90 de termeni, la care textul transcris face trimitere printr-un asterisc.

Deși un cuvânt poate avea, în *Pravilă*, mai multe sensuri, doar unul dintre ele este explicat de editor. Acesta este cazul, de pildă, al cuvântului *liubov*, glosat „dragoste” (fără indicarea paginii sau a numărului facsimilului), sens valabil pentru un context precum: *Și se priimească stranicii și să-i*

¹⁴ *Molitva* „termen de reverență folosit pentru a vorbi cu sau despre un membru al clerului” (vezi DLR, serie nouă, tomul VI, litera M, București, 1965, p. 824).

¹⁵ Cuvântul *pravilă*, care face parte din colontitlu, a fost tratat ca aparținând textului propriu-zis.

¹⁶ Ne referim la primul dintre cei doi termeni identici, în ordinea apariției, de la respectiva pagină.

¹⁷ Grupul *rr = ng* (vezi Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI și XVII, în legătură cu monumentele paleo-, sârbo-, bulgaro-, ruso- și româno-slave*, București, 1904, p. 435–436).

ospeteaze, ca să se umple liubovul dumnezeiesc (vezi facsimil. 7), dar nu și pentru contextul: *Și oarecine va mânca cu armeani (...) sau, mai vârtos, cine va avea liubov cu dinșii, acestuia-i grăiaște leagea lui Dumnezeu să se lase de aceastea* (facsimil. 106–107), în care sensul cuvântului *liubov* este acela de „bunăvoință față de cineva; prietenie”.

Într-o situație asemănătoare se află cuvântul *soție*, glosat „însoțitor” (p. 420). Sensul este adecvat în contextul: *Călugărul, de va zăcea în poala muierească sau într-a mâini-sa, să nu se priceștiască în 40 de zile și să nu mănânce cu soție, că nu e dostoinic* (facsimil. 321), nu și în exemplul: *fiește soție, ce se zice bărbatul și muierea* (facsimil. 201), în care sensul cuvântului *soție* este acela de „bărbat și femeie, uniți prin căsătorie”.

Cuvântul *curăție*, transcris greșit *căruție*, este inclus cu această formă în glosar (p. 418) și la indicele de cuvinte (p. 430), și explicat prin „cârdășie”.

Cuvântul *povâr*, transcris greșit *pover* (p. 419), este analizat ca substantiv neutru, fără plural, așa cum apare tratat și în dicționarul lui Scriban¹⁸. Lingvistul înregistra aici forma *povâr* ca variantă pentru cuvântul *povară*, trimițând, pentru atestare, la *Pravila de la Govora*. În ediția de la 1640 a *Pravilei*, termenul este prezent în trei locuri: o dată, tipărit cu slova ρ suprascrisă – *Ѣ ПОВЪР* (facsimil. 335), grafie care a influențat lecțiunea *povâr*; de două ori, tipărit cu ierul mic (ь) la sfârșitul cuvântului – *ДОАДО ПОВЪРЬ* (facsimil. 255), *Ѣ ПОВЪРЬ* (facsimil. 262). Slova ь are, în această situație, valoarea [i], ca în exemplele: *ВЕРЬ ДА САМЖ* (facsimil. 2), *СЬ НЪ ОУЧИТЬ* (facsimil. 38), *ШИ ШЛАПЕ ГРИЖЬ* (facsimil 244/r. 11), citindu-se, în consecință, *povări*, și nu *povâr*. Sensul termenului este acela de „sarcină, obligație (aici cu referire la numărul mătâniilor)”. Sintagma *doauo povări* indică, în *Pravilă*, numărul 20.000¹⁹.

Ediția se încheie cu un amplu indice (de aproximativ 80 de pagini), care își propune, și în bună măsură reușește, să consemneze toate cuvintele din textul *Pravilei de la Govora*. Enumerăm, în continuare, câțiva dintre termenii care au fost, totuși, omiși: *bdeanie, camai, învârtoșa, mainte, numaicât, oarecândva, oglașenie, paraeclesiarh, polonoș(t)niță, potrebi, preaogodnic, prinsoare, proštenie, prepus, obeadniță, sfeštenic, sladniță, strigă, Uspenie, Văvedenie, Văznesenie*. De asemenea, cuvinte precum *agneț, besrebrănit, Bogorodiță, pomnoc, Văzdvijenie*, cuprinși în glosar, nu au fost trecuți și în indicele de cuvinte. De un real folos filologic ar fi fost ca reproducerea cuvintelor din indice să se facă în forma lor originală, cu alfabet chirilic.

Anumite inadvertențe, precum includerea substantivului *price* „dispută, dușmănie, supărare”, printre formele verbului *priceștui* „a (se) împărtași” (p. 482), și a adverbului *alegând* „în afară de” în paradigma verbului *alege* (p. 422), ori repetarea unor cuvinte ca intrări diferite (d. ex. *alege*, p. 422; *prinde*, p. 483) pot fi considerate omisiuni de tehnoredactare.

În concluzie, ediția constituie un progres în raport cu încercările anterioare, din perspectiva studiului lingvistic și a transcrierii, și un punct de plecare pentru realizarea unei ediții critice, care să abordeze problemele filologice semnalate, rămase nerezolvate.

MARIUS MAZILU

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

al Academiei Române

București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

¹⁸ Vezi August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939, p. 1028.

¹⁹ A se vedea, în acest sens, și locurile corespunzătoare din ms. rom. BAR 2471, f. 142^v/13, și ms. sl. BAR 726, f. 145^v/5, unde apare, în locul cuvântului *povară*, slova *Ѣ* încercuită.

Gh. Chivu, *Limbă și cultură. Studii de istorie a limbii române literare*, București, Editura Academiei Române, 2019, 334 p.

Avem a face cu o culegere de articole ale autorului, a doua²⁰, care cuprinde 29 de contribuții, publicate în perioada 1973²¹–2018²² atât în reviste și volume colective, cât și autonom, în ciclul „Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor” din cadrul *Conferințelor Academiei Române*. Studiile reunite aici sunt grupate în patru secțiuni, precedate de un *Cuvânt introductiv* (p. 5–6).

Cele cinci contribuții grupate în prima secțiune, intitulată *Scrisul religios* (p. 7–58), atrag atenția asupra individualității limbajului bisericesc în cadrul românei literare contemporane și asupra rolului acestuia de primă variantă cultă a limbii noastre. Sunt abordate probleme precum raportul dintre tradiție și inovație în limbajul bisericesc actual; definirea comunităților confesionale prin alfabetul utilizat în textele bisericești, cu precădere în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea; etapele dezvoltării vechiului scris bisericesc; transmiterea modelelor oferite de textul bisericesc, mai ales a unor tropi, în cadrul unui gen religios sau chiar în genuri diverse. Extrem de importante sunt sugestiile pentru cercetări viitoare: limba cărților de cult; rolul *Evangeliiarului* în îmbogățirea paremiologiei românești.

Secțiunea *Probleme de vocabular* (p. 61–140) cuprinde zece articole dedicate lexicului românei literare din secolele al XVI-lea – al XIX-lea. Se evidențiază interesul autorului pentru dicționarele românești, cu siguranță deja cunoscut cititorilor cel puțin grație ediției pe care Gh. Chivu a consacrat-o lexiconului latin-român de la mijlocul secolului al XVII-lea cunoscut multă vreme în literatura de specialitate sub numele de *Anonymus Caransebesiensis*²³. Câteva dintre acestea le sunt dedicate studii speciale (e.g. „Terminologie lingvistică într-un lexicon de la sfârșitul veacului al XVII-lea”, p. 88–93; „Înnoirea lexicului literar la începutul secolului al XIX-lea. Considerații asupra unui glosar de neologisme alcătuit de Gh. Asachi”, p. 129–134; „Neologisme latino-romanice în *Glosarul primului dicționar academic românesc*”, p. 135–140); în alte situații, lexicoanele figurează între sursele utilizate în cadrul analizei (e.g. „Nume de zei și de zeițe în cultura românească veche”, p. 100–108).

Aproape toate cercetările grupate aici demonstrează atenția constantă a autorului față de istoria neologismelor românești. Pe lângă studiile deja amintite, consacrate unor dicționare din veacul al XIX-lea, amintim cercetările consacrate influenței latino-romanice („Influența italiană în limba

²⁰ Prima culegere de articole a fost publicată cu titlul *Vechi texte românești. Contribuții filologice și științifice*, București, 2015.

²¹ Este vorba despre articolul „O normă a limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: *câne, mâne, pâne*”, LR 22, p. 51–58, aici p. 189–195.

²² Este vorba despre patru studii dedicate unor probleme ale limbii literare din secolul al XIX-lea: „Considerații asupra unor forme ale verbului *a fi: sum și sunt*”, în Gabriela Pană Dindelegan, Rodica Zafiu, Isabela Nedelcu (ed.), *Studii lingvistice. Omagiu Valeriei Guțu Romalo*, București, p. 61–73, aici p. 171–182; „*Escu 'sunt' în texte literare din secolul al XIX-lea*”, în Camelia Ușurelu (ed.), *Studii lingvistice. In memoriam Cristina Călărașu*, București, p. 123–130, aici p. 183–188; „Normă reală – normă ideală în lexicul românesc literar la mijlocul secolului al XIX-lea. Primul dicționar academic”, aici p. 201–208, publicat întâi, în limba franceză, în „Diversité et identité culturelles en Europe. Diversitate și identitate culturală în Europa” 15, p. 17–34; „Poezia lui Mihai Eminescu și limba română veche”, în C. Lupu (ed.), *Studii romanice, I. Omagiu profesorilor Florica Dimitrescu și Alexandru Niculescu la 90 de ani*, București, p. 261–274, aici p. 287–298.

²³ Vezi *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, București, 2008.

română veche”, p. 61–71²⁴; „Neologisme de origine franceză într-un text beletristic tipărit în 1794”, p. 109–120) sau creării terminologiilor de specialitate („Lexicul neologic din limba română veche. Între vocabularul de cultură generală și terminologiile de specialitate”, p. 80–87; „A existat o terminologie politică în limba română la cumpăna veacurilor al XVIII-lea – al XIX-lea?”²⁵, p. 121–128). O atenție specială merită studiul „*Însușire* ‘proprietate, alșăuire, alșău’. Câteva considerații etimologice” (p. 94–99), în care autorul, fin cunoscător al scrierilor cărturarilor Școlii Ardelene²⁶, arată importanța cunoașterii concepțiilor lingvistice ale acestora pentru a avansa soluții etimologice corecte.

O importantă pondere în economia lucrării o are a treia secțiune, intitulată *Aspecte ale normei literare* (p. 143–208). Cele nouă studii dedicate variației diacronice a normei literare acoperă o perioadă amplă: se analizează deopotrivă situații particulare din secolul al XVI-lea (e.g. „Normă și grai în *Codex Sturdzanus*”, p. 143–147; „Schimbarea normei și semnificația unei revizii mecanice: *său vs lui* în ultima *Psaltire* coresiană”, p. 148–154), dar și trăsături ale normei din veacul al XIX-lea (e.g. „*Escu* ‘sunt’ în texte literare din secolul al XIX-lea”, p. 183–188; „Normă literară – normă ideală

²⁴ Pentru o evaluare mai recentă a italianismelor din româna veche, vezi Emanuela Timotin, „L'influence italienne sur le lexique roumain ancien. Le témoignage des traductions de Vlad Boțulescu de Mălăiești”, în Éva Buchi, J.-P. Chauveau, J.-M. Pierrel (ed.), *Actes du XXVIIe Congrès international de linguistique et de philologie romane* (Nancy, 15–20 juillet 2013), vol. I, Strasbourg, 2016, p. 755–764.

²⁵ Studii consacrate lexicului anumitor lucrări din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea pot nuanța concluziile cu privire la crearea terminologiei politice; vezi A. Timotin, Emanuela Timotin, „La terminologie politique dans les gloses de *l'Histoire universelle* (1763) traduite par Vlad Boțulescu”, în *Revue des études sud-est européennes*, LI, 2013, p. 159–174.

²⁶ Stă mărturie contribuția sa la lucrarea *Școala ardeleană*, vol. I–IV, antologie de texte alcătuită și coordonată de E. Pavel, București, 2018, unde a realizat revizia finală a tuturor textelor, împreună cu Eugen Pavel. De asemenea, s-a implicat în transcrierea și, eventual, traducerea, respectiv realizarea notelor pentru următoarele texte: Samuil Micu, *Dictionarium Valachico-Latinum*, vol. al II-lea, p. 229–287 (cu A.-M. Gherman); Ștefan Crișan-Körösi, *Orthographia latino-valachica*, *ibidem*, p. 322–345 (cu Oana Uță-Bărbulescu); Ioan Budai-Deleanu, *Fundamenta Grammatices linguae Romaenicae seu ita dictae Valachicae*, *ibidem*, p. 369–378; Ioan Budai-Deleanu, *Teoria ortografiei românești cu slove lătinești*, *ibidem*, p. 389–395; Ioan Budai-Deleanu, *Excerptum ex capitae secundo...*, *ibidem*, p. 396–429; Ioan Budai-Deleanu, *Temeiurile gramaticii românești*, *ibidem*, p. 430–456; Ioan Budai-Deleanu, *Dascalul românesc pentru temeiuurile gramaticii românești*, *ibidem*, p. 457–481; Ioan Budai-Deleanu, *Lexicon românesc-nemeșesc și nemeșesc-românesc*, *ibidem*, p. 482–521; Petru Maior, *Disertație despre articlii limbei românești*, *ibidem*, p. 734–744 (cu Otilia Urs); Ioan Alexi *Grammatica daco-romana sive valachica*, *ibidem*, p. 920–971 (cu Oana Uță-Bărbulescu); Nicolae Maniu Montan, *Orthoepia latina, latino-valachica, hungarica, germanica et serbo-valachica*, *ibidem*, p. 972–984; [Jacques-Philipbert Rousselot de Surgy], *Cei doi excesuri a Americii*, *ibidem*, p. 1038–1053; Gheorghe Șincai, *Onomasticon...*, *ibidem*, p. 1408–1412; Gheorghe Șincai, *Adaplausus...*, *ibidem*, p. 1432–1434 (cu E. Pavel); Gheorghe Lazăr, *Versuri de laudă în limba dacoromânească*, vol. III, p. 45–47; Samuil Micu, *Carte de rugăciuni pentru evlavia omului creștin*, *ibidem*, p. 646–653; Samuil Micu, *Acatist sau carte cu multe rugăciuni pentru evlavia fieștecării creștin*, *ibidem*, p. 1114–1128; *Ducere de mâna către aritmetica sau socoteala pruncilor*, vol. IV, p. 7–13; [Gheorghe Șincai], *Abc sau alfăvit...*, *ibidem*, p. 14–23; *Învățătură pentru sămănătorii de tăbăc din Bucovina*, *ibidem*, p. 47–58; Johann Nepomuk Neuhold, *Învățătură de a face sirup și zahăr din mustul tuleilor de cucuruz*, *ibidem*, p. 252–264 (cu Aristina Valea); Franz von Heintl, *Învățătură pentru prăsierea pomilor*, *ibidem*, p. 265–273 (cu Aristina Valea); Johann Burger, *Disertație...*, *ibidem*, p. 293–307 (cu Aristina Valea); Ludwig Mitterpacher, *Învățătură despre agonisirea viței-de-vie...*, *ibidem*, p. 333–350 (cu Aristina Valea); Francisc Bene, *Scurtă învățătură pentru vărsatul cel mântuitoru*, *ibidem*, p. 461–474 (cu Aristina Valea); *Cultura albinelor...*, *ibidem*, p. 603–616 (cu Doina Grecu).

în lexicul românesc literar la mijlocul secolului al XIX-lea. Primul dicționar academic românesc”, p. 201–210).

Ultima secțiune, *Limbă literară și stil* (p. 211–298) cuprinde cinci articole, dintre care, cel mai amplu este un studiu de stilistică istorică, preocupare constantă a autorului²⁷. Se adaugă articole dedicate unor probleme de limbă literară specifice reperate în operele lui Dosoftei, Dimitrie Cantemir, Mihai Eminescu.

Un „Indice de autori” (p. 299–304) și un „Indice de cuvinte” (p. 305–331) fac din volum un prețios instrument de lucru.

În concluzie, ne aflăm în fața unei culegeri de articole care evidențiază câteva domenii de cercetare de predilecție ale lui Gh. Chivu. Sunt domenii care existau deja în cercetarea românească sau pe care acesta le-a impus în studiul limbii literare. Multe dintre contribuțiile reunite aici și-au dovedit deja forța și vitalitatea, contribuind la dezvoltarea studierii anumitor aspecte ale românei literare, ceea ce reprezintă cea mai temeinică mărturie privind valoarea volumului de față.

EMANUELA TIMOTIN

Institutul de Lingvistică al Academiei Române

„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

²⁷ În afara articolului de aici, „Stilul celor mai vechi texte științifice românești (1640–1780)”, aici p. 211–263, publicat inițial în LR XXIX, 1980, nr. 2, p. 111–122; XXX, 1981, nr. 1, p. 45–60; nr. 2, p. 139–147; nr. 3, p. 221–231; nr. 5, p. 505–514; vezi mai ales Gh. Chivu, *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, București, 2000.

**INDICELE REVISTEI *LIMBA ROMÂNĂ*
PE ANUL 2020**

A. AUTORI*

A

Abascal Palazon, Juan Manuel **82–84, 93**
Agache, Liliana **451**
Alecsandri, Vasile **351, 406, 412, 414, 416, 422**
Alecuc, Bianca 7–21
Alexandre, C. **476, 478**
Anagnostopoulou, Elena 369, 376
Anghelina, Alexandra 491–496
Arvinte, Vasile **422**
Aryanpur-Kashani, Abbas **527**
Aryanpur-Kashani, Manoochehr **527**
Asachi, Gh. **18**
Asudeh, Ash **369, 376**
Αυγοστίνου, Μοναχού **34**
Avram, Andrei 114, **389, 391, 393, 397, 423**
Avram, Mioara **68, 353, 403, 419, 422, 423**

B

Bagdat, Toma Alecsandru **7, 8, 9, 10, 15–18, 20**
Ballard, Michel **98, 99, 101, 106, 108, 484, 485, 489**
Balog, Selyei 428
Balzac, Honoré de **100–102, 106, 108, 481, 489, 490**
Barbu Mititelu, Verginica 347
Barbu-Comaromi, Iulia [135]
Baronzi, George **97, 99, 106**
Bădic, Melania **431**
Bălan, Ioanichie **464**
Bălășescu, Nicolau **349**
Băltăceanu, Maria Francisca **431**
Bejan, Doina Marta 385, 386
Benveniste, Émile **33, 97**
Beza, M. **7**
Bianu, Ioan **23, 51**
Bidu-Vrânceanu, Angela **386, 481, 489**
Blank, Andreas 385, 386
Bogza, Geo **487, 488, 490**

Boia, Lucian **343, 345, 421**
Boioc Apintei, Adnana 339–347
Bolintineanu, Dimitrie **385**
Bonfini, Antonio [535]
Borundel, Corneliu **345**
Botez, I. 7, 10
Boullon Agrelo, Ana Isabel **85, 86, 90, 91, 93**
Bratosin, Dinu **343, 345**
Brattö, Olaf **91**
Brăescu, Raluca 349–358
Brătescu, Gh. **343–345**
Brâncuș, Grigore 350, 351, 353, 354, **390, 391, 397**
Brinton, Laurel J. **385, 386**
Broșteanu, Monica **431**
Budai-Deleanu, Ion **349**
Bunea, A. **444**
Bunyan, John **127**
Busuioc, Monica 491, 494

C

Candrea, Ion-Aurel **386**
Cantacuzino, Constantin **68**
Cantemir, Dimitrie **68, 127**
Caproșu, Ioan **422**
Caragiale, Ion Luca **350, 476, 479**
Caragiu-Marioțeanu, Matilda [532]
Caraman, Petru 80
Casiday, A. M. **32**
Cazacu, Boris **68**
Cazimir, Șt. 19
Călărășu, Cristina **386, 454**
Cărtărescu, Mircea **343–345, 421**
Câmpeanu, P. M. **349**
Cernovodeanu, Paul **345**
Cerrillo Martin de Cáceres, Enrique 85, 93
Cesereanu, Ruxandra **421**
Chantraine, P. **479**
Cheynet, Jean-Claude 86, 93

* Indicele de autori a fost realizat de Mihaela-Mariana Morcov.

- Chircu, Adrian 399, 422
 Chitoran, Ioana **389, 391, 393, 397**
 Chivu, Gheorghe **111, 125, 347, 403, 406, 407, 409, 410, 412, 416, 422, 424, 453, 456, 529, 530**
 Cihac, A. de **475, 479**
 Ciobanu, Fulvia 68–72
 Ciolac, Antonia **133, 134**
 Ciolan, Alexandru **528**
 Ciompec, Georgeta **399, 403, 407, 412–416, 419, 422**
 Cipariu, Timotei **112, 339, 346**
 Cobzaru, Petroniu **538–540**
 Comnena, Ana **87**
 Constantin Șăineanu, Marius **101, 102**
 Constantinescu, Ioana **133**
 Constantinescu, N. A. **80, 93**
 Constantinescu, Nicolae **101, 103, 485, 490**
 Conțac, Emanuel 427–442
 Coresi **359, 422**
 Cornea, Andrei **421**
 Cornilescu, Dumitru **431**
 Costin, J. **104**
 Costin, Miron **68**
 Costin, Nicolae **68**
 Costinescu, Mariana **69, 72, 73, 422, 446, 452**
 Coteanu, Ion **495, [532]**
 Cozianul, Mardarie **446–448**
 Creangă, Ion 349
 Crețu, Gr. **446**
 Criteanul, Andrei **34**
 Croitor, Blanca 351, 353, 359–369, 376
 Crowther, Jonathan **528**
- D**
- Damé, Frédéric **404, 405, 408–410, 412–416, 422**
 Dan, Sergiu **105**
 Daneliuc, Mircea **343–345**
 Dascălu Jinga, Laurenția **345, 346, 421**
 Dauș, Ludovic **101–103, 106, 107, 484, 485, 489**
 Davydova, S. A. 31
 Dănilă, Andrei **528**
 Dănilă, Elena **528**
 Dehèque, F. D. **476, 479**
 Demetrius, Lucia **103, 104**
 Densusianu, Ovid **54, 71, 114, 386, 454**
 Dent, Arthur **127**
 Diaconescu, Paula 69, 70
 Diaconovici-Loga, Constantin **349, 405, 408, 410, 413–415, 423**
- Dima, Emanuela 79–95, **133, 134, 528**
 Dimitrakos, Dimitris **479**
 Dimitrescu, Florica 119–125, **135, 528**
 Dincă, Garofița [538–540]
 Dinică, Andreea 399, 406, 413, 416, 419, 423
 Dolç, Miguel 80, 82, 94
 Dominte, Constantin 381, 386
 Dondin-Payre **81–83, 90, 94**
 Dorotei(al Monemvasiei) **446**
 Dosoftei **51, 408, 454**
 Downname, John **127**
 Dragomirescu, Adina 340, 346, 347, 349–351, 354, 357, **424**
 Draguet, René **33**
 Drăganu, Nicolae **87, 94, 112**
 Drăghici, Manolachi **133, 134**
 Drăgoi **446**
 Dudaș, Florian **114, 115**
 Dumas, Alexandre **10, 98, 99, 100, 108, 109**
 Dumitran, Ana **427, 428, 437**
 Dumitrașcu, Cătălin 369–377
 Duțu, Al. 7
- E**
- Eminescu, Mihai **351**
 Erneanul, Ion **461**
 Eustatievici, Dimitrie **405, 406, 410, 423**
- F**
- Faramarzi, M. T. **528**
 Farcaș, Ioan Mircea **386**
 Felecan, Nicolae **529, 530–534**
 Filimon, Avva **464**
 Filimon, Nicolae 351
 Filipașcu, Alexandru **112, 117**
 Fiñțescu, Traian **487, 488, 490**
 Flaubert, Gustave **106, 109**
 Florescu Gheorghe **346**
 Florescu, Octavian **431**
 Fournier, Robert 377
 France, Anatole **104, 105, 109**
 Frâncu, Constantin 67, **69, 72, 74, 387**
 Friedman **476**
- G**
- Gafton, Alexandru **9, 422, 452**
 Gáldi, Ladislav **480**
 Gaster, Moses **447, 55, 56**
 Gârbea, Horia **343, 346**
 Genette, Gerard **9, 11, 15**
 Gentilis, J. **100**

Georgescu, Magdalena **111, 422, 446**
 Georgescu, Victor-Lucian **431**
 Gherman, Alin-Mihai **422, 427, 448**
 Gheție, Ion **43, 53, 54, 59, 67, 74, 111, 116–118, 422, 446, 450, 480**
 Ghica, C. A. I. **104, 105**
 Gînsac, Ana-Maria **9**
 Gișteanu, Petre **53**
 Golescu, Iordache **349, 403, 407, 408, 410, 412, 415, 416, 423**
 Goma, Paul **343, 346**
 Goția, Anton Patriciu **427, 437**
 Graur, Alexandru **80, 94, 350, 353, 381, 387, 480, 495**
 Grămăticul, Fota **446, 450**
 Grămăticul, Staico **446, 448, 449, 451–454, 456**
 Greceanu, Radu **446–448, 453**
 Greceanu, Șerban **446–448, 453**
 Gregorian, Mihail **444, 447**
 Grimm, P. 7, 20
 Guignebert, Charles **82, 85, 94**
 Guilaumont, C. **32**
 Guillaumont, A. **32**
 Guțu, Romalo **352, 357, 386**
 Guy, Jean-Claude **31**
 György, Kaldi **433**

H

Haleatovsky, Ioannykij **449, 453**
 Halichias, Ana-Cristina **94**
 Hamilton, Henry, L. **476, 479**
 Hasdeu, Bogdan Petriceicu **351, 399, 423, 476, 480**
 Heffernan, M. **429**
 Heliade Rădulescu, Ion **351, 385**
 Helmbold, W.C. **441**
 Hoafă Cărăușu, Luminița **345**
 Hodoș, Nerva **23, 51**
 Hogaș, Calistrat **340**
 Hrisostom, Ioan **446**
 Hristea, Theodor **384, 387**
 Hugo, Victor **104, 109**
 Hurmuzaki, Eudoxiu **113**

I

Iatan, Cristinel **431**
 Ibrăileanu, Garabet (Vraje, C.) **487, 486, 490**
 Ilarian, Al. Papiu **452**
 Iliescu, Maria **3–6**
 Ilieș, Aurora **446**
 Iliev, Ivan **129**

Ioaneș, Gabriela Sînziana [534]
 Ionescu, Christian **88, 89, 94, 98, 108**
 Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana **346, 386, 421**
 Ioniță, Magdalena **111, 422**
 Iordan, Iorgu **53, 352, 357, 495**
 Iorga, Nicolae **112, 340, 427, 444, 447**
 Iszer, Andreas **349**
 Ivireanul, Antim **416, 446, 449, 455**
 Izverna, Mioara **101, 103, 483, 489**

K

Kajanto, Liro81, 94
 Kekaumenos, Katakolon**86**
 Kogălniceanu, Mihail **133, 351**
 Kremer, Dieter **90, 94**
 Κριαράς, Εμμανουήλ **476, 479**

L

Lambrior, Alexandru **350**
 Laroche, Benjamin **10**
 Lazard, Gilbert **528**
 Lăiu, Florin **431**
 Ledgeway, Adam **398**
 Lefevbre, Claire **377**
 Leonard, Vera **101, 106, 483, 485, 489**
 Λεξικό Τριανταφυλλίδη **479**
 Levente, Nagy **428**
 Lihačev, D. S. **31**
 Liiceanu, Gabriel **346, 421**
 Loporcaro, Michele **390, 393, 397**
 Ludescu, Stoica **444**
 Lungu-Badea, Georgiana **100, 108**
 Lupșă, Ștefan **112, 117**
 Lupu, Coman **528**

M

Maiden, Martin **389, 397, 398**
 Maiorescu, Titu **8, 350**
 Malcoci, Radu **487, 488, 490**
 Mancaș, Mihaela **386**
 Maneca, Constant **528**
 Manliu, I. **349**
 Manu Magda, Margareta **379–388**
 Marcu, Florin **528**
 Mareș, Alexandru **45, 55–58, 59, 61, 111–118, 422, 443–459, 479**
 Marin, Mihaela **497–528**
 Marinescu, Florin **538–540**
 Marino, Adrian **346**
 Marius (C. Șăineanu) **482**
 Massim, Ion C. **349**

- Matei-Chesnoiu, Monica **7, 10**
 Matkó, István **127**
 Maupassant, Guy de **97, 481, 485, 486, 490**
 Mazilu, Dan Horia **458**
 Mazilu, Florentina (Arghir) **342, 344, 346**
 Mazilu, Marius 23–29, **448**
 Măcărescu, Nicolae **349**
 Mălinescu, Tudor **103, 104**
 Mărgărit, Iulia [534–538]
 McCloskey, James 369, 377
 MenéndezPidal, Ramón **91, 94**
 Meusburger, P. **429**
 Meyer, Horace **10, 20**
 Micu, Samuil **408, 414, 415, 423**
 Mihai (logofătul) **446, 449, 451, 453**
 Mihail, Zamfira **23**
 Mihăilă, Alex **431**
 Mihăilă, Delia **431**
 Mihăilă, Gheorge **444, 447, 495**
 Mihăilă, Ileana **427**
 Mihelțianu, N. **349**
 Mîrzea Vasile, Carmen 409, 413, 416, 423
 Moiescu, Gheorghe I. **112, 117**
 Moisil, Fl. **461**
 Montanari, Franco **476, 479**
 Mór, Ballagi 433
 Moraru, Mihai **461, 463**
 Moreu-Rey, Enric 90, 91, 94
 Moroianu, Cristian 384, 387
 Moxa, Mihail **23, 447–449, 451, 452, 456**
 Munteanu, Ștefan **20**
 Mutalâp, Daniar 31–48, [128], 461–474
- N**
- Naum, Gellu **100**
 Nădejde, Ioan **349**
 Năsturel, P. V. 443, 444
 Năsturel, Udriște **74, 76, 443, 445, 447, 457–459**
 Neagu, Ana-Maria [132]
 Neculce, I. **454**
 Nedelcu, Isabela 380, 387, **424**
 Negruzzi, Costache **133**
 Negruzzi, Iacob 349
 Nestorescu, Virgil **381, 387**
 Neț, Mariana 97–110, **133, 481–490**
 Nichifor **464**
 Nicolae, Alexandru **401, 424**
 Nicolau, Irina **343, 346**
 Nicula, Irina **424**
 Niculescu, Alexandru **352, 357, 383, 387**
 Nikolaev, N. I. 31
- Noul Teolog, Simeon **464**
- O**
- Oancea, D. I. **53**
 Odobescu, Al. **27**
 Olariu, Florin Teodor **130–132**
 Olteanu, Pandele **68, 69, 73, 75**
 Onu, Liviu **68**
 Oprișan, I. **427**
- P**
- Palade, Constantin **343, 346**
 Panaitescu, P. P. **23**
 Pană Dindelegan, Gabriela **69, [136], 340, 346, 347, 349, 350, 357, 359, 381, 383, 386, 387, 397, 424**
 Panoneanul, Daniil **443–445, 449, 450, 457, 458**
 Pareus, David **428, 429, 431–433, 435–439, 441, 442**
 Pas, Ion **99, 105**
 Pașca, Ștefan **94**
 Patapievici, Horia-Roman **343, 346, 421**
 Păcurar, Gelu **431**
 Periețeanu, I. G. **487, 490**
 Péter, Pázmány 433
 Péter, Szatmári Baka 428
 Petolescu, Constantin C. **343, 344, 346**
 Petrescu, Cezar **101–103, 483–485, 489**
 Petrescu, Gabriela **133, 134**
 Petuhov, Nicoleta **494, 496**
 Philippide, Alexandru **339, 347, 350**
 Pietrăreanu, Ovidiu **431**
 Pîrvulescu, Ioana **421**
 Pleșu, Andrei **421**
 Plutarh **441**
 Pontbriant, Raoul de **349**
 Ponticul, Evagrie (Sinaitul, Nil) **31–34, 47**
 Pop, Ioan-Aurel **534–538**
 Popescu, Cristian Tudor **421**
 Popescu, Emilian **85, 94**
 Popescu, Radu **416, 447, 448**
 Popescu, Rodica **446**
 Popescu-Marin, Magdalena 399, 424
 Probáld, F. 429
 Procopovici, Alexe 424
 Pușcariu, Sextil **54, 350, 384, 387, 495**
- R**
- Rădulescu, Andrei **422**
 Rizescu, I. **422**
 Roman-Moraru, Alexandra **422**
 Romanul, Ipolit **129**

Rosetti, Al. 59, **68**, **118**

Russu, I. I. 84, 94

Rusu, Valeriu **59**, **386**

S

Sala, Marius **391**, **393**, **397**, **398**, **423**, **494–496**

Sapovici, Anca-Mihaela 475–480

Sava, Cristinel 49–66, [129, 130], **431**, **451**

Σκαρλάτου Βυζαντίου **479**

Scriban, August **339**, 340, **347**, **475**, **479**

Scudder, Henry **127**

Sebastian, Lascăr **107**

Serafim (ieromonahul) **448**

Shakespeare, William 7

Silva, David de **441**

Simion, Eugen 7

Simonopetritul, Makarios **34**

Sinaitul, Grigorie **464**

Smith, John Charles 389, **398**

Sorski, Nil **464**

Spartali, Ioan S. **99**, **106**

Speranția, Theodor **386**

Stan, Camelia **73**, 389–398

Stanciu-Istrate, Maria 67–77, **451**, **494**, **496**

Stănescu, Alex **99**, **106**

Stănescu, Eugen 444

Stoianovici, L. **461**

Stoica, Ștefan 7, 10

Stoichițoiu-Ichim, Adriana **384**, **387**

Strungaru, Diomid 59

Suarsana, L. **429**

Suciu, Ciprian Lucrețius **538–540**

Suciu, Coriolan **53**

Suciu, Emil **497**, **499**, **528**

Ș

Șăineanu, C. **484**, **485**

Șăineanu, Lazăr **399**, **404**, **407–410**, **412**, **414–416**, **419**, **475**, **479**, **486**

Șerban, Tarciziu-Hristofor 431

Șincai, Gheorghe **408**, **414**, **415**, **423**

Ștefan, Pașca **94**

Ștrempel, Gabriel **23**, **35**, **44–46**, **55**, **114**, **444**, **446**, **461**, **465**

T

Tatu, Silviu **431**

Tempea, Radu **349**

Teodoreanu, Păstorel **133**

Teodorescu, Claudius 491–496

Teodorescu, Mirela **422**, **480**

Tiktin, H. **339**, **347**, **350**

Timotin, Emanuela 11, **451**

Todi, Aida 357

Todoran, Romulus 59, 114

Todorov, Todor A. **480**

Tomescu, Domnița 481, **489**, 87, 90, **94**, **99**, **101**, **108**

Toroipan, Teodora **133**, **134**

Tourneur, Pierre-Prime-Félicien Le **7**, **9**, **10**, **15**, **16**

Tovar, Antonio **91**, **94**

Traugott, Elizabeth Closs **385**, **386**

Tușiș, Irimia 347

U

Udriște, Năsturel **67**

Uricariul, Axinte **444**

Uritescu, Dorin 389, 390, 391, 398

Ursu, N. A. **45**, **443–445**, **449–458**

Uță Bărbulescu, Oana **456**

V

Vaillant, J.-A. **17**, **412**, **416**, **424**

Vanca, Dumitru **427**, 428, 437

Varlaam **459**

Vasilache, Victor **100**, **103**, **483**, **485**, **489**

Vasile cel Mare **464**

Vasile, Carmen **399**, **401**

Vasilescu, Andra 69

Văcărescu, Ienăchiță **349**, **415**, **424**

Vătășescu, Cătălina **125**

Vârtosu, Emil **448**

Velculescu, Cătălina **461**, 462, **463**

Verdeș, Ovidiu **342**, **346**

Vintilă-Rădulescu, Ioana **386**, **397**, **423**

Vladul (logofătul) 452

Voileanu, Matei **461**

Weigel, Karl **476**, **479**

Z

Zafiu, Rodica 381, 385, 387, 399–425

Zaharia, Oana-Alis 8, 10

Zamfir, Dana-Mihaela **350**, **449**

Zamfirescu, Dan **444**

Zgraon, Florentina **446**

Zoba, Ioan(din Vinț) **127**, **128**, **427–429**, **431**, **432**, **435–442**

Zola, Émile **100**, **109**

B. CUVINTE*

ARABĂ

abāya 501
ālim 500
alima 500
'allāh 499
bahā'i 499
burqu' 501
chī'a 500
dur, durūz 499
fatwā, 'aftā 499
fidā' iyyūn 499
ḥadīṭ 499
hadīth 499
hajaba 501
hamma 500
ḥammām 500
hezb 499
ḥizbullāh 499
jihād 500
majlis 500
mawlā 500
mujāhidīn 500
niqāb 501
rubayat 517
šarī'a 500
šī'a 500
sunnī 500
ṭālib 500
ṭālibān 500
ulamā 500

CHINEZĂ

dòufu 504
fēng 502
gai 501
gōngàn 506
gǒu 502
guō 501
hanyu pinyin zimu 502
hútòng 501
lao 501
pīn-yīn 502
qi 502

rén 502
réns hēn 502
ryōri 508, (kaiseri ~) 508
shēn 502
shī 502
shīzigǒu 502
shuǐ 502
taikong 502
tei 508
yáng 502
yīn 502
zǐ 502

COREEANĂ

bo 503
chi 503
tae 503
thai 503

EBRAICĂ

ʔaron 433
bor 436
še' ol 433
yiṣḥaṭu 430

ENGLEZĂ

abaya 501
aikido 508, 524
Ainu 504
alama 500
ale 15
animation 507
anime 507
apsara 510
ashram 510
astronaut 502
Ayurveda 511
ayurvedic 522
baha'i (bahai) 499
basmati 509
bhaji (bhajia) 510
bonsai 507
bunraku 507

* Indicele de cuvinte a fost realizat de Marius Mazilu.

- burka 501
burqa 501
burquini (burkini) 501
chador 501
chakra 511
chat 396
chi (ki, qi) 502
chutney 510
coolie 511
Cymbeline 14
dan 508
dosha 511
druze (druse) 499
Elisabeth 14
fatwa 499
fedayeen 499
feng shui 502
fundoshi 509
futon 509
ginseng 502
guru 510
hadith 499
haiku 508
hamam, hammam 500
Hezbollah (Hizbullah) 499
hibachi 509
hibakusha 506
hijab 501
hikikomori 506
hutong 501
ikebana 507
jihad 500, 515
jihadism 522
jodhpurs 511
John 14
Judith 14
kabuki 507
kaizen 506
kamikaze 505, 513
karaoke 507
karateka 508
karoshi 506
kenaf 511
kendo 508
Khazar 511
kimchi (kimchee) 502
koan 506
Macbeth 14
maki 503
mandala 510
manga 508
mantra 510
maral 512
miso 503
mujadeen (mujahedin, mujahidin) 500
mullah (mulla) 500
ninja 505
niqab 501
nisei 506
nô (noh) 507
origami 507
panchayat 510
Panchen Lama 510
paneer 499
Pinyin 502
pipa 503
ronin 505
Rosaline 14
ryotei 508
sake 503
sashimi 503
seiza 509
sensei 509
seppuku 507
sharia (shariah, shariat) 500
shia 500
shiatsu 506
Shih Tzu 502
shinkansen 505
shinto 504
Shotokan 509
sikh 510
sudoku 509
sumo 509
sunni 500
surimi 503
Susanne 14
sushi 503
taikonaut 502
taleban 500
tatami 509
thai-chi 503
Thomas 14
tofu 504
torii 505
tsunami 506
ulema 500
upon 13
wok 501
yaki niku 504
yakuza 505
yantra 510
yeti 506
yin 502

- yogi 510
zen 504
- FRANCEZĂ**
agriculteur 18
aikido 508
Annette 106
apsara (apsaras) 510
ashram 510
ayurvéda 511
ayurvedique 522
bahaïsme 522
Barthélemy 107
basmati 509
bonsaï (bonzaï) 507
bunraku 507
burka 501
burqa 501
Catherine 100, 104
Cécile 100
chakra 511
Charles 106
chiïsme 522
chiïte (schiïte) 500
chutney 510
coolie 511
Cosette 104
Cruchot 103
cultivateur 18
dan 508
Dantès 98
djihad 499
djihad 515
dosha 511
druze (druzien) 499
Emmanuel 98, 99
États-Unis (les ~) 485
Eugénie 106
Fantine 104
fatwa 499
fédayin (fedayin) 499
feng shui 502
futon 509
ginseng 502
guru 510
hadith 499
haiku 508
hammam 500
Haydéé 99, 100
hidjab 501
hotel 508
les Indes (les ~) 482, 483
ikebana 507
Jean 14
jodhpur 511
joruri 507
kabouki 507
kamikaze 505, 513
karaoké 507
karatéka 508
kénaf 511
kendo 508
koan 506
laogai 501
Lénore 100
Lisbonne 485, 488
Londres 484
madjlis, majlis 500
mandala 510
manga 508
mantra 510
Mathilde 106
Maximilien 98, 99
mignonette 16
miso 503
mollah (mullah) 500
Montmartre 485
Moudjahidin (moudjahidine) 500
Nicolette 104
ninja 505
niqab 501
nô 507
origami 507
panchen-lama 510
phase 18
pinyin 502
Place (~ de la Concorde) 488
quart 19
raffiner 18
ronin (rônin) 505
rue 486, 487, 488
ryokan 508
Saint -Thomas 483, 484, 485
saké 503
sashimi 503
sensei 509
seppukou 507
shiatsu 506
shintô 504
shogon, shogoun 504
sikh 510
sudoku 509
sumo 509
sunnite 500

sur 13
 surimi 503
 sushi 503
 taliban 500
 tatami 509
 tchador 501
 thadri 501
 thai-chi 503
 Thénadier 104
 tofu 504
 torii 505
 Trépof 104
 tsunami 506
 Valentine 99
 wok 501
 yakuza 505
 yang 502
 yantra 510
 yeti 506
 yin 502
 yogi 510
 Zacharie 100
 zen 504

GERMANĂ
 raffinieren 18

GREACĂ
 ασημαίνω 478
 ασημιζώ 478
 ασημίμια 478
 ασημιονήσω 478
 ασημιονώ 478
 άσημιος 478
 ασημίμυα 478
 ασημίμωσα 478
 δονλος 85
 Έκτικός 476
 Ξξις 476
 θεατρον 452
 kalos 86
 κόσσυφος 475
 κοτσυφίνα 475
 κότσυφος 475
 κτικιάζω 476
 κτικιό 476
 λογισμός 440
 μάρτυρ 85
 μνημείον 433
 Όχτικας 476
 περισσός 477

προκόπτω 478
 προκόψω 478
 πυροστία 476
 πυρωστία 476
 στοργή 429, 430, 440, 441
 ύπὸ 69
 φθίση 476
 φιλοστοργία 441
 φιλόστοργον 441
 φυματίωση 476
 χτικιό 476

GUJARATI
 kūlī 511

HINDI
 apsarā 510
 bāsmatī 509
 bhājī 510
 caṭnī 510
 gurū 510
 kūlī 511
 panīr 499

ITALIANĂ
 bonsai 507
 haiku 508
 ikebana 507
 kabuki 507
 kamikaze 513
 karaoke 507
 karateka 508
 nō
 saké 503
 sumo 509
 tsunami 506
 zen 504

JAPONEZĂ
 nami 506
 ai 508
 aikidō 508
 ainu 504
 animēshon 507
 baku 506
 bon 507
 bu 507
 dan 508
 do 508
 doku (shin) 509
 fuku 507

fundoshi 509
 futon 509
 ga 508
 hachi 509
 haikai no ku 508
 hana 507
 hi 506, 509
 hibachi (hi-bachi) 509
 hikikomori 506
 Hiroshima 505
 hoteru 508
 i 505
 ikebana 507
 ikeru 507
 Jōruri 507
 ka 506, 507, 508
 kaiseru ryori 508
 kaizen 506
 kami 505
 kami 507, 513
 kan 508, 509
 kansen 505
 kara 507, 508
 karate 508
 kaze 505, 513
 ken 508
 kendō 508
 ki 507, 508
 koan 506
 ku 505
 maki (makizushi) 503
 maku 503
 man 508
 manga 508
 niku 504
 ninja 505
 nisei 506
 nô 507
 oke 507
 origami 507
 oru, -ori 507
 rō 506
 ryō 508
 ryokan 508
 ryōtei 508
 sai 507
 sake 503
 sashimi 503
 sei 509
 seiza 509
 sen 509
 sensei 509

setsu 507
 sha 506
 shi 506
 shiatsu 506
 shin 505
 shinto 504
 shō 509
 shōgun 504
 shotokan 509
 sū(ji) 509
 sūdoku 509
 sumō 509
 surimi 503
 tatami 509
 te 508
 to 509
 tōfu 504
 tori 505
 tsu 506
 ya 505
 yaki 504
 za 505
 za 509
 zen 505
 zushi (sushi) 503

LATINĂ

Abundantia 84
 ad 401
 *ad-tuncce 412
 Aeternalis 84
 alia mente 408
 altera mente 408
 Aluinus 91
 Amantia 84
 Ambatus 84
 Anduenia Batonis 84
 Annia 84
 Antonia 84
 assimile 410
 Auita 84
 Auitus 84
 Aurelia Pirusi 83
 Aurelia Sambatis 85
 Aurelius 84
 Aurelius Sedatus 83
 Baroncellus 91
 Bautius 84
 Bebius 84
 Bonifatia 84
 Columba 90
 conservus 82, 85

eccum modo 416
 Emilianus 84
 Exuperantius 84
 Felix 84
 Firmana 84
 Flauus 84
 Flaviana 84
 Flavius 84
 Florentius 84
 Gratae Vitalis 83
 gravis 510
 Gregorius 84
 hic 406
 hicce (ad ~) 406
 Hilarinus 84
 hypocritae 439
 impietas 435, 436
 impudentia 438
 infernum 433
 Isilo 91
 Iuliana 84
 Iulius 84
 Iustus 84
 latus (ad ~) 407
 Leontius 90
 Lupa 90
 Magnus 84
 Marcella 84, 85
 Marcellus 85
 Marciana 84
 Marcianus 84
 Maxima 84
 Maximus 84
 mendacium 435, 437
 Modesta 84
 nec aliubi 413
 neptes 438
 nurus 438
 Orentes 85
 parricidium 435, 436
 per totum inde 414
 pervicacia 439
 Planio Baezi 84
 Primus 84
 Proclinus 84
 Proculus 84
 purus 415
 quator tempura 504
 Reburus 84
 Rufus 84
 Salvianella 84
 Sanctus 84

sepulchrum 433
 Serenianus 84
 servus (Dei) 82, 85
 Servus 84
 Simplicius 84
 Sisina 91
 spectaculum 453
 Tancinus 84
 tunc 412
 Ulcudius Baedari 84
 Ursella 90
 Ursicinus 90
 Valerius 84
 Vitalis 84

MAGHIARĂ

gyolcs 17
 koporsó 433
 ölni 430
 vér 430

PERSANĂ

bahā'i 499
 mullā 500
 burqa 501
 čadar, chador 501
 chadri 501
 kanab 511
 kenaf 511
 marāl 512
 mujāhidīn 500
 panīr 499
 shariat 500

POLONEZĂ

szpanga 16

PORTUGHEZĂ

tempero 504
 temporas 504

PUNJABI

gurū 510
 sikh (sikhe) 510

RUSĂ

шпана 16

SANSCRITĂ

apsarās 510
 āśrama 510
 āyatta 510

āyur 511
 cakra 511
 dhyāna 505
 doṣa 511
 gurū 510
 maṇ- 510
 maṇḍalai 510
 paṅca 510
 śiṣya 510
 śraṃ 510
 veda 511
 yogī 510

SLAVĂ

зарѧ 454
 неисправленно 26
 отъ 68, 72, 75
 подрѧма 26
 подрѧвныи 26
 подрѧміа 26
 позорище 452, 453
 сплѧжніе 453
 тѧмж 26
 оупрѧва 453
 wtци 72
 javē 401

SPANIOLĂ

Monnio Nunniz 91

TURCĂ

aba 501
 ḥammām 500
 maral (meral) 512
 mullā 500

TIBETANĂ

dred 506
 gya 506
 panchen 510
 pandi-tachen-po 510

UCRAINEANĂ

kocofist 475

URDU

burqa 501
 chādar (chaddar) 501
 ḳulī 511
 mullā 500
 shariat 500

ROMÂNĂ**A**

a 359
 -a 349, 399, 400, 401, 402, 403, 405
 a 45, 46, 47, 48, 69, 74, 75
 Aanicăi 383
 aba 501
 abacă 380
 abacei 380
 abaia 512, 515
 abaya 501, 512, 516, 518, 521
 Abăitancei 383
 Abăitanci 383
 abi 401
 abia 401
 Abitanci 383
 abord (~ posterior) 123
 absurd 14, 17
 Absurdistan 523
 Acatincăi 383
 Acatincei 383
 Acatrinei 383
 Acatrinii 383
 accepteze (să ~) 350
 aceae 115
 aceaea 55
 acealea 55
 acela 399
 acesta 399
 aci 402, 404, 406
 acicea 406
 acie 402
 aciia 402
 acile 402
 acilea 400, 402, 406
 acmu 416, 449, 450
 acoace 401, 402
 acoacea 401, 402
 acole 403
 acolea 399, 401, 403, 404
 acolisi 445
 acolo 401, 403, 404, 419, 420
 actual 14, 17
 acu 402, 418
 acua 402
 acum 400, 401, 402, 403, 416, 417, 418, 419, 420
 acuma 399, 400, 401, 403, 406, 416, 417, 418, 419, (până ~) 418
 acum(u) 416
 acușă 400, 402, 416

- acuș(i) 402, 416
 acușica 399, 416
 adease 402
 adeaseori 55
 adeneaori 405
 ades 402
 adese 400, 402
 adesea 399, 402
 adeseori 402
 adevăr 457
 adevărat 14
 adevărință 450, 457
 adevărit 451
 adineaorea 401, 404
 adineaori 401, 403, 404, 405
 adineaori 405, 420
 adinioarea 405
 adinoarea 405
 Adomnicăi 383
 adoptează 350
 Adragăi 383
 Adragei 383
 adurmi 449
 afirmează 350
 afla (să va ~) 462, 464
 Africei 485, 489
 afum 353
 afuma 353
 afunda 445
 aginse 44
 aginure 44
 agiungă (să ~) 44
 agiunge 44
 agiunge-o-vei 43
 agiunge-veai 45
 agiunse 45
 agiuta 44
 agiută 44
 agiutăm (să-ț ~) 44
 agiutător 44
 -(a)gog 394
 -(a)gogă 394
 agricultor 14, 18
 ai 27
 aiatolah 514, 515
 aiave 401
 aice 406
 aicea 399, 401, 406, 419
 aici 401, 402, 403, 406, 420
 aieve 401
 aievea 401
 aii 27
 aikido 508, 518, 524
 aimintre 408, 419
 aimintrea 408
 aimintri 408
 aimintrile 419
 aimintrile 408
 ainu 504, 518, 520
 airan 512
 aiure 401, 419
 aiurile 401, 419
 ajunge (va ~) 54
 ajuta 75
 al 43, 359, 365, 463, 464
 al-amira 501, 518
 alature 407
 alătur 350
 alătura 407, (pre ~) 407
 alătura 401, 403, 407, 408, 419, (a merge ~)
 407, (pe ~) 407, (~ cu drumul) 407
 alătura 350
 alături 401, 402, 403, 407, 420, (de- ~) 407,
 (~ cu adevărul) 407, (~ cu dreptatea) 407
 alegând 27
 alegându 114
 alergologă 384
 alergologei 384
 algei 380
 almentrelea 409
 alocure 408
 alocurea 401, 407, 419, (de pre ~) 408, (pe ~) 408
 alocuri 401, 402, 403, 407, 408
 alteleori 453
 altfel 409
 altminterea 399, 401, 408, 409, 410, (de ~)
 409, 410, 419
 altminteri 401, 403, 408, 409, 410, 420, (de ~)
 410
 altmintre 409
 altmintrea 409
 altmintrele 409
 altmintrelea 409
 altmintrene 409
 altmintrile 409
 altmintrile 408, 409
 altuia 399
 alțâi 464
 alumino-silicat 123
 alumosilicat 123
 Amaicie 383
 Amaicii 383
 amakudări 504
 Amaricăi 383

- amăruntul (pre ~) 26
 ambrosie 14, 19
 americană 383
 americană 383
 amesteca 451
 amestecare 451
 aminoaciditate 124
 aminoacidopatie 121, 124
 amintirea 408
 amintrile 408
 amu 402, 416
 amua 402
 -an 383
 analizare (~ electrono-microscopică) 121
 analoagă 394
 analog 394
 analoagă 394
 anastomoză (~extra-intracraniană) 121, 124
 Anca 382
 Ancăi 382
 -andru 383
 anestezie (~ sub-arahnoidiană hiperbară) 122
 Aneta 106
 anevrisme (~ intracraniene) 121, 124
 anhidrază (~ carbonică) 122
 ani 27
 Anichii 381
 Anicî 381
 anime 507, 518, 520
 -ant 362
 anticipa 352
 anticipă 351, 352
 anticipează 351, 352, 354
 Antipsihotice 122
 antitesă 14
 anulă 350
 anume 114
 aoace 401, 402
 aoacea 401, 402
 aoare 401, 402
 aoarea 401, 402
 aortografie 122
 Apoptoza 121
 apsara 510, 518, 520
 apururea 415
 aquaporină 121
 -ar 523
 arcadă 14
 arșă 54
 asamănă-mă 464
 aseamănă (se ~) 351
 asemene 410
 aseamini 410
 aseaminile 410
 aseaminile 410
 asemănează (s-~) 351
 asemene 410, 419
 asemenea 401, 403, 410, 412, (de ~) 410, 419, 420, (de ~) 420
 asemeni 401, 410, 412, (de ~) 410, 411
 asemine 410
 ashram 510, 517
 asist 353
 asista 353
 așa 399, 401
 așăzat (s-au ~) 115
 așăjderea 411
 așe 45
 așea 45
 ași 401
 așijdere 411, 419
 așijderea 115, 401, 403, 411, 420
 așijderi 401, 403, 411, 412
 așîjderea 411, 419
 așteaptă 43, 45, 46, 47, 462, 464
 -at 362
 atât 402
 atâta 402
 atest 353
 atesta 353
 atestează 350
 atingându-să 464
 atunce 412, 419
 atuncea 401, 403, 412
 atunceas 400
 atunceși 412
 atunci 401, 403, 412, 419, 420
 ațică 385
 ațicii 385
 australiană 383
 australiancă 383
 (auto)ignoră (se ~) 351
 avea 53, 339, 340, 341, 343, 345
 averaj 523
 avu 340, 344
 avui 339, 340, 341
 avurăm 341
 avuse 339, 340
 avusei 339, 340, 341
 avusem 339
 avuseră 340
 avuserăm 341
 avuseși 339

- avuție 54
 ayatolah 512
 ayatolahul 518
 ayatolahul-ul 518
 ayatollah 512, 514, 518
 ayran 499, 512, 516, 517, 518
 ayran-ul 518
 ayurveda 511, 518
 ayurvedic 522
 -ăi 379, 380
 ăla 399
 ăsta 399
- B**
- babacă 382
 babacăi 382
 babachii 382
 bacei 380
 baha'i 499, 516
 bahaism 522
 bancă 382
 Bartolomeu 107
 basc 391
 bască 391
 bascuri 391
 basma 521
 basmati 509, 520
 başcan 512
 başkan 512, 516
 batgiocorit 44
 bădică 382
 bădicăi 382
 bădichii 382
 băncii 382
 bășăoș 446
 bășău 445, 446
 băști 391
 băștii 391
 bătrân (~ de zile) 454
 bea 53
 bere 15
 Berivoi(e) Vlahu(l) 86
 besearecă 114
 beseareci 114
 besearecilor 114
 beserică 114
 beteag 445, 446
 betejală 445, 446
 beteji 446
 betejune 446
 bhagi 518
 bhaji 510, 520
 biograf 17
 biologă 384
 biologei 384
 biologie (~ celulară) 121, 123, 124,
 (~ moleculară) 121, 124
 biomembrană 121
 biopsii (~ vasculare cerebrale) 121
 birai 117
 birailor 113
 birău 113
 birșag 117
 birșăgăului 117
 biserică 114, 115
 blagocestie 458
 boală (~a tromboembolică) 123
 bodegă 381
 bodegii 381
 bogătancă 383
 bogăție 46, 47
 bogoslov 458
 boli (~ neurovasculare) 122
 boltire 14
 bonsai 507, 516
 botedz 46
 botez 43, 45, 48, 463, 464
 botezat 43
 bragă 380
 brahiterapie 122
 brăgii 380
 broboadă 521
 brodi 451
 bucate 462
 Bukan 87
 bulgăroaică 383
 bunătățile 43
 bune 44, 464
 bunică 381
 bunică 385
 bunicăi 381, 385
 bunicii 381, 385
 bunicii 381, 385
 bunrăku 507, 518, 521
 burca 512, 514
 burka 512, 516
 burkini 512
 burqa 501, 512, 516, 522
 burqatâ 522
 burqini 501
 burquini 512
 bust 15
 bușilea (de-a ~) 399

Bute 87

C

- ca 381
cacik 499, 518
cadi-se 463
cadzi 45, 46, 47
calculă (se ~) 350
Calmogen 122
cancer (~ prostatice intracapsulare) 122
capoate 390, 391
capot 390, 391
capoturi 391
cardiologă 384
cardiologei 384
cardioneurologică 123
care 116, (ori fie ~) 456
carele 43, 464
cari 116
carii 116, 463
carnivoare 394
carnivor 394
carnivore 394
caroshi 514
cart 19
carte 114, 115
cartea 115
cartier 486
case (unei ~) 379
casei 379
casii 379
casnic 14
Caterina 104
cazi 43, 463, 464
-că 379, 380, 381, 382, 383, 385
că 75
cădea 53, (s-ar ~ cădea) 55, (s-are ~) 55
cădzuș 45
cădzuși 46, 47, 48
-căi 381
căiască (să se ~) 43
cărturariu 54
cărțile 115
căruiă 399
cășuță 445, 446
cătră 46, 47, 48, 74, 463, 464
cățăii 54
cățea 53
căzu 43, 54
căzuși 463, 464
cândai doară 454
cânepă 511
câteodată 27
ce (ori fie ~) 456
ce 43, 44, 46, 47, 462, 464
ceale 55
ceareți 55
cedă 350
cendo 513, 514
cercetarea (~ neovezicilor de substituție ortotopică) 122
cercetări (~ neurovasculare) 122
ceri 55
ceriu 54
Cerviron 122
ce-și 54
cetățeană 383
cetățeană 383
chador 518
chador 501, 517
chador 518
chador-ul 518
chadri 501, 512, 515, 517
chakra 511, 518
chakra 518
chanoyu 518
chatui 396
chedos 458
-chi 379, 380
chi 502, 513, 518, 519
-chii 381
chimie (~ terapie antineoplazică) 124
chirurgie (~ hepato-bilio-pancreatică) 123
chivernisi (a se ~) 477
chutney 510, 518, 521
ci 464
Cicero 81
ciceron 14, 19
-cii 379, 380
cincile (al ~) 116
cine 43, 44, 46, 47, (ori fie ~) 456
cinste 114
cinsteaște 462
cinsteaști 46, 47
cinstești 43, 45, 47, 464
Ciot 87
circulează 350
cistectomie (~a radicală) 122, 124
cistoplastie (~ de substituție) 122, 124
cita 353
citez 353
citokine (~ inflamatorii) 122, 124
ciudat 14
cliric 117, 118

clocni 451
 clocnire 452
 Clonidină 122
 cneaz 395
 cneji 395
 cnezi 395
 Cobaltoterapie 121
 Cocor 87
 colangiocarcinom 123
 cole 403
 colea 403
 colie 512
 colind 350
 colindez 350
 colo 403, 404
 colonei 395
 colonel 395
 coloneli 395
 comănace 450
 comentator 17
 compartimentul (~ neurovascular) 122
 compensă (se ~) 350
 concordează 350
 conferințe (~ de stroke) 122
 conjugal 14
 contest 353
 contesta 353
 coolie 511, 512, 518
 copiez 351
 copiezi 351
 copii 351
 cordocit 121
 corelație (~ cardiorenală) 123, 124
 Cortofleș 89
 coșăfană 475
 creastă 393
 credința (~ cea bună) 458
 creste 393
 crestei 393
 Crișan 87
 cruchotin 102, 103
 cruchotină 102, 103
 Cruchotini 102, 103
 Cruchoții 102, 103
 cruntă 351, 352
 cruntează 351, 352
 cu 69, 70, 73 (~ de totuș (totul, totului) tot
 450, 457
 cuminicătură 27
 cura 351
 cură 351, 352
 curează 351
 curează 351, 352

curiozitate 17
 cuvine (se ~) 114, 115

D

daică 381
 daicăi 381, 382
 daicii 381
 dan 508, 518, 521
 dar 417
 dă 464
 dănăoară 405
 de 43, 44, 46, 47, 69, 70, 71, 73, 361, 462, 464
 de către (cătră) 69, 70, 71
 de la 69, 70, 71, 72, 74, 77
 deacă 55
 de-adinsul (foarte cu ~, cu tot ~) 455
 decalchează 351
 decernează 351
 decinde 401, 402
 decindea 401, 402
 defalcă 351
 defalchează 351
 delir 17
 demarca (a se ~) 353
 demarca 353
 demarcă 351, 353
 demarchează 351, 353
 demonștră 350
 den 69, 70, 72
 deochez 350
 deochiu 350
 deregătorilor 114
 drept 43, 114
 derepta 114
 dereptate 114
 dereptatea 53
 dereptu 74, 114
 dereptu aceae 116
 dermatoloagă 394
 dermatolog 394
 dermatologă 394
 desfată 351
 desfăt 350, 351
 desfătez 350, 351
 desfătezi 351
 desfeți 351
 desleage 55
 despre 69
 destui 395
 destul 395
 destuli 395
 deterioară (se ~) 351
 deteriorează (se ~) 351
 detest 353

- detesta 353
 detraca (a se ~) 351
 detracat (s-a ~) 351
 detracează 351
 dezagregă 351
 dezbăr 350
 dezbărez 350
 dezvoaltă (se ~) 351
 dezvoltează (se ~) 351
 Dimitrios 87
 din 69
 dinaintea 115
 dineaorea 405
 dineauri 405
 dinioară 27
 dinioare 405
 dinsul 27
 direaptă 53
 dislipidemie 123
 Distonocalm 122
 doauosprăzeace 54
 doauosprăzeace 55
 doichii 381
 doilea (al ~) 399
 domesticul 450
 domină 350
 domnie 115
 dosha 511, 518, 521
 dozimetria (~ clinică) 121, (~ radiațiilor) 121
 Dragomir 88, (~ Manev) 88, (~ Udriște) 88
 Dragul Manev 88
 dreaptă 53
 drept 44, 46, 47, 462, 464
 dreptate 53
 drepti 53
 -droame 394
 -drom 394
 druz 499, 516, 517, 521
 ducă 382
 ducăi 382
 duduchii 382
 ducii 382
 dumnădzăiaști 46
 Dumnădzău 46, 47
 Dumneadzău 45
 dumnedzăiaști 47
 dumnedzăiești 45, 47
 Dumnedzău 45, 47
 dumnezăiesc 464
 dumnezăiești 54, 464
 Dumnezău 116
 Dumnezău 54, 464
 dumnezeiești 43, 463
 Dumnezeu 43, 116, 117, 463
 după 45, 46, 47, 48, 74, 463, 464
 dura (de-a ~) 399
 dormi 449
 duroare 445, 447
 dzac 45
 dzi 45, 46, 47, 48
 dzice 45
 dzici 45
 dzilele 114, 116
 dzisă 45, 46, 47
 dzise 45, 46, 47
 dzua 45
- E**
- e 394, 400, 403, 404
 -ea 404
 -(e)an 383
 eași (de ~) 450, 457
 echivoc 17
 econoamă 395
 econom 395
 economă 395
 -ei 379, 380
 eliminează 350
 Elisabeta 14
 eluși (de ~) 450, 457
 embriotransfer 123
 endourologie 122
 epileptologie 122
 erbivoare 394
 erbivor 394
 erbivore 394
 Esogest 122
 etimologie 458
 etnologă 384
 etnologei 384
 Eugenia 101, 106
 euroregiune (~a DKMT) 123
 evaporă 351
 exclude (~ vasculară totală) 123
 executează 350
 exercitează 350
 exhibă 351
 exhibează 351
 explorări (~ neurofiziologice) 121,
 (~ neurofiziologice) 122
 expurgă 351
 expurghează 351
 extensie (~ cavo-cardiacă) 122
 -ez 349, 350, 351, 352

F

fan 360, 361, 362, 364, 367
 fanatic 362, 363
 farmacie (~ clinică) 122
 farmacoepidemiologie 122, 124
 farmacologie (~ ecologică) 122, 124
 fast 14
 fatwa 499, 516
 fără numai 27
 fărădeleage 55
 fărădeleguire 457, 458
 feate 55
 fecior 53
 feciorii 114
 feciorilor 114
 feciorul 114
 fedain 499, 514, 516, 517, 520
 feertilizare (~ in vitro) 123
 feliicită 350
 femeie-kamikaze 524
 feng shui 512, 521
 feng-shui 502, 512
 feng-șui 518
 ferbând 54
 ferbea 54
 ferestruică 385
 ferestruicii 385
 fertilitate (~ in vitro) 121
 fi 339, 340, 341, 342, 343, 345, (ar ~) 55, (ară ~) 55, (va ~) 115, (vor, ar ~) 54
 fie (să ~) 54, 115
 filoloagă 384, 394
 filologă 384, 394
 filosoafă 395
 filosof 395
 Fitodiab 122
 Fitolip 122
 fiu (să ~) 115
 fiul 115
 Fiului 115
 FIV 123
 fizician 384
 fiziciană 384
 fiziopatologie (~ nevraxială) 122, 124, (~a și patofarmacologia organismului iradiat) 122
 floarei 379
 floricelei 382
 Floricicăi 382
 Floricichii 382
 florint 117
 foameți 54
 -foare 394

folos 458
 -for 394
 forfec 350
 forfechez 350
 franțuzoaică 383
 frâmsește 45
 frișcăi 381
 fu 340
 fui 339, 340, 341
 fuma 353
 fumez 353
 fundoshi 509, 518, 521
 fura 342
 fură 340, 342
 furăm 340, 341
 fuse 339, 340
 fusei 339, 340, 341
 fusem 339
 fuseră 339
 fuserăm 340, 341
 fuserămu 339
 fuserăți 339
 fuseși 339
 futon 509, 517

G

-ga 381
 Gamma-angio-encefalografie 122, 124
 ganika 518
 garagață 475
 gazde (~ imunocompetente și imunodeprimate) 121
 -gă 379, 380, 384, 385
 -găi 381
 gândești 464
 genetică (~ diabetologică) 121, 124
 geoloagă 394
 geologă 394
 Gerontofarmacologie 122
 ghaddafist 523
 -ghi 379
 -ghii 381
 giălcuire 44
 ginerichii 382
 gingseng 502
 giucat 44
 giudecător 45, 46, 47, 48
 giudecătorul 43, 44, 47
 giudecății 44
 giudeț 45, 46, 47, 48
 giulgiu 14, 17
 giumătate 44

- giunghe 45
 giurat 117
 giurații 116
 gnoză 123
 go 518
 gravani 457, 458
 grădinei 379
 grădini (unei ~) 379
 grăit (au ~) 27
 grăitor (~ de dumnezeire) 458
 grășești 43
 greale 55
 greașeaște 46
 greașește 48
 greașești 45, 48
 greași (nu-i mai~) 48
 grecoaică 383
 grele 55
 greșaste 43, 462, 463, 464
 greșăști 463, 464
 greșeaște 45, 46, 47, 462
 greșeli 115
 greșește 45, 48
 greșești 47, 464
 greși 43, (nu vei mai ~) 45, 46, 463, (nu-i mai ~) 47
 greșit 115, (ai ~) 43, 45, 46, 47, 48, 463
 greșiți 115
 Grigoras 87
 Grigorie (Bambakas) 86
 grijaște 44, 463, (să ~) 43, 44, 462, 463, 464
 grijăști 43, 44
 grijeaște 45, 46, 47, (să ~) 46, 47
 grijeaști 46, 47
 grijește 45, 47, (să ~) 47
 Grosu 87
 grumazi 54
 grup (~ sanitar-epidemic) 123
 gubav 445, 447
 gubăvie 446
 Gurhes 87
 guru 510, 514, 516, 518, 520, 522
 guruism 522
 guvernă 350
- H**
- hadis 517
 hadit 517
 hadith 499
 haikú 508, 517, 518, 520
 hamam 500, 512
 hammam 512
- hazar 514, 521
 hârtoagă 384
 hârtoagei 384
 hectic 476
 hejab 514, 518
 hejabul 518
 hemoragie (~ subarahnoidiană anevrismală) 121, 124
 hepatectomie 123
 hepatobiliopancreatită 124
 hepatocarcinom 123
 Hezbollah 499, 512, 513, 518, 520
 Hezbollahului 518
 Hezbollah-ului 518
 hibachi 509, 519, 521
 hibakusha 506, 518, 519, 521
 hidjab 512
 hidjeb 512
 hidrofoare 395
 hidrofor 395
 hijab 501, 514, 517, 518, 523
 hijabist 522
 hijabiza 524
 hijabizare 524
 hijabizat 524
 hijab-ul 518
 hikikomori 506, 519
 hipodroame 394
 hipodrom 26, 394
 hipodromuri 394
 Hiroșima 516, 520
 hiroșimă 505
 hirotonosescă (să-l ~) 27
 histerectomie (~ totală laparoscopică) 123
 hitlean 456
 hitlenie 456
 Hizbullah 512, 513
 hrană 14, 19
 hutong 501, 517
- I**
- i 341, 391, 395, 400, 405
 -ică 381, 382
 icea 406
 ici 406
 ierbivoare 395
 ievanghelie 114
 -ii 380
 ikebána 507, 519
 imitează 350
 incit 353
 incita 353

Indii 482
 insei 519
 insist 353
 insista 353
 interesă (nu-l ~) 350
 interfețe (~ membranare) 122
 inventa 352
 inventă 351
 inventă 352
 inventează 351, 352, 354
 Ioan 14, (~ Gremianites) 86
 Ion 89
 Ioneștii 102
 Ioniță Caloian 86
 ippon 519, 523
 ippon-averaj 523
 irigă 351
 irighează
 -ism 522, 523, 524
 ispârvi 117
 Ispășitorul 27
 ispitindu-să 464
 isprăvescu 114
 isprăvi 118
 -ist 522, 523, 524
 -istan 523
 ișpan 117
 iubesc (nu ~) 27
 Iudita 14
 Iulia 98, 99, 100
 Ivan Cortofleașcă 89
 -iza 522, 523
 -izare 522

Î

împotriva 452
 împotrivire 17
 împreunează 351
 împuiază 351, 354
 împuie 351, 354
 înaintea 399
 încalte 402
 încaltea 402
 încăpui 457, 458
 închina (a se ~) 75
 închine (să se ~) 43
 încolea 403
 încolo 403
 încord 350
 încordez 350
 încovăez 350
 încovoiu 350

încrâncenează 351
 încrede (a se ~) 75
 îndreptar (~ de radioterapie antitumorală) 121
 îndrumă 351
 înfiripă (se ~) 351
 înflăcăr 350
 înflăcărez 350
 înfoaie (se ~) 351
 înfuriez 350
 înfuriu 350
 îngâmfă (se ~) 351, 353, 354
 îngâmfează (se ~) 351, 353
 îngemănez 351
 îngenunchez 350
 îngenunchiu 350
 îngrupa 449
 înjgheabă 351, 352, 354
 înjghebează 351, 352, 354
 înmicșora 55
 înmicșorează 450
 însetoșa 452
 instrună 351, 352
 instrunează 351, 352
 însul 27
 înșălăciune 115
 înșăli 462
 înșeali 46, 47
 înșeli 43, 45, 47, 464
 întorsăși 464
 într-alt chip 116
 întrem 350
 întremez 350
 întru 69
 înturna 445, 447
 înțăleage 464
 înveșmânta 352, 351
 înveșmântează 351, 352, 354
 înviază 353
 învie 353
 învolbura 352
 învolbură 351, 352
 învolburează 351, 352, 354
 iș 54
 își 54

J

jamahirie 512, 514, 516, 522
 jamahirist 522
 jamahirie 512
 jenșen 502, 516, 521
 jîhab 522, 523
 Jîhab 523

jīhabiza 522
 jīhabizare 522
 jīhad 500, 514, 517, 518, 520, 522, 523
 jīhadism 522
 jīhadist 522
 jīhadiza 522
 jīhadizare 522
 jīhadizat 522
 Jīhadul 518
 Jīhad-ului 518
 jiu jitsu 513, 521
 jiu-jitsu 513
 jodhpur 511, 519, 521
 jorúri 507
 jos 116
 judeca (va ~) 54
 judecător 43
 judecători 464
 judecătoriu 43, 464
 judecătorii 463
 judocan 514
 judoka 519
 judokan 513, 516
 ju-jitsu 519
 jurământ 54

K

kabúki 507, 519, 521
 kaizen 506, 513
 kai-zen 513, 519
 kamikadze 513
 kamikáze 505, 513, 519, 521, 524
 karaoke 507, 519, 521
 karate 519
 karateka 508, 519, 520
 karatist 522
 karoshi 506, 513, 519
 kata 519
 kebab 517
 kenáf 511, 519
 kendo 508, 513, 519, 521
 keplón 503, 519
 khazar 511, 513
 Khomeini 523
 khomeinist 523
 ki 513
 kimchi 502, 519
 koan 506, 519
 kogai 504, 519
 koka 519, 520
 Kokor 87

L

-l 417
 la 69, 74, 75
 lamură 18
 lance 15
 laogái 501, 519
 lature (a ~) 407
 laturi (a ~) 407
 lámuri 18
 lámurire 18
 lámurit 14, 18
 lăuntru 115
 -le 402, 409
 leage 114
 leagea 55
 leat 27
 lega 445
 leică₁ 380, 382
 leică₂ 380, 382
 leichii 380, 382
 leicii 380, 382
 lepăda 55
 lepădară (să ~) 43, 45, 46, 47, 462, 464
 letargie 14, 17
 Lianachii 382
 limbei 379
 limbi (unei ~) 379
 liņțoliu 17
 lipi (a se ~) 75
 lipidologie (~ clinică) 123
 liposom 121
 Lisabona 485, 489
 Lisboa 485, 489
 Lisbona 485, 488
 livrească 393
 livresc 393
 livrescă 393
 livrești 393
 -loagă 394
 -log 384, 394
 logopedă 393
 Londra 484
 lucra 349
 lucră 349
 lucre (să se ~) 349
 lucreadze (să ~) 45
 lucrează 349
 lucrez 349
 lucru 349
 lui 359
 lumână (te ~) 44
 lumină 46, 47, 462, 464
 luminează 116

- luna 399
 lupoaică 383
 lupoaie 383
 Lușichii 382
- M**
- maghiară 383
 mahala 486
 mai 452
 maică 380, 382
 maicei 382
 maichii 382
 maicii 380, 382
 maică 381
 mainte 445, 447
 majles 500, 513, 514, 517
 majlis 513, 514, 520
 maki 503, 519
 mandala 510, 516
 manga 508, 519
 mantra 510, 514, 516
 maral 512
 marca 353
 marchez 353
 mare (~ de zile) 454
 margă (să ~) 43
 marja 519
 Matilda 106
 Maximilian 99
 măcară (~ deși) 455
 mămică 381
 mămicăi 381
 mămichii 381
 mămicii 381
 mămucă 382
 mămucăi 382
 mămuchii 382
 mărgăritariu 54
 Măriuchii 382
 mătușică 381
 mătușicăi 381
 mătușichii 381
 mătușicii 381
 mănăstergură 55
 Mântuitorul 27
 me 115
 mea 115
 mearge 55, (a ~) 43
 mearsă 43, 54, 55
 medicină (~ moleculară) 121, 124, (~ nucleară)
 122, 124, (~ translațională) 121, 123, 124
 medico-chirurgical 123
 merge (a ~) 462
 mergea 43
 mers (au ~) 43
 meserere 445, 448
 mesteca 117
 mezopancreas 123
 mici (a se ~) 55
 microneurochirurgie 121, (~ antineoplazică) 121
 microscopie 394
 microscop 394
 microscopie (~ electronică) 121
 microscopuri 394
 micșora 450
 Micu 87
 miedzul 45
 -mieu 359
 miiază-vară 54
 mijloc 54
 mijloace (~ antidotice) 122
 mincinoși 54
 mine 43
 miniinvaziv 123
 mințâi 464
 minuna (să ~) 463
 mirizmă 452
 miso 503, 519, 520, 521
 mișăi 54
 mișal 54
 mișcării 366
 mișei 54
 mișel 55
 moartea 115
 mocancă 383
 mocancei 383
 mola 500
 molah 500, 513, 514
 mollah 513, 514, 516
 monoemisie 122
 Moon 523
 moonist 523
 moriba 519
 moșie 115
 moștean 458
 moștena 457
 moșteni 27
 muică 382
 muichii 382
 muicii 382
 muierușcă 385
 muieruștei 385
 mujahedin 500, 513, 514, 516, 517
 mujahid 521
 mujahidin 513, 514, 521

mullah 513, 514
 mumă 55
 muncă 55
 munteancă 383
 muntencei 383

N

na 116
 nainte 116
 Nanon 101
 Nanona 101, 103
 natal 14, 17
 navă-kamikaze 524
 năframă 521
 neam 55
 necădere 117, 118
 necăirea 413
 necăiri 413
 necăiuri 413
 necăiurilea 413
 nedeplin 26
 Neg 87
 neîndestulat 17
 neneacăi 381
 neneachii 381
 Neron 106
 nestrâns 54
 neurobiologie 123
 neurocardiologie 122
 neurofiziologie 123, (~ clinică) 122
 Neuromion 122
 neurooftalmologie 123
 neurootologie 123
 neuropsihofarmacologie 122, 124
 neurotrofină 122
 neuroviroză 121, 124
 nevăzută 43
 nicăierea 401, 402, 403, 413
 nicăieri 401, 402, 403, 413
 nicăirea 413
 nicăiri 413
 nicăiuri 413
 Nicolai 87
 Niculița Delphinas 87
 nikab 513, 514, 522
 nikabizare 522
 nikuab 513
 nimănuia 399
 nime 54, 463
 nimenea 399, 402
 nimeni 402
 nimic 402

nimica 399, 402
 ninja 505
 nippon 519
 niqab 501, 513, 517, 518, 520
 niqabiza 524
 niqabul 518
 niqab-ul 518
 niquab 513
 nisei 506
 nô 507, 513
 no 514, 519, 521
 noră 392
 nore 392
 nume 114
 nunceag 505
 nurori 392
 nurorii 392
 nusul 27
 nu-ș 54
 nu-și 54

O

-oagă 384
 -oaică 383
 -oaiie 383
 oameni 114
 oamenii 114
 -oarea 405
 ocăraște 27
 ocina 27
 ocluziile (~ arteriale cervico-cerebrale) 122
 oftică 476
 ofticos 475
 -ogă 384
 Oghii 381
 -oi 383
 okiya 517
 oloagă 384
 olteancă 383
 oltencei 383
 oncogenomic 123
 operații (~ psihochirurgicale) 121
 oprit (a fi ~) 116
 -or 463
 -ori 405
 origami 507, 519, 520
 origine (~ peptică) 123
 ortopedă 393
 orz 45
 osândești 46, 47
 osândești 45, 462, 464
 -osi 478
 ospăta 53

- ospeațe 450
otaku 519, 521
- P**
- panchayata 510, 517
panchen lama 510, 519
Pancratis 87
paneer 499, 519
panencefalită (~ sclerozantă subacută) 121, 124
papucăi 381
Particularitățile (~ fenotipice la femeie)
121–122
pasionat 14
Păduchelu (Paducel) 87
păduchez 350
păduchiu 350
pădziș 45
pădziși 46
părae 390
părăsești (nu te mai ~) 464
părău 390
părintele 462
păstrugă 380
păstrugii 380
păștea 54
pătimaș 14
păzășc 45
păzâși 464
păzi 45
păziș 43, 48
păziși 46
păziți 45
până 406
pântecele 44, 46, 47
pântecele 462
pântecelui 464
pâraie 390
pârâu 390
pârâuri 390
pedagoagă 394
pedagog 394
pedagogă 384, 394
pentru 69
persist 353
persista 353
perturbă 351
pesticide (~ organofosforice) 122
petreace 55
piață 488
pierzi 116
pildă 53
pinyin 502
pin-yin 519, 521
pi-pa 503, 519
pirostrie 476, 477
pisăloagei 384
pisălogi 384
pleca (a se ~) 75
plin (~ de zile) 454
-poade 394
-pod 394
pomeanele 43
popă 27, 114
Popeștii 102
Porcu 88
poruncii 381
poruncile 43
postescu 114
postului 366
potrivă (tocma, tot într-o ~) 455
potrivnic 458
povară 26
pozitiv 14
prad 350
praznice 43, 46, 47
praznicele 43
praznici 47, 464
praznicile 46, 47, 462, 464
prăd 350
prăvire 452
pre- 414
pre 116
precedează 350
prelevări (~ multiorgane) 123, 124
prelimină 351, 354
preliminează 351, 354
preot 27
preoțească (să-l ~) 27
preoți 53, 114
preoții 114
preoților 114
pretinde 17, 19
pretutendene 414
pretutindene 414
pretutindenea 401, 414
pretutindeni 401, 402, 403, 414, 420
pretutindinea 414
pretutindini 414
pretutindirea 414
preut 114
previre 452, (loc de ~) 453
price 445, 448
priceștenie 27
pricopsi 477

- priimi 53
 primi 53
 prin 69
 prisos 477
 priveală 453
 privire 452, 453
 procopsi 477
 produs (~ anticolinergic) 122
 proferează 351
 proiect (~ multicentric) 121
 prosperează 350
 prosternează (se ~) 351
 protaliban 522
 psiholoagă 394
 psihologă 394
 Psihoneurologie 121
 Pudilă 87
 puică 385
 puicii 385
 puls 14, 17
 punct 351
 punctez 351
 pururea 399, 400, 403, 414, 415
 pururi 400, 401, 402, 403, 414, 415, 420
 pururile 402, 414
 pururilea 400, 402
 puștancă 383
 puteare 114
 puțante 115
 puțan 464
 puțin 54
 puțini 54
- Q**
- qi 513
- R**
- radioterapie (~ antitumorală) 124, (~ oncologică) 121
 Radu (cel Șchiop) 87
 rafina 18
 rafinat 14, 18
 raporta 351
 raportă 351
 raportează 351
 răspuns (~ gata) 458
 rășchiră 351, 352
 rășchirează 351, 352
 Rău 87
 râncheza 55
 rânteza 55
 rânză 453
- reanimă 351, 354
 reanimează 351, 354
 reciproc 14, 17, 19
 recit 353
 recita 353
 recitează 350
 reflux (~ul gastroesofagian) 123
 refutație 17
 reiki 519
 (re)înviază 351, 353
 (re)învie 351, 354
 relevează 350
 replică 350
 respectează 350
 respectez 350
 Retinofort 122
 roagă (să ~) 43, 45, 46, 47, 462, 464
 roage (să să ~) 463, (să se ~) 43
 rodea 54
 Românistan-Secuistan 524
 Romener 122
 Romtransplant 122
 ronin 505, 516
 Rosalina 14
 Rotompanov 88
 rrăotate 449
 rrău 449
 rrăuri 449
 rrea 449
 rubayat 517
 ruga (a se ~) 75
 rugă (să ~) 43
 rusoaică 383
 rusoaicei 383
 rușine 43, 45, 46, 47, 462, 464
 rușineadzi 46, 47, (nu te ~) 46, 47
 rușinez (nu te ~) 45
 rușinezi (nu te ~) 47, 48, 463, 464
 ryokan 508
 ryotei 508, 519
- S**
- sa 359
 Saint-Tomas 484
 saké 503, 513, 517, 519
 salariu 19
 sale 114
 samă 464
 sar 350
 sashimi 503, 513, 519
 sașimi 514
 satele 114

- să 54, 116
 sămăna 54
 săminții 115
 sărea 54
 sărez 350
 sările 43
 săsoaică 383
 săsoaicei 383
 săturându-să 463
 -său 359
 său 54
 sălească (să nu să ~) 464
 săli (să ~) 464
 sămt 449
 sângur 46, 47, 464
 sănt 449
 scânteii (unei ~) 379
 scânteiei 379
 scânteii 379
 sceptru 15
 schimonisit 478
 schimonosi 478
 schimosi 478
 schimosit 478
 scientometrie 121, 124
 scleroză (~ în plăci) 121, 123, 124
 -scoape 394
 -scop 394
 scria 116, 118
 scriadză 116
 scriiat (am ~) 116, (s-au ~) 116
 scrimă 14
 -se 339, 340, 341, 343, 344, 345
 seamne 55
 secera 54
 secretă 351
 secționectomie 123
 Secu 87
 seiza 509, 519
 selbezi 453
 selbeziia 453
 seminție 115
 semințele 54
 semnalele (~ microembolice cerebrale) 122
 sensei 509, 516, 519
 seppuku 507, 513, 514
 sepuku 513, 520
 Sf. Toma 484, 488
 sfadă 445, 448
 sfântă 115
 sfinții 115
 shakist 523
 Shakti 523
 shamisen 520
 shari'a 500, 513
 shayla 513
 sheila 501, 513
 shiatsu 506, 516, 520
 shih tzu 502
 shiit 513
 shinkasen 505, 514
 Shinkasen 520
 shinto 504
 shi-tzu 520, 521
 shogun 504, 514, 516, 523
 shogunal 523
 shotokan 509
 sibiancă 383
 sibienei 383
 sicriu 117, 118
 sicriul 115
 siheyuan 517
 sikh 510, 520
 silit (am ~) 115
 simbrie 19
 sindromul (~ de hemoabaterie) 122, 124
 sine (de ~) 54
 singular 14
 singur 43, 45, 462, 464
 singurească 453
 singuresc 453
 sista 353
 sistem (~ arterial verebrobazilar) 121, 124
 sistez 353
 Slavota (Karmalakes) 86
 slugă 380
 slugei 380
 slugii 380
 slujăști 463
 slujeaști 46, 47
 slujești 45, 47, 464
 sluji 75
 -soafă 394
 socoti 117
 -sof 394
 soi 14
 solgăbirău 113
 soră 392
 sore 392
 sorei 392
 spanganetă 16
 spangă 16
 spăsască 43
 spăsănie 464

- spăsenie 46, 47, 462
 spăseniia 45
 spăšesc 43
 sperez 350
 spre 74
 St. Toma 484, 488
 Staan 87
 stadii (~ locoregionale) 122
 Stanislav Rotompanov 88
 Stanislav 88
 Statele-Unite 485, 489
 Stările (~ hiperosmolare) 121
 stâng 43
 stânge 43
 Stephanus 87
 stimă (te ~) 350
 stinseiu 464
 stîrpe 14
 stradă 486, 487
 strană 392
 strane 392
 stranei 392
 străni 392
 strămb 350
 strămbătate 457
 strămbez 350
 strămbul (cu ~) 54
 strănsă (să ~) 463
 strănsoare 453
 strein 53
 Stroe 88 (~ Fiera) 88, (~ Fiera Leurdeanul) 88
 stroke (~ul ischemic) 122, 124
 studii (~ multicentrice) 122
 studiu (chimico-patologic) 122-123
 substanțe (~secretagoge) 122
 succesiv 14, 18
 sudalmă 445, 449
 sudoku 509, 515, 520
 sufleteasc 46
 sufletesc 47, 462, 464
 sugeră 350
 sulgibirai 117
 sulgibirailor 113
 sumo 509, 520
 sunit 513, 514, 521
 sunnit 500, 513
 superior 17
 supraspecializare 123
 surimi 503, 520
 surorii 392
 sushi 503, 520
 sushi-bar 524
 Suzana 14
 sventele 115
 szkriadze 116
 szkriat (au ~) 116
- Ș**
- șadză (să ~) 45
 șaorma 523
 șaormar 523
 șaormerie 523
 șaptelea 54
 șar 445, 449
 șaria 517
 șasălea 54
 șchioapătă 351, 353, 354
 șchiopătează 351, 353
 ședea 115
 și 115, 456
 șiism 522
 șiit 500, 513, 514, 521
 și-ș 54
 șiș-chebáb 499
 știe (să să ~) 115
 știința 462, 464
 științai 45
 științale 46
 științei 46, 47
 științele 43, 45
 științii 47
 știund 454
 șubát 512
- T**
- tablă 14
 tae bo 503
 tae-bo 520, 521
 taicăi 382
 tai-chi 520
 taikonaut 502, 516
 talib 521
 taliban 500, 516, 517, 521, 523
 talibancă 523
 talibanism 523
 talibaniza 523
 talibanizare 523
 tare 114
 tatámi 509, 520
 tăcea 54
 tătarcă 382

- tătarcei 382
 tătărcii 382
 tânăr (~ de zile) 454
 tchadri 512, 515
 tchadri 515
 tehnica (~ microneurochirurgicală) 121
 tempura 503, 520
 Teodot 26
 terorist-kamikaze 524
 testa 353
 testez 353
 tetrapoade 394
 tetrapod 394
 tetrapoduri 394
 tetrapozi 394
 thai-chi 503
 Thénadierii 104
 Theodoros 87
 tină 55
 tine 43, 44, 46, 47, 462, 464, (de ~) 27
 tinereți (de ~) 27
 tiparna 28
 Tiro 81
 toate 114
 tocmeaște 43
 tofu 504, 520
 Toma 14
 tomfă 514
 tonfa 505, 517
 -tor 362
 torii 505
 tot 116
 toxicitate (~ COF) 122
 transformează 350
 transplant (~ „domino”) 123, 124, (~ dual)
 123, 124
 tranzit (~ cerebral) 122
 tratament (~ conservativ al sarcinii cervicale)
 123, (~ multimodal) 122
 trebuie 47, 462, 464
 Trepoff 104
 tribuie 43, (nu ~) 44
 trimață (să ~) 43
 trimăs 47
 trimis 462, 464
 tromboembolism 121
 trupască 43, 47
 tsunami 506, 515, 517, 520
 tumorile (~ uroteliale) 122
 turb 350
 turbez 350
 turcoaică 383
 tureticii 381
 tutindenea 414
 tutindinea 414
 tutindinre 414
 tutindirea 414
 tuturor 116
 tuturora 116
- Ț**
- țațacei 382
 țațucă 392
 țațucii 382
 țațacă 382
 țațachii 382
 țațacii 382
 ție 54
 țin (se ~) 115
 țințirim 117
 țințirimul 115
 țuguie 351
 țuicii 381
 țuțuiază (se ~) 351, 352
 țuțuie (se ~) 351, 352
- U**
- ucă 381, 382
 Udriște 88
 -ugă 384
 -ui 396
 ulcer (~ gastro-duodenal) 123, 124
 ulema 500, 516, 517
 uliță 486, 487
 umami 520
 unde 114
 uneleori 453
 ungueroaică 383
 untunearec 26
 unuia 399
 Urdă 87
 -urea 405
 -uri 390, 391, 394, 405
 urma 75
 urodinamică 122
 Ursac 87
 ursoaică 383
 ursoaicei 383
 uter (~ cicatriceal) 123
- V**
- Vacă 87
 vadă 396
 Vademecum de chimioterapie antineoplazică
 122

- Valentina 98, 99
 varmeghie 115
 varmeghie 117
 Vasălie 464
 vasculogenic 122
 vasografie 122
 vasotomii (~ microscopice) 122
 vaso-vasectomie 122
 vază (să ~) 43
 vād 396
 vād̄z (să mai ~) 45
 vād̄zuiu 45
 vād̄zuse (nu-l ~) 45
 vāiugă 384
 vāiugii 384
 vāzāndu 114, 115
 vāzui 396
 vāzuiu 54
 vāzut (ai, au ~) 54
 vāndzā 45
 vārstnic 457, 458
 vechi (~ de zile) 454
 vede 396
 vedea 54
 vedem 396
 veni (a ~) 464
 venit (a ~) 114
 viclean 456
 viclenie 456
 viis 53
 vilaia(t) 512
 viroze (~ cu potențial bioterorist) 121
 virus (~ rugeolos) 121
 visăle 54
 visuri 54
 viteaz 395
 viteji 395
 vitezi 395
 vițeișpan 116
 vițeilei 385
 vițică 385
 -voare 394
 -vor 394
 votri 55
 vrājător 44
 vrājmaș 456
 vrājimaș 456, 457
 vrājumaș 456
 vrea 339, 340, 341, 343, 345
 vreame 55
 vreamea 55
 vreme (deaca ~ ce) 455
 v(r)entr-o 456
 v(r)entr-un 456
 vrui 339
 vrurām 339
 vrusei 341
 vruseși 341
 wok 501, 520
 won 516
- Y**
- yakiniku 504, 517
 yakinuku 520
 yakuza 505, 520, 521
 yang 502, 520, 521
 yantră 517, 510, 517, 520
 yéti 506, 516
 yin 502, 520, 521
 yoghín 510, 516
 yuan 516, 520
- Z**
- Zaharia 100
 zare 454
 zădar 45
 zeci 117
 zen 504
 zgancă 382
 zgāncii 382
 zi 43, 463, 464
 ziarului 366
 zice 44, (cum ai ~, cum am ~, cum s-ar ~, ce se ~) 454, (să ~) 116, (vor ~) 54
 zici 43
 zile 118
 zilele 54, 114, 116
 zio 463, 464
 zioa 463, 464
 zis (au ~) 27
 zis-au 464
 zisă 54
 zise 43, 463
 zona (~ de mismatch) 122, 124, (~ de penumbră în stroke) 122
 zua 45
 zuoa 43, 44

C. MATERII*

- ADAPTARE, ~i în prima traducere a piesei *Romeo și Julieta* de Shakespeare în limba română, 7–21
- ADVERB, variante ~iale în -a 399–425
- ALTERNANȚĂ, ~e morfofonologice 389–398
- ANTROPONIMIE, ~ romanică, ~ diacronică 79–95
- BIBLIOGRAFIE, ~a DLR 493–494
- CÂMP SEMANTIC, ~e ale împrumuturilor orientale în presa actuală 498–514
- CAZ, marcarea ~ului 359–368, ~ oblic 379–388
- COMPLEMENT DE AGENT, ~ în traducerea lui Udriște Năsturel a romanului popular *Varlaam și Ioasaf* 68–74
- COMPLEMENT INDIRECT, ~ în traducerea lui Udriște Năsturel a romanului popular *Varlaam și Ioasaf* 74–76
- COMPLEMENT INSTRUMENTAL, ~ în dativ 76
- COMPUS, ~e cu elemente orientale 523–524
- COPIE, ~ii ale scrierii *Cuvântul de umiliința sufletului* 31–48; ~ netipărită a *Celor douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer* 49–66; ~ii ale manuscriselor 443–459, 461–474
- CORPUS, flexiunea verbală, studiu de ~ 352–354, analiză de ~ a variantelor adverbiale 399–425; ~ de termeni orientali presa actuală 497–528
- DIALECTOLOGIE, ~ istorică 111–118
- DLR, digitalizare DLR 491–496
- DUBLARE CLITICĂ 369–377
- FLEXIUNE, variația liberă în ~ea verbală 349–358, ~ G–D 379–388,
- FLECTIV, ~e sufixale 379–388
- FORMANT, ~ adverbial 399–425
- FORMAȚIE LEXICALĂ, ~e pe teren românesc cu baze orientale 522–523
- FRANCEZĂ, traducerea unor toponime din literatura ~ 481–490
- GALICIANĂ, onomastică ~ 79–95
- GENITIV-DATIV, ~ul în traduceri din franceză în limba română 100–103
- GENITIV, tipuri de ~ nemarcat în limba română 359–368
- GLOSĂ, tipuri de glose în prima traducere a piesei *Romeo și Julieta* de Shakespeare în limba română 7–21
- GRAI, particularități lingvistice ale ~ului din nordul Hunedoarei 111–118
- ÎMPRUMUT, ~uri lexicale în prima traducere a piesei *Romeo și Julieta* de Shakespeare în limba română 15–21; ~uri lexicale din neogreacă în româna actuală 475–480; ~uri din limbi orientale în presa actuală 497–528
- LECȚIUNE, ~i greșite în *Pravila de la Govora* 25
- LEXIC, împrumut ~al din neogreacă în româna actuală 475–480
- LEXICALIZARE, ~a derivatelor 385
- MANUSCRIS, copii ale ~elor 443–459, 461–474
- MORFOFONOLOGIE, alternanțe în ~ 389–398
- MORFOLOGIC, particularități ~e ale termenilor orientali în presa actuală 515–521
- NEOGREACĂ, împrumuturi lexicale din ~ în româna actuală 475–480
- NEOLOGISM, ~e în prima traducere a piesei *Romeo și Julieta* de Shakespeare în limba română 17–21
- NORMĂ, verbe neregulate și ~ lingvistică 339–347, 349–358
- OMILIE, colecția de ~ii *Sicriul de aur*
- ONOMASTICĂ ~ românească, ~ galiciană 79–95
- ORIENTAL, împrumuturi din limbi ~e în presa actuală 497–528
- PARTICULARITATE LEXICALĂ, ~e din sec. al XVII-lea 443–459
- PATRONIM, pluralul și femininul ~lor în traduceri din franceză în limba română 101–103

* Indicele de materii a fost realizat de Andreea Dinică.

- PERFECT SIMPLU, ~ al verbelor neregulate
a fi, a avea, a vrea 339–347
- PRAVILA DE LA GOVORA, aspecte ale
editării ~ 26–27
- PREZENT, ~ tare, ~ slab 349–358
- REZUMȚIE PRONOMINALĂ 369–377
- ROMÂNĂ, prima traducere a piesei *Romeo și
Julietta* de Shakespeare în ~ 7–21
- RoTenTen*, corpus ~ 352–54, 389–398
- SEMANTIC, particularități ~e ale termenilor
orientali în presa actuală 514–515
- SIGLAR, ~ digital 492–493
- SINTAGMĂ, ~e medicale în neînregistrate în
dicționare explicative 124–125
- STANDARDIZARE 399–425
- SUBSTANTIV, ~e feminine terminate în
-că, -gă 379–388
- SUFIX, ~e moționale 383–385, ~ derivațional
389–398
- TIPAR, ~ flexionar verbal 349–351
- TOPICĂ, ~a limbii române în sec. al XVII-lea
67–68
- TOPONIM, traducerea unor ~e 481–490
- TRADUCERE, prima ~ a piesei *Romeo și
Julietta* de Shakespeare în limba română
7–21; probleme ale ~ii în *Pravila de la
Govora*; ~a romanului popular *Varlaam
și Ioasaf* 67–77; ~a în limba română a
unui roman francez 97–110; ~a romanului
popular *Varlaam și Ioasaf* 443–459; ~a
unor toponime 481–490
- UDRIȘTE NĂSTUREL, ~ traducător al
romanului popular *Varlaam și Ioasaf*
443–459
- VARIANTĂ, ~a literară muntenească 443–459
- VARIAȚIE, ~a liberă în flexiunea verbal
349–358
- VARLAAM ȘI IOASAF, traducerea romanului
popular ~ 67–77; autorul traducerii ~
443–459
- VERB NEREGULAT, ~e *a fi, a avea, a vrea*
339–347
- VOCATIV, ~ul în traduceri din franceză în
limba română 99–100

SUMARUL REVISTEI *LIMBA ROMÂNĂ* PE ANUL 2020

IN MEMORIAM

1. MARIA ILIESCU (1927–2020) (Alexandru Niculescu), **1**, p. 3–6
2. NICOLAE FELECAN (1941–2020) (Gh. Chivu), **3–4**, p. 529–530

FILOLOGIE

3. BIANCA ALECU, Glose în prima traducere românească a piesei *Romeo și Julieta* și în *Viața lui Shakespeare*, **1**, p. 7–21
4. MARIUS MAZILU, *Pravila de la Govora*. Note filologice privind completarea unor omisiuni, lămurirea unor pasaje obscure și semnalarea unor probleme de traducere, **1**, p. 23–29
5. DANIEL MUTALĂP, Redacția scurtă a unei scrieri ascetico-mistice atribuite lui Evagrie Ponticul în literatura română veche (I), **1**, p. 31–48
6. CRISTINEL SAVA, O copie ardelenescă inedită a *Celor douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer*, **1**, p. 49–66
7. MARIA STANCIU ISTRATE, *Varlaam și Ioasaf*. Particularități sintactice tributare originalului slavon, **1**, p. 67–77
8. EMANUEL CONȚAC, David Pareus, *IN GENESIN (1609)* și 4 Macabei, surse de inspirație pentru „Propovedaniia a cinceasprăzecea” din *Sicriul de aur (1683)*, **3–4**, p. 427–442
9. ALEXANDRU MAREȘ, Cine a tradus *Varlaam și Ioasaf*: Udriște Năsturel sau Daniil Panoneanul?, **3–4**, p. 443–459
10. DANIEL MUTALĂP, Redacția scurtă a unei scrieri ascetico-mistice atribuite lui Evagrie Ponticul în literatura română (II), **3–4**, p. 461–474

GRAMATICĂ

11. ADNANA BOIOC APINTEI, Verbele *a fi*, *a avea*, *a vrea* la perfect simplu. Normă și uz, **3–4**, p. 339–347
12. RALUCA BRĂESCU, Despre variația liberă în flexiunea verbală. Verbele cu și fără *-ez* în limba română actuală, **3–4**, p. 349–358
13. BLANCA CROITOR, Two Types of Unmarked Genitives in Contemporary Romanian, **3–4**, p. 359–368
14. CĂTĂLIN DUMITRAȘCU, Rezumpția pronominală în limba română. Tipare de realizare specifice limbii române, **3–4**, p. 369–377
15. MARGARETA MANU MAGDA, Considerații referitoare la exprimarea cazului oblic al substantivelor feminine terminate în *-că*, *-gă* în limba română actuală, **3–4**, p. 379–388
16. CAMELIA STAN, Alternanțe morfofonologice în româna actuală, **3–4**, p. 389–398
17. RODICA ZAFIU, Variante adverbiale cu formantul enclitic *-a* în româna actuală: normă și uz, **3–4**, p. 399–425

ONOMASTICĂ

18. EMANUELA I. DIMA, Argumente ale ipotezei numelui unic în România medievală. Cu privire specială asupra spațiului românesc și a celui galician, **1**, p. 79–95
19. MARIANA NEȚ, Antroponimele în traduceri românești din literatura franceză (1858–2008), **1**, p. 97–110

DIALECTOLOGIE

20. ALEXANDRU MAREȘ, O mărturie din 1628 despre graiul din nordul Hunedoarei, **1**, p. 111–118

LIMBĂ LITERARĂ

21. ANCA MIHAELA SAPOVICI, Soarta împrumuturilor lexicale din greacă în limba română actuală: cazul cuvintelor expresive (II), **3–4**, p. 475–480

LEXICOGRAFIE

22. ALEXANDRU ANGHELINA, CLAUDIUS TEODORESCU, Digitalizarea *Dicționarului limbii române*. Probleme. Soluții. Perspective, **3–4**, p. 491–496
23. MIHAELA MARIN, Influența orientală în presa românească actuală, **3–4**, p. 497–528

DISCUȚII

24. FLORICA DIMITRESCU, Un proiect deschis – cazul medicinei, **1**, p. 119–125

TOPONIMIE

25. MARIANA NEȚ, Traducerea unor toponime din literatura franceză. Studiu diacronic, **3–4**, p. 481–490

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

26. DANIEL MUTALĂP, Alin-Mihai Gherman (ed.), *Ioan Zoba din Vinț, Cărare pre scurt pre fapte bune îndreptătoare; text maghiar transcris de Kolombán M. Judit, Alba Iulia, Cognitiv*, 2019, XCII + 485 p.; **1**, p. 127–128
27. CRISTINEL SAVA, Иван Иванов илиев, *Тълкуванието на Книга на пророк Даниил от Иполит Римски в старобългарски превод* [Comentariu la cartea prorocului Daniel, de Ipolit al Romei, în traducerea în vechea bulgară], Институт за Литература прибан, София, 2017, 627 p.; **1**, p. 129–130
28. ANA-MARIA NEAGU, Florin-Teodor Olariu, *Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică*, Iași, Editura Institutului European, 2017, 260 p.; **1**, p. 130–132
29. IULIA BARBU-COMAROMI, Antonia Ciolac, Emanuela I. Dima, Mariana Neț (coord.), Gabriela Petrescu, Teodora Toroipan, *Limba cărților de bucate românești*, București, Editura Academiei Române, 2019, 459 p.; **1**, p. 133–135

-
30. GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Florica Dimitrescu, *Omagiu lingviștilor români nonagenari*, București, Editura Academiei Române, 2020, 228 p.; **1**, p. 135–136
 31. GABRIELA-SÎNZIANA IOANEȘ, Nicolae Felecan, *Lingvistică și filologie română*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020, 366 p.; **3–4**, p. 532–534
 32. IULIA MĂRGĂRIT, Ioan-Aurel Pop, *Veghea asupra limbii române*, București–Chișinău, [Editura] Litera, 2020, 240 p.; **3–4**, p. 534–538
 33. GAROFIȚA DINCĂ, Ieromonah Petroniu Cobzaru, Florin Marinescu, Ciprian-Lucrețius Suciu, *Tipărituri românești în Biblioteca Chilei „Sfântul Gheorghe” Livadogheni, Capsala, Sfântul Munte Athos*. Ediție a Chilei „Sfântul Gheorghe” Livadogheni, Capsala, 2016, 510 p.; **3–4**, p. 538–540

LIMBA ROMÂNĂ

Calea 13 Septembrie nr. 13
050711, București 5
România

Founded in 1952
4 issues every year

Editor-in-Chief: Alexandru Mareș

Assistant Editors: Gh. Chivu

Editorial Secretary: Maria Stanciu-Istrate

Romanian Associate Editors: Gr. Brâncuș, Valeria Guțu Romalo, Camelia Stan, Laura Vasiliu, Rodica Zafiu, Marius Mazilu

International Associate Editors: Klaus Bochmann, Jiří Felix, Christian Ionescu, Tamara Repina, Ștefania Kaldieva-Zaharieva

LIMBA ROMÂNĂ is devoted to the study of the Romanian language: grammar, vocabulary, the literary language and stylistics, the history of Romanian linguistics, dialectology, language refinement, orthography, etymology, onomastics and philology, articles in general linguistics, commentaries, opinions on usage, notes and reviews. The journal also publishes annually an exhaustive bibliography of works in linguistics printed in Romania.

Editorial address: Redacția revistei LIMBA ROMÂNĂ, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Calea 13 Septembrie nr. 13, 050711, București, sector 5, România.

Books for review and publications for exchange should be sent to the address above.

Purchase order should be sent to:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sector 5, 050711, București, România; tel. (4021) 318 8146, (4021) 318 8106; fax. (4021) 318 2444; e-mail: edacad@ear.ro

Subscriptions should be sent to:

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77–19, Sector 3, București, România, tel./fax: (4021) 610 6765; (4021) 210 6787; tel. 0311 044 668; e-mail: office@orionpress.ro

S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere, nr. 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301–302, sector 1, București, România, tel./fax: (4021) 314 6339, e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.romanianjournals.com

DEREX COM S.R.L., E-mail: derex_com@yahoo.com

SORIRORI SOLUTIONS, Tel.: 004 0765 262 077, 004 0765 166 433; website: <http://www.sorirori.ro>; E-mail: sorin.costreie@sorirori.ro, rosana.guta@sorirori.ro

